

# Szarvasi

## KRÓNKA

8. szám 1994



# SZARVASI KRÓNIKA

Közművelődési és helytörténeti folyóirat

8. szám \* 1994

## Szerkesztőbizottság

Dr. Búzás László  
Dr. Kutas Ferenc  
Dr. Marjai Gyula  
Dr. Molitorisz Pál  
Dr. Sípos András

## Felelős szerkesztő

Dr. Kutas Ferenc

Kiadja a Szarvasi Krónika Alapítvány Kuratóriuma.

Felelős kiadó: Dr. Demeter László polgármester.

Készült Fazekas és Fiai nyomdájában Szarvason, 600 példányban.

Engedélyszám: III/KUL/154/BÉ/19889 HU ISSN 0239-023.

Megjelenik évente egy alkalommal május hónapban. Egy szám ára: 100 Ft.

Terjeszti a Tessedik Múzeum, a Könyvtár, a Könyvesbolt  
és az Arborétum pavilonja.

## Bevezető

*Szívszorító, lehangoló, s egyben festői látvány a szarvasi határban egy-egy magányos, elhagyott, düledező tanya képe. A verejtékes munkával létrehozott tanyák pusztulása értelmetlen és fájdalmas, legyen az gazdagságról árulkodó, büszke cserepes épület, vagy szerény, náddal fedett nyomorúságos emberfészek.*

*Városunk története elválaszthatatlanul összeforrt a tanyavilág történetével. A XIX. század közepétől a XX. század közepéig a lakosság közel fele tanyán élt. A szarvasi tanyák fejlődése az 1770-es évektől töretlen volt az 1950-es évekig, amikor a tanyavilág sorsa beteljesedett, s megkezdődött gyors hanyatlása, elnéptelenedése.*

*E számunk olvasója több, a szarvasi tanyákról szóló cikkkel találkozhat. Megismerkedhet a tanyarendszer kialakulásával, Káka, Halásztelek történetével, a tanyai gazdálkodással, a tanyai épületekkel és a tanyai emberek életével.*

*A téma helytörténeti irodalma gazdagnak mondható. A cikkek olyan hivatott, értő, tudós szerzők munkáira támaszkodhatnak, mint Mendöl Tibor, Nádor Jenő vagy a régebbi források közül Markovitz és Tessedik írásai. Megkülönböztetett figyelemmel emeljük ki dr. Domán Imre nagyívű munkájának e számunkban közölt részleteit, melyek eddig kéziratban lappangtak, s ismeretlenek voltak az olvasóközönség előtt.*

*Legyen e néhány cikk tiszteletteljes főhajtás és emlékezés a letűnt korok és napjaink tanyai embere előtt!*

A Szarvasi Krónika  
Szerkesztősége



## Jelenidőben

Dr. Domán Imre, a szarvasi tanyavilág kutatója, emlékének gyűjtője és írásba foglalója

## Egy adománylevél margójára

A Vajda Péter Gimnázium Szarvasra telepítésének 160. évfordulójához érkezett. A Békés-Bánáti esperesség által 1802-ben Mezőberényben alapított evangélikus iskolát 1834-ben helyezték át Szarvasra. Három tanárral, 160 diákkal érkezett, s kapott helyet az addigra megüresedett Tessedik-féle gazdasági iskola épületében. (Ma Tessedik Múzeum.) A gimnáziumot Mezőberényben a báró Wenckheim család támogatta, itteni működéséhez pedig az anyagi alapot hosszú időre a gróf Bolza család által tett alapítvány biztosította. Az adománylevél nemcsak azért érdemel említést, mert az adományozó bőkezű volt, hanem azért is, mert ez a támogatás példa értékű lehetett a maga korában, és az lehet ma is. Különösen annak érezzük, ha tudjuk, a protestáns iskolát segítő Bolza család olasz származású és katolikus, s ha az adományozó céljait és feltételeit is ismerjük. Cél: "A közjó előmozdítása s a nemzeti nyelv kifejlése..." Feltétel: "... minden vallás különbség nélkül..." használni fel a javakat.

Ez a magyar reformkor haladó célkitűzéseivel csodálatosan egybehangzó nemes szándék sokat segített abban, hogy Tessedik bukása s halála után néhány évvel Szarvas ismét a vidék szellemi, kulturális központja lett.



A Tessedik épület 1955-ben

Az évforduló alkalmából példaként s az utókor hálajaként idézve álljon itt az adománylevél szövege:

"Mi Gr. Bolza József, Gr. Batthyányi István hitvese szül. Gr. Bolza Antónia, Gr. Mitrowszky Vilmos hitvese, szül. Bárá Schröfl Mansperg Jozefa mindnyájan szarvasi birtokosok, ezen adományos alapítólevelünkkel adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik: miután mi főntebb nevezett s alább is megírt az ágostai evangélika vallást követő nagy. Békés-Bánátusi Senioratussal folytatott értekezések és a közbirtokosok nemzeti gyűlékezeteinek e tárgyban hozott összehangzó határozásai következtében a m.-berényi seniorale gymnasiumnak, jelesen ezen nt. Békés vármegyében fekvő Szarvas mezővárosába kölcsönös vizsonti áldozattal leendő általtételére s alapítására nézve nyilvános szándékunkat kijelentettük volna; hogy ezen magunk örököseink s jobbágyaink, de különösen a közjő előmozdítására célzó szándékunk az által teendő s alapítandó iskolai intézet tökéletes biztosítása mellett, óhajtságunkhoz képest hova hamarabb sikereltethessen, ezen kötelező erővel bíró s ennél fogva mind minket Birtokosokat s Örököseinket, mind a nagy. Senioratust egyaránt érdeklő kölcsönös viszonyunkon alapuló kötésre léptünk, mint következik:

1. Minthogy a kérdéses intézetnek kebelünkbe leendő általvételével nemcsak egyes személyekre, hanem az egész személyekre boldogító következtések háramolni fognak fontolóra véve továbbá azt, hogy egy jól elrendelt s különösen a nemzetiség kifejlődését előmozdító főiskolának alapítása s örökre leendő biztosítása által a tudományok, ezen a közboldogságnak kútfeje gyarapítván és terjesztvén, a nemzet ereje nevelkedik, mind ezeken felül pedig az ily közhasznú intézetek által valamint a gyenge, úgy, a serdültebb ifjúság a jó erkölcs ösvényére vezéreltetik, - úgy nem különben jobbágyaink akár erkölcsi művelődésünket, akár az előmozdított pénzkerengés által mind magunkra s örököseinkre ható jövedelmeket szembevető képen nevelvén, ez által nekünk és örököseinknek méltó elégtételt szerezhettek, ellenben kétséget nem szenvedve, hogy a többször említett iskolai intézetnek Szarvasra leendő átszállításával az említett iskolai intézet Mező-Berényben levő mostani javai kétes bizonytalanságnak tétetvén ki, ez által magára az intézetre elkerülhetetlen fogyatkozás és kár háramolhatna: mind ezen fontos s mind két részről felállított okokra nézve, mi alól is megírt szarvasi birtokosok az érdekelt seniorale gymnasiumnak Szarvas mezővárosába leendő átszállítása feltétele alatt annak némi-nemű kármentésül s alapításul, a szarvasi jó minőségű legelőkből kivágandó öt sessio földet, sessioját 56 holdakban, holdját pedig 1100 négyszög öleken számítván, ezen kívül egy 25 holdakból álló kertnek, két század malom és megnevezett iskolai intézethez tartozó individuumok lakásául szolgáló nyolcz belső üres helyeket (intravillanis fundusokat) nemcsak ígérünk, hanem mindezeknek jelen alapító oklevél aláírásától s fölcserélésétől számítandó 30 napok alatt leendő forma szerinti általadására magunkat s örököseinket lekötöztük.

2. Az ekkép történő általadás s birtokba lépés idejétől kezdve, az említett iskolai intézet a fent érintett ingatlan javakat s beneficiumokat Ön belátása s minden külső beavatkozás nélkül teljes joggal használhatja, s az azokból bejövő jövedelmeket, akár a tanítók, akár - de minden vallás különbség nélkül tanuló, egyszóval az intézet legcélszerűsőbb érdekei javára szabadon fordíthatja, nem tartván fel a jövedelmekre nézve az alapító birtokosok egyebet annál, hogy az azokról szöllő számadások vizsgáló küldöttséghez hozzájárulhatván, a jövedelmeknek a kívánt célra fordításáról eképen biztosítva lehessenek.

3. A közjő előmozdítása s a nemzeti nyelv kifejlése lévén legfőbb rugója ezen alapítványnak, miután az előrehaladó kor méltán reményleni engedné azt, hogy idővel hozandó törvény szerint a katolikus ifjúság is részesülhetne az intézetben, annál fogva ezek is fent érintett intézetben való tudományok gyakorlásában részesíttetessenek.

4. Az első pontban érdekelt 5 sessióból álló ingatlan birtok nem urbariális, hanem egyenesen allodialis birtoka lévén az intézetben, annál fogva ahhoz, a netalán bekövetkező legelőszabályozás (regulatio pascui) alkalmával semmi legelő sem kívánthatatik, az alapítvány csupán a megemlített javakra lévén kiterjesztve, valamint,

5. Jóllehet az általengedett javakat szabadon használhatja az intézet, minden a királyi használatokból eredő uradalmi jussok gyakorlásával (jura curialia) nem élhet, mire nézve

6. Leköti magát a seniorátus, hogy ezen esperességi gymnasiumot az 1-ső pontban kijelentett adomány feltételek mellett Szarvasra által szállítván, az alapító birtokosok által magok bátorságára a fentebb pontokban érdekelt óvasokat megtartja s az illető által pontosan megtartja. Mely eként mindkét részről tett kölcsönös értelem és szabad akarat által felállított kötelező pontos megtartására magunkat s örököseinket lekötvén, ünnepélyesen kijelentjük, hogy egyrészt mi alólírt szarvasi birtokosok, örököseink nevekben, az első pontban érdekelt javakat és beneficiumokat minden teher nélkül a többször említett seniorale gymnasiumnak netalántán törtenhető megszűnése s végkenti elenyészése esetén minket s örököseinket illető örökösödésbeli jussunkat, ide nem értvén az investitiókat, supraedificatumokat és javításokat; - mi pedig, mint a békés-bánátusi ágost. vallást követő senioratus minden alólírt tagjai és képviselői a fentebb említett alapító adományt hálás köszönettel vévén a jelenlevő oklevél több pontjaiban érdekelt kötelezvényeket is egész értelmekben elfogadván, ezen adományok alapító s mindkét részről kötelező erővel bíró kötésünk nagyobb erejére nézve kiadtuk három eredeti párban, ezen ugyancsak nevünk s élő pecsétjeinkkel gyámolított oklevelet. Költ Szarvason Januárus 7-ik napján 1834-ik esztendőben."

A bevezetőt írta és szerkesztette:  
Sztrehovszki Zsuzsa

Mi Gróf Bolza József, Gróf Batthyányi István Hitvese, született Gróf Bolza Antónia, Gróf Mitrowszky Vilmos Hitvese született Bárá Schröfl Mansperg Jozefa mindnyájan szarvasi Birtokosok, ezen Adományos - Alapító - Levelünkkel (Dotationali - Fundationale Instrumentummal) a fent tudtára mindenkinek, a kiknek illik: hogy miután mi főntebb nevezett s alább is megírt Birtokosok az Ágostai Evangélika Vallást követő Nagy Tiszteletű Békés-Bánátusi Senioratussal folytatott értekezések és a közbirtokosok Nemzeti gyűlékezeteinek e tárgyban hozott összehangzó határozásai következtében a m.-berényi seniorale gymnasiumnak, jelesen ezen nt. Békés vármegyében fekvő Szarvas mezővárosába kölcsönös vizsonti áldozattal leendő általtételére s alapítására nézve nyilvános szándékunkat kijelentettük volna; hogy ezen magunk örököseink s jobbágyaink, de különösen a közjő előmozdítására célzó szándékunk az által teendő s alapítandó iskolai intézet tökéletes biztosítása mellett, óhajtságunkhoz képest hova hamarabb sikereltethessen, ezen kötelező erővel bíró s ennél fogva mind minket Birtokosokat s Örököseinket, mind a nagy. Senioratust egyaránt érdeklő kölcsönös viszonyunkon alapuló kötésre léptünk, mint következik:

## A " nagykönyvtár " kincsei

Ezzel a címmel nyitjuk meg új sorozatunkat. A Szarvasi Krónika 3. számában Tallózás egy régi könyvtár anyagában címmel megjelent egy áttekintés, mennyi érték található a szarvasi Vajda Péter Gimnázium zárt anyagú könyvtárában, közismert nevén: a nagykönyvtárban. Terveink szerint ezentúl minden számunkban közlünk egy-egy ismertetést egy-egy értékes könyvről, könyvsorozatról, elfeledett folyóiratokról, diákújságokról. Elsőnek egy volt szarvasi diák kalandos életét ismertetjük. Fényképeit, feljegyzéseit egykori iskolájának ajándékozta. Ezeket is a nagykönyvtár őrzi.

A szerkesztő

### Dr. Tímár Jánosné

## A Diószeghy-hagyaték

A szarvasi Vajda Péter Gimnázium régi könyvtára kimeríthetetlen kincsesháza, melyben mindig találunk újat, érdekeset. Nemcsak könyvritkaságok találhatók itt, hanem az iskola életével kapcsolatos relikviák, régi tablók, egykori diákok rajzai, hajdani tanárok arcképei, rajeszközei is. E relikviák között is különleges helyet foglal el egy kis különgyűjtemény, *Diószeghy Sándor* hagyatéka. A hagyaték összesen 64 darabból áll, részben elsárgult képeslapok, egzotikus tájakat ábrázoló festett vászonképek, amatőr és műtermi képek árulkodnak tulajdonosuk, az egykori szarvasi diák kalandos életéről.

Ki is volt Diószeghy Sándor? Nevét és pályafutását Franciaországban magasan jegyzik, itthon alig néhányan ismerik. Köztisztviselőként álló régi, nemesi földbirtokos családban született 1872-ben Irsán. Édesanyja *Lieszkovszki Etel*, lengyel nemesi család leánya, aki házassága révén került Magyarországra. A család címere az irsai evangélikus templom falán volt a második világháború kitöréséig, utána nyoma veszett. Öten voltak testvérek, ő volt a legidősebb. Gyermekkorában alakult ki benne a lovak szeretete, ez élete végéig elkísérte. Gimnáziumi tanulmányait Aszódon kezdte, a IV., V. és VI. osztályt Szarvason végezte, és valószínűleg Selmechánán érettségizett. Budapesten az állatorvosi főiskolára iratkozott be, de két év után abbahagyta. Egy fénykép hátulján idegen kézzel írt feljegyzés szerint "Circusi birkózó volt, saját arénája volt." Igazságérzete, harcias vére a görög-török háborúba szólította: a görögök oldalán harcolt önkéntesként. Olyan ember lehetett, akit vonzott a távoli vidékek titokzatossága. Szeme előtt lebegett *Kőrösi Csoma Sándor*, *Benyovszky Móric* példája.



Diószeghy a görög-török háborúban

A fényképekről egy jókötésű, határozott tekintetű, hegyes bajuszú férfiú tekint ránk. Az egyik fényképen kézírással ismertette életrajzát, "pályafutását a világban". Az írás néhol elmosódott, olvashatatlan. Annyi azonban kiderül, hogy 1897-1899-ig harcolt a görög-török háborúban. 1899 és 1903 között előbb Algériában, majd Madagaszkáron teljesített szolgálatot, részt vett a szaharai hadjáratban. 1904-ben Indokínába került három évre. Ekkor szabadságot kapott, s elutazott hazájába, Magyarországra, sőt felkereste szeretett iskoláját Szarvason, volt tanárait: *Lányi Gusztávot* és *Mocskonyi Józsefet*.

1908-ban ismét Madagaszkár következett. Felkereste Benyovszky Móric sírját, s mint írja, narancsvirág-csokrot helyezett el ott tisztelete jeléül. Ezután Kínába került, ahol egy ottani lovascsapat kiképző tisztje lett. Mint gyarmati katonatiszt a "Parafasisak védelme alatt" bejárta Mongóliát és Tibetet. Állandó levelezésben állt a Magyar Tudományos Akadémiával, mert meggyőződése volt, hogy megtalálja a magyarok őshazáját. Az Akadémia pénzzel is támogatta volna Diószeghy kutatásait, de közbeszólt az első világháború. Feljegyzéseiből kiderült, hogy felkereste Kőrösi Csoma Sándor sírját, s egy vadvirágokból készült csokorral fejezte ki tiszteletét.



Indokínában kínai feleségével (1904)



Családja sírjánál

1912-1915-ig a francia külügyminisztérium kötelékében mint francia-kínai tolmács működött. Egy évre újra Indokína, majd Európa következett. 1922-ig, nyugállományba vonulásáig hivatalos francia-kínai tolmács volt. Számos kitüntetést kapott, szám szerint nyolcat, legutoljára a Becsületrend piros szalagját.

Testvéreivel szoros kapcsolatot tartott, gyakran érdeklődött hogylétük iránt, nincse gyermekeiknek valamire szükségük. Párizs közelében, Montmagnyban vásárolt egy házat, ahol francia élettársával élt, 1950-ben bekövetkezett haláláig. Gyermeke nem maradt utána, testvéreinek gyermekei ma is élnek, nagy-nagy szeretettel őrzik nagybátyjuk emlékét.

Felmerült a kérdés, mi készítet valakit arra, hogy életéből 17 évet állandó viszontagságok között töltsön, kínzó betegségek, tikkasztó forróság, állandó életveszély közepette? S mindezen veszélyektől fenyegettetve szüntelenül távoli hazájára, egykori iskolájára gondoljon? A nálunk található fényképeken vissza-visszatérő ajánlás: "a felejthetetlen szarvasi főgymnáziumnak."

A szemlélő néprajzi ismeretei gazdagodnak, mert egy-egy fénykép hátulján valóságos mini tanulmány olvasható, és talán választ is kap a kérdésekre.

Vegyük szemügyre a képeket. Az egyik fénykép tanúsága szerint Diószeghy Sándor Kínában megnősült, a szülők beleegyezésével kínai nőt vett feleségül 1904-ben. A fénykép aláírása szerint egy "puszpusz"-ban, kocsiban ül feleségével. Házasságukból egy kisfiú született, akit Attilának nevezett el. Nem sokáig örülhetett a gyermeknek, mert az két éves kora előtt meghalt. Sajnos feleségét is elvesztette, sírjuknál örököltte meg őt egy fényképész.

Egy indokínai félvad törzs tagjai szerepelnek egy másik fényképen cölöpökre épült "palotájuk" előtt. Ez a palota a mi fogalmaink szerint szárnalmas viskó. Említettük, hogy Diószeghy Sándor mennyire ragaszkodott már gyermekként is a lovakhoz. Ennek katonaként nagy hasznát látta, ez volt a leggyakoribb "közlekedési eszköz". Mongóliában hű társa volt egy fehér ló, melyet



Madagaszkári családjával

Világlapja 1913. júliusi számából, amelyben írnak róla.

Két kínai tisztbarátja társaságában látjuk egy képen, amikor Szecsuanban oktatótiszként működött.

Kb. 1915-ből való egy saját készítésű térképe ázsiai utazásairól. Kínai írásjelekkel ellátott saját bélyegzőjén körben a Diószeghy név látható, átlósan kínai neve kínai írásjelekkel: A ház lakója boldog, udvarias egyén.

Japán életképek következnek. A szebbik nem iránti vonzódásáról tanúskodik egy kép a következő aláírással: Egy 10-10 törzs félvad asszonya banányümlöcsöt szed. Az asszonyok öltözeke egyetlen kalap. "Önfeláldozó katolikus apácákat" ábrázol egy kép "hű benszülöttek" körében. Gyönyörű pagodaszerű építmény magasodik egy újabb képen, az annami királyi palota déli kapuja Ané városában.

Csúcscs kulikalapban álldogáló emberek: sertésvásár Indokínában. A keleti nők kora meghatározhatatlan, iskolásnak néz ki egy leány. A kép hátoldalán a vélemény: "Egy annami tündér szépség". Egy halvány kép már a Szaharában készült egy lovasszemlén. Burnuszos arabok ácsorognak sátraik közelében.

Öccsének dedikálja az egyik képet, melyen vélhetőleg új feleségével látható (az én Ramatummal).

Madagaszkár "pacifikálása és okkupálása" idején készült az az újabb fotó, melyen két-álló néger katoná között egy fekete bőrű nő ül, az aláírás szerint a katonák "muszuja", asszonya. Dél-Madagaszkár "bara vad törzsének" két képviselőjét ismerjük meg a továbbiakban.

Aki ismeri az Idegenlégio történetét, olvashatott a légiosok építő munkájáról is. Ezt bizonyítja az a kép, melyen a légionárius katonák egy erődítményben dolgoznak Dél-Algériában.

Egy hosszú, keskeny képeslapon Diószeghy arról tudósít, hogy a burnuszos arabokat a Szaharában "a szent marabu imára hívja fel hű alattvalóit: Allah! Allah!" Ugyanilyen készen vásárolt, szokatlan méretű gyönyörű képen látható Algír városa. A harmadik ugyanilyen alakú képen egy oázisban - a háttérben datolyaliget - tevéket itatnak. Fekete bőrű nő, egyik fülében hatalmas fülbevaló, valamit rostál. Aláírás: "Afrika belsejéből annak szép asszonya".

1903-ban Madagaszkár szigetén az Ambri-hegység (Borostyánkő-hegység) őserdejében egy festői vizesés tövében légionáriusok pihennek, jól látható parafasisakjuk. Ugyanitt készült egy kép az őserdő belsejéből.



1918-ból való egy 29x40 cm-es nagy fotográfia, melyet arany betűkkel ajánlott Diószeghy Sándor az iskolának. Madagaszkáron látható bennszülött feleségével, mellette kalapban, mezítláb az apósa.

Színes, kalandos, nehézségekben bővelkedő életről tanúskodnak a képek. Diószeghy Sándor le is írta élményeit, "Dél lángoló keresztje alatt" címmel tervezte kiadni visszaemlékezéseit. Szerette volna egykori iskolatársát, dr. Melich János nyelvészt felkérni előszó írására, valamint egy szépíró, aki átfésülte volna írását, hogy kiadható legyen. Sajnos, az emlékirat elveszett, egy-két lap maradt fenn. Bizonyára érdekfeszítő olvasmány lett volna.

A téma sok ember érdeklődését felkeltette, néhány éve dr. Erdélyi István történész használta fel a fényképeket. A Vasárnapi Újság c. rádióműsorban Szilágyi György szólt Diószeghyről nagy elismeréssel, lelkesen látott hozzá, hogy többet is megtudjon róla, s Diószeghy Sándor dédelgetett álmát fogalmazta meg, egy emléktáblát érdemelne valahol Magyarországon. E néhány sor szimbolikus főhajtás az egykori szarvasi diák, Diószeghy Sándor előtt.



Hanzó Ildikó

### *Szétszóródnak a lélek lapjai*

Megtörténhet,  
hogy kialszod a verset?  
Elfelejtéd,  
mint egy rossz szerelmet?  
Vagy álmodod tovább,  
versszakonként szavalod,  
de reggelre csak a hatását érzed.  
Szétszóródnak a lélek lapjai  
az évek során, mint a szigetek,  
könnybe zártan.  
Aki aztán megtalál egyet,  
felfedezi: egy-egy lélek egy-egy darabka föld.  
Ettől terem majd!  
Még mártózik a csendben,  
majd vállára teríti a hallgatás köpenyét.

## A szarvasi ipariskolai képzés 110 éve

1884-ben kezdte meg működését Szarvason a Községi Iparostanonciskola. Első igazgatója *Mihálfi József* volt.

Az iskola létrehozását indokolta és sürgette az, hogy Szarvason a kézműipar és a céhrendszer viszonylag korán és széles körben terjedt el, s ez kihatott az iparosfejlődésre, s az iparos réteg kialakulására. Nem vált iparilag fejlett nagyközséggé, bár voltak nagyobb méretű ipari kezdeményezések. *Tessedik* selyemfabrikája után *Sarlay János* tanár kísérletezik indigógyár felállításával. Egy darabig működött sörgyár is Szarvason. Ebben az időben cukorgyárat is akarnak létesíteni. A kezdeményezések azonban egymás után kudarcba fulladtak. Így nem ipari munkásréteggel, hanem kisiparosok, kiskereskedők számának növekedésével találkozunk. Az 1872. évi ipartörvény ipartestületek létrehozását rendelte el. A Szarvasi Ipartestület 1884-ben alakult *Salacz Ferenc* szolgabíró elnöke mellett. Ez a testület az "iparszabadság" jelszava alatt szervezte a helybéli iparosokat.

1897-ben Árucárnokot hoztak létre a piacképes árúk bemutatására, s rendszeressé tették ipari kiállításukat.

A kereskedelem fejlődése is erre az időre esik. Segíti az 1880-ban átadott vasút, posta, távírda és az 1894-ben bevezetett telefon is. A kereskedelmi élet fejlesztésére alakult Szarvason 1880-ban a Szarvasi Kereskedelmi Csarnok és 1899-ben a Szarvasi Kereskedők Egyesülete.

Míndezek hatására létrejött iparos és kereskedőréteg igényli a tanoncképzést, az általános és szakmai művelődést biztosító iskolát.

Az első ötven év ennek jegyében telt el. Az iskola 1934-ben ünnepelte fennállásának ötven esztendő jubileumát. Ekkor a tanulói létszám 248 volt. Az ünnepségen 28 "Öreginas Emlékbizonyítványt" adtak át az iskola egykori tanulóinak. Az iskola igazgatója ekkor *Jánovszky György* volt. A 13 oktató mind óraadó nevelőként dolgozott.

A következő ötven év első felében is az inas, segéd, mester fejlődési sort szolgálta az iskola. A második világháború után a szövetkezeti kis- és nagyüzemi szakmunkásgárda kialakulását és utánpótlását segítette.

A tanulólétszám - állami ipar nem lévén - a szövetkezeti ipar általánossá válásával, megerősödésével, sok esetben meghaladta a háromszáz főt.

Az iskola a békéscsabai 611. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet kihelyezett tagozataként működött. A megyeszékhelyre koncentrálnálódó állami ipartelepítés munkaerőigénye a képzést is a megyeszékhelyre koncentrálnálta. Megyei szinten határozta meg a felvehető tanulók számát, természetesen a helyi igények figyelembevételével, melyek évenként változtak. Csak azok a tanulók maradtak Szarvason, akiknek már a kvalifikáltabb szakmák tanulásához nem jutott hely. Ez a centralizált, létszámmeghatározó gyakorlat a rendszerváltásig megmaradt. Milyen hatással volt ez a szarvasi szakmunkásképző helyzetére?

Az irányított beiskolázási terv stabilizálta a tanulólétszámot 200-250 fő között. Új iskola építésére csak akkor lett volna lehetőség, ha a tanulólétszám eléri, illetve meghaladja a 400 főt. A képzés helye továbbra is bérelt épületben maradt. (A Vajda Péter Gimnázium volt B épülete). A tanítás kizárólag délutáni, mivel főállású pedagógusai sem voltak az iskolának.

Tagozatvezetőként *Gasztonyi József*, valamint *Sovány Mihály* másodállásban dolgoztak. 1971-ben főállásban került tagozatvezetőként az iskola élére *Kosztai Pál*. Ugyancsak ekkor kap az



Kőművestanulók

iskola lehetőséget főállású szakoktató alkalmazására *Szili Tibor* személyében. 1973-ban főállású szakmai tanár alkalmazására is engedélyt kapott az iskola.

1974-ben a helyi KIOSZ nagytermében az iskola 90 éves évfordulóján a tanulók munkáiból nyílt kiállítás. A tanulólétszám ekkor 283 fő, a következő szakmákban: autószerelő, géplakatos, asztalos, szobafestő, karosszerialakatos, kőműves, gumijavító, női szabó, fehérneműkészítő, szőnyegszövő.

A középiskolás leánydiakotthon átadása (1976) után az iskola megkapta a Kossuth u. 5.sz. alatti épületet. A tanári létszám ekkor 7 főre emelkedett. A tagozatvezető *Zvara János*.

A magyar gazdaságban az 1980-as évek végére a válság jelei mutatkoztak. A centralizált megyei irányítás kezdett enyhülni, és ennek köszönhetően 1988. július 1-jétől az iskola teljes önállóságot kapott. Az 1989/90-es tanévtől az iskola igazgatója *Kosztai Pál*.

Az intézmény az önállóságból eredő lehetőségeit fokozatosan használja ki. A rendszerváltás után az önkormányzat deklarálja és erősíti az intézményi önállóságot. Ennek tulajdonítható, hogy az iskola megkapja teljes egészében a Kossuth utca 7 sz. alatti épületet. 40 fős fiú diakotthon létesül. Az önkormányzat megvásárolta a SZIRÉN tanműhelyét. Fodrász tanműhely kialakítására került sor. Iskolai tanműhelyi oktatásban részesülnek a nőiruhakészítő, bútorasztalos, fodrász, kőműves és szobafestő tanulók.

Az 1993/94-es tanévtől megkezdődött a szakközépiskolai oktatás ruhaipari és fagegmunkáló technikus szakon. Az iskola tanulóinak száma 457 fő.

	1988/89	1993/94
Főállású oktató	9	19
Főállású szakoktató	-	13
Főállású technikai	3	12
Óraadók	5	7
	17	51



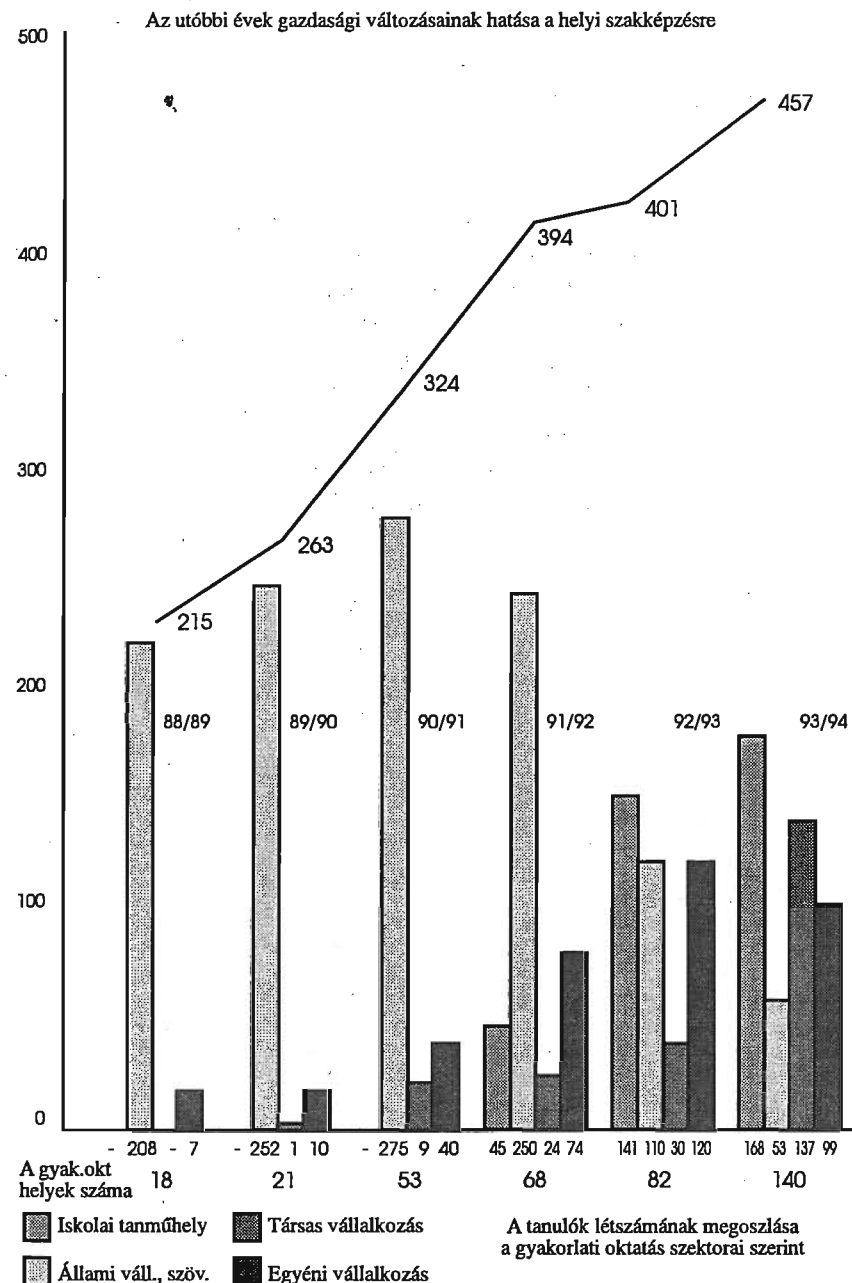
Bizonyítványosztás

A következő szakmákban folyik képzés:

- Ruhaipari technikus
- Famegmunkáló technikus
- Karosszéria lakatos
- Szerszámkészítő
- Autószerelő
- Géplakatos
- Bútorasztalos
- Szövő
- Női ruhakészítő
- Fodrász
- Szobafestő
- Kőműves
- Élelmiszereladó
- Vegyesbolti eladó
- Felhasználó
- Shakács

A gyakorlati helyeket zömmel vállalkozók biztosítják. A grafikon jól mutatja a magyar gazdaság szerkezetét, átalakulását. Visszavonul az állami és szövetkezeti ipar, nő a magánszféra, ami a tanulóképzésben is megmutatkozik.

A 110 éves iskola jelenleg ifjú korban van. Reméljük, hogy Szarvason egyik meghatározó intézménnyé válik, melyhez a fenti adatok, tények biztatóak.



*Hajnalban elfordul az agy, mint a földgömb*

Lényemmel együtt faragja lényegemet,  
 mint ceruzában a belet a rettenet.  
 A bódulat folytonos (organikus)  
 fájdalomra halkítja, néhol meg-megtorpanó,  
 ijedt lüktetéssé. A lélek, törékeny jászolból  
 szuroktömb lett, vércsíkokkal áterezve.  
 Szétesés izgalma szövöi át a bűvöskockapszichikumot.  
 Cellák, hinták: az örület térbelisége.  
 Lények, legyek, lágy gyantásodás.

**A Szarvasi Arborétum növényei****A kocsányos tölgy  
(Quercus robur L.)**

A tölgy (Quercus L. nemzetség) rendszertanilag a Kupacsosok (Fagales) rend Bükkfafélék (Fagaceae) családjába tartozik. A botanikusok ma a világon 200 körüli tölgyfajt tartanak nyilván, melyből Észak-Amerikában és Kis-Ázsiában él a legtöbb. Európában kevés faj él, s ezekből is jóval kevesebb Közép-Európában, mint a Földközi-tenger vidékén. Hazánkban őshonos 4-5 faja tenyészik. A tölgyek európai őshonos előfordulási területe Észak-Spanyolország-Törökországtól Skócia-Dél-Skandinávia-Leningrád magasságig terjed. A Kárpát-medence ennek a súlypontjában van. Hazánkat már a római Plinius is "Glandifera Pannonia"-nak, azaz makktermő országnak nevezte.

A tölgy egyébként az európai népek legrégebb természetvallásos mítoszával, művelődésével szorosan összefonódik, kivált az ó-görög, etruszk, germán, kelta, skandináv és a porosz népével. Dodona tölgyfájában Görögország északi részén székelt a legrégebb hellén orákulum, a papok a tölgyfa levelének susogásából jósoltak. A rómaiak Jupiternek szentelték (arbor Jovis). Az ősgallus és germán a tölgyet szent fának tartotta, és az áldozatot is a leghatalmasabb és legmagasabb tölgy alatt végezték. Több szláv törzs előtt is szent volt a tölgy, és az áldozat tűzét is tölgyfából rakták.

A tölgyek ökológiai jelentősége pedig abban van, hogy a legfontosabb erdőtípusok: az Alföldön homokon a pusztai tölgyes és a gyöngyvirágos tölgyes, az alföldi löszös-erdőszytpepen a tatárjuharos lösztölgyes, sziken a sziki tölgyes, a dombvidéken és középhegységeinkben a cseres-kocsányos tölgyes, folyóink, vízfolyásaink záró erdőársulásaként a tölgy-köris-szil ligeterdő uralkodó állományalkotó faja.

A tölgyerdőknek nemcsak a fatermése hoz jelentős gazdasági értéket, de pompás látványukkal, lombjuk és avaruk illatával, bennük a félhomályos, sokszor sejtelmes fényvel nagy az üdülési értékük is.

Legjelentősebb tölgyfajunk a kocsányos tölgy, amely a síkság és az alacsony dombvidék fája, elsősorban a nagyobb folyók lapályán él. Termetében és megjelenésében is pompás, tekintélyt parancsoló fa. Magányosan állva hatalmas, 30-40 m magas, terebélyes, feltörő ágrendszerű, megközelítőleg gömbös, csaknem törzsig visszazáródó koronájú. Törzse fiatalon sima, szürke, később sötétszürke, mélyen és hosszan repedezett. Vesszei viaszos fényűek, zöldesbarnák. Levelei rövidnyelűek - csaknem ülők - mélyen karéjosak, osztottak és jellemzően füles vállúak. Hosszú, kocsányon álló makkja hosszúkás alakú, a kupacs egyharmadáig borítja a makkot. (A fa magyar nevét éppen a makk hosszú száráról kapta. A faj felismerése természet nélkül állapotban is könnyű, mert a makkal ellentétben a levél mindig rövid száron ül.)

Növekedése fiatal korában lassú, 10 éves korától fokozódik, 60-70 éves kora után lelassul, de akár 120-150 éves koráig is növekszik, ekkor már inkább a törzse gyarapszik. Igen magas életkort érhet el: 400-500 éves egyedek még ma is előfordulnak, gyakran teljesen egészségesek. Fája sötétbarna, kemény, ellenálló, szép rajzolatú, az egyik legkedveltebb bútorfafa.

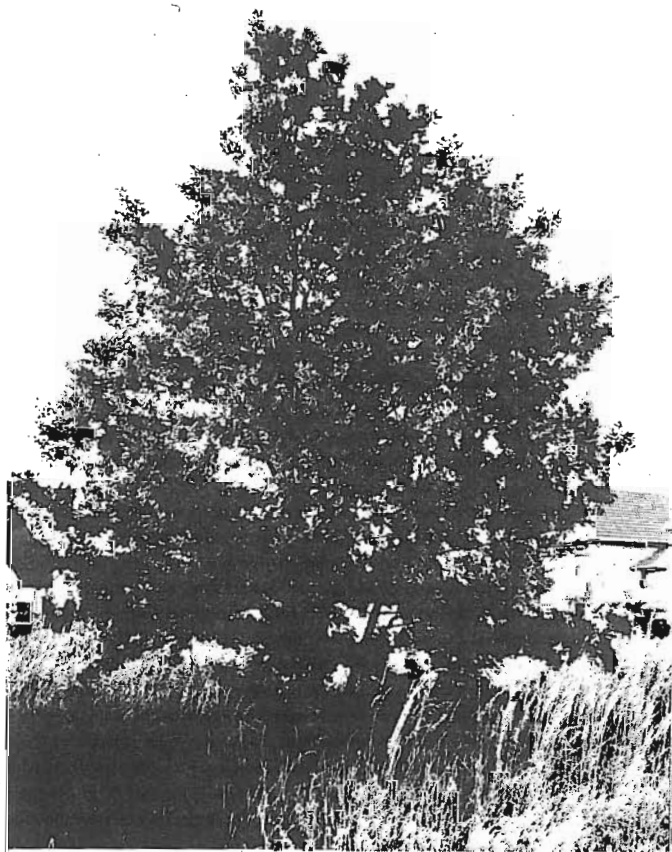
E faj területe sajnos nemcsak nálunk, de Európában is csökkent az utolsó évszázad alatt, főként

azért, mert eredeti termőhelyén a gazdag termőerejű talajokon egyre inkább szántóföldi növénytermesztés folyik.

A Szarvasi Arborétumban a faj több szép, idős példányával találkozhatunk. Kettő közülük a part ÉK-i részén - közel a Körös-parthoz - különösen említésre méltó. Igen értékesek az Annaligetben meglévő példányok és az egykori Bolza-kastély kertjében (ma ÖKI-park) állók is.

A kertészeti változatok közül a legjelentősebb az oszlopos vagy piramis alakú fajta, ami felfelé törő ágrendszerével, szép formájával a nagyobb parkokban, kertekben méltán telepítésre érdemes fa. Figyelemre érdemesek még a fehértarka, aranysárga, sötétvörös levelű és az alapfajnál 3-4 héttel később fakadó változatok, amelyek nem szenvednek a késői fagyoktól.

A piramistölgyek pompás megjelenésük és a növények nagy száma miatt a Pepi-kert és a városkép meghatározó fái. Az említett tölgyfajok illetve változatok gyakoribb telepítése Szarvason és a város környékén is hozzájárulhatna ezeknek a gyönyörű és értékes fáknek az újbóli elterjesztéséhez.



Czipri Éva

## *Krisztus álla*

*A bensőséges csigahéjaiban  
Krisztus V alakú álla óvjon  
a mérgezett füsttől  
meddig késik még a malaszt  
meddig kell várni a szentet  
míg akaratlan ruhájában felénk lépdel  
meddig kell még várni  
míg önmagunk gubójából  
mint a lepke repülhetünk  
talán pillanatok talán heteket  
hónapokat  
talán az örökkévalónak tűnő félmondatot kivárva  
megfelel a hallgatás  
a csend is megfelel  
nem sírhelyet de oltárt adok  
munkát és bizalmat árasztok híveimnek  
békét és Mária anyaságának ünnepén  
az örök nő esszenciát  
a királynőt üdvözítő dalt  
s Krisztus V alakú állát dicsérem  
mely a mérgezett füsttől megóv*

## Egy "képtelen" riport elé



Ha majd egyszer újra szerkesztik a Képzőművészeti Lexikont, a következő szócikk kerülhet majd *Szuhaj György* neve alá:

1962-ben született Szarvason. Iskoláit szülővárosában végezte. 1985-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán szerzett rajz-földrajz szakos tanári diplomát. 1987-től a szarvasi Vajda Péter Gimnáziumban tanít.

Iskolájában kiemelkedő rajzpedagógiai munkát végez. 1989-től, Békés megyében először, e tantárgyból is jelentkeznek érettségi vizsgára tanulók. Az iskolában gimi-galériát alakított ki. Itt állítják ki a rajzórakon és az általa vezetett szakkörökön készült, tehetséget jelző alkotásokat. 1991-től kísérletezik a kerámiával is. Folyamatban van egy képzőművészeti alkotóterem kialakítása.

1993-ban mutakoztak be diákjai először a nyilvánosság előtt a Vajda Péter Művelődési Központban rendezett kiállításon. 1994-ben a Megyei Könyvtárban állították ki a legjobb munkákat.

Szuhaj György maga is alkot. Akvarelljein, olajfestményein, pasztelljein, temperáin a természetet ábrázolja: s ha színek, fények villódzásában nem a konkrét táj jelenik meg, a természet akkor is jelen van.

A "képtelen" riportot egészítsék ki a reprodukciók, így lesz teljes a portré.

*A szerkesztő*

## Képtelen riport

Mondtad, írjak néhány sort magamról. Hát gyere, üljünk le! Mondjuk a kemence elé, nyissuk ki a száját, rakjunk be néhány szúrós kévét, vessünk egy kis újságot alá, s tüzet rá, hadd lobogjon!

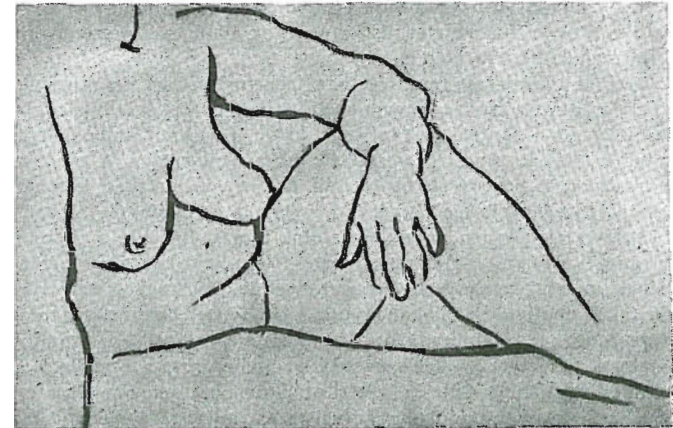
A tánc elkezdődik, ropogás, pattogás, s a szúrós alapanyag sárköntöseben barátságos meleggé szelídül. Hozzunk néhány szelet kenyeret, támasszuk meg őket egy-egy vesszővel, s lessük az illatát. De nehogy elloccsogjuk az időt, mert a lángok előbb kóstolják meg. Dörzsöljük be bátran fokhagymával, hadd legyen csípős.

Talán ezzel néhány határkarót is letűztünk, melyekkel vagy kerítünk, vagy kerítkezünk. Végül ezek a támpontok a legfontosabbak, s nem az, hogy kívül vagy belül vagyunk.

A tények, az évszámok szárazak. Talán majd máskor beszélünk róla, ha majd visszafelé kell nézni, s nem előre tervezni. Milyen jó is ötletet kitalálni. Már csak az a jobb, ha meg is valósulnak. Persze, lehet, hogy innen a készítés, mindig valami újat tervezni. Furcsa ösztökélés.

Tanítás. Nagyszerű dolog. Persze, én most kezdem megérteni az idősebb kollégák "fáradtságát". Valahol ez egy monoton robot. A megadásból, betörésből szerencsére egy-egy osztály figyelme, az az érzés, hogy hopp, a borsó mégis fennmaradt a falon, még időben kizökkent. Mindig van (volt, lesz) egy-két ember, akik miatt muszáj csinálni (még ha nem is éri meg). Beszélhetünk néhány korról, oktatókról, akiknek sikerült valamit megcsinálni, néhány múltó pillanatba belekapaszkodni, s klasszikusat alkotni.

Igen, megint itt van a probléma. Képek a falon. Függnek. Festmények, grafikák. Végül is el kell jönni, meg kell nézni őket, beszélgethetünk róluk. Írjal róluk. Én meg csinálom őket.



Szarvasra érkezett...

Dr. Reszkető Péter

## Egy ember - több képben

### Első fejezet: az Ember

*-Legelőször is azt szeretném megtudni a portré felrajzolásához, ki Palov József? Mikor és hol született?*  
- 1920. február 19-én az Istvánvölgy nevű bánáti /egykori Jugoszlávia/ községben születtem, ahol szarvasi születésű apám tanító volt 1910 óta. Abban az országban jártam elemi iskolába, 8 osztályos gimnáziumba, majd a belgrádi egyetemre három évig. Amikor a németek felszámolták a belgrádi egyetemet, Pestre jöttem, és ott végeztem a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági-Állatorvosi Karán agrármérnökként 1943-ban, majd 1944-ben gazdasági tanári oklevelet szereztem. Állatorvos akartam ezután lenni, de közben elért a háború. 1944 nyarán a Rimaszombat melletti KALOT /Katolikus Legényegylet Országos Testülete/ gazdaságot igazgattam, meg tanítottam az ottani ifjakat. A Mária utcai jezsuita központból egy páter kért erre fel. Mondtam neki, evangélikus vagyok, nem katolikus. Azt mondta, édes fiam az bennünket nem érdekkel. Augusztusig voltam ott, és ekkor már hallottuk a Kárpátok felől a "malomkövek gurigatását" - az ágyúzást. A földművelési minisztériumban elintéztem, hogy a Herman Ottó úti növényvédelmi intézetben alkalmazzanak, de mivel nem voltam magyar állampolgár, a belügyben kellett ezt kérnem. Ott néhány ittas katonatiszt kinevetett. Azután Szarvas felé vett az utam.

### Második fejezet: a Tanár

Szarvasra jövet a szolnoki vasútállomáson egy bombázás majdnem elért. Szerencsére a mozdonyvezető volt olyan leleményes, és kihúzott az állomásról a szerelvényel még a szirénázásra. Így menekültem meg én is. Szarvason a Középfokú Gazdasági Tanintézetben Kachelmann Curt, neves igazgató fogadott. Azt mondta: Öcsém, itt az a szokás, hogy a kezdő tanár egy-két évet Bikazugban tölt el, a gyakorlatban. Bikazug a Tanintézethez tartozott akkor. Felszerelt istállókkal, alkalmazotti lakásokkal, tanulószállással, törzskönyvezett állatokkal volt ellátva. A gazdasztanulók itt töltötték gyakorlatukat. A háború ekkor ért utól. Kákán volt a szovjet katonai reptér, és Bikazugban ennek parancsnoksága. Ott laktak a pilóták és pilótanők. Naponta el kellett látnom őket fürdővízzel. Közben az alkalmazottak lopták éjjelente a gabonát az istálló padlásáról. Ugyanezek alkalomszerűen azt kérdezték tőlem, hogy mikor lesz mérés? Mondtam, ha úgy gondolják, az lesz, de előbb az ősziket elvetjük. Bikazugban a nyárfás út mellett kezdtük el a munkát, de rövidesen abbahagytuk, mert elvittek bennünket fahidat építeni a Hármas-Körösre. A búza közben kicsirázott. Mondtam, nem csináltunk semmit, elszórtuk a búzát a madaraknak. Szeretem h, a néha tévedek: gyönyörű búza lett belőle. Felbolydult minden. Az alkalmazottak a "vetés" után továbbra is követelték a természetbeni járandóságukat. Ráálltam, de egy kis füzetbe bevezettem, ki mit vitt el és mennyit. Hozzáteszem, hogy közülük jelentettek fel a parancsnokságon, a vallatáskor a füzetemet összetépték.

Rövidesen elüldözték Kachelmann Curtot - nem tudni miért. Méltatlanul halt is meg, valószínűleg főleg ezért.

Az új igazgató azt kérdezte egyszer tőlem, hogy miért nevezik az őszi árpát ősziinek, akkor vetik vagy akkor aratják. Akkor nevettem nagyot, amikor földművelésügyi államtitkárrá, majd agráregyetemi rektorra neveztek ki.

A dolog pikantéjiája: a hatvanas években Szabó Lórával a Debreceni Agráregyetemre mentünk Vecsey Tiborhoz, hogy az új technikai épület tervéhez tapasztalatokat szerezzünk. /A főiskolai laborokban azok a munkapadok, asztalok vannak ma is, amit ezek alapján terveztek./ És mit ad az isten: a "nos rector magnificatus" ugyanaz az ember volt, aki a gazdasági tanintézetből elüldözött. Becsületére legyen mondva, azt mondta: Jóska, ami volt elmúlt! Azt mondtam: Merszi möszoj! Én is így gondoltam.

A következő télen (1945) fellázadtak a gazdászok. Az igazgató rámfogta, hogy én biztattam fel a sztrájkra - úgymond - a diákokat. Pedig azok nem az igazgató ellen lázadtak és csomagoltak össze, hanem azért, mert decemberben gyatra volt a menza és fűtetlen a kollégium.

A tanintézeti igazgató át akart helyeztetni Karcagra, de én akkor felmondtam a gazdasági tanári állásomat, mert közben hét pecsétes titokként, megbeszéltem Fasang Árpáddal a szarvasi tanítóképző igazgatójával, hogy ott tanítok majd.

1959-ig ebben az épületben /a mai múzeum/ tanítottam, a középfokú tanítóképzők országos megszüntetéséig. Onnan a szarvasi gimnáziumba kerültem. A gimnázium a volt árva házban működött. Nem fértek el az osztályok. Volt úgy, hogy az un. iparrestületi kocsmában tanítottunk. 1963-ban a mezőgazdasági felsőfokú technikumba csaltak át. Az itteni igazgató azt mondta nekem, hogy elméleti ember vagyok, és így átadta nekem a galambosi gyakorló területet. Akkor az 36 kataszteri holdas volt. Kákáról néha kértem traktort, fogatot a munkálatokhoz, de alig kaptam, még hallgatókat sem. Vissza akartam menni ekkor a gimnáziumba. Megbeszéltem ezt Gábris Jóskaival, a gimnázium akkori igazgatójával. Mondtam: én tőled léptem ki, nagyon szégyelem magam ezért utólag, de visszajönnék. Gyere, azt mondta, akár holnap. Mondtam a technikai igazgatónak, hogy holnaptól kezdve nem vagyok ebben az intézetben. Azt mondta, hogy-hogy? Mert én ide nem agronómusnak jöttem, hanem tanárnak, és engem csak kritizáltak.

-Hát akkor mi legyen? - kérdezte. A világ újra felosztása - mondtam. Szedd szét a területet - mondtam neki, és oszd szét a nagy tudós gazdász uraknak, bizonyítsanak ők, a gyakorlati emberek. Én legfeljebb bemutatókeretet létesítek, hogy a diákok ismerjék meg a növényeket. Ezt aztán főként a diákokkal munkáltam meg. Így maradtam ott. Igaz, hogy elméleti embernek tartottak a kollégák is, de azt nem tudták, hogy apám 35 hold bánáti földön gazdálkodott, mint tanító. Ott gyakran szántottam-vetettem én is.

Végül is meg voltam elégedve a munkámmal, azt csináltam - tanítottam, amihez kedvem és képzettségem volt. Már mint a főtechnikum és a főiskola idején: kémiát, talajtant és biológiát tanítottam. 1980. január 1-jével mentem nyugdíjba. Így is nyolc hónapot rádolgoztam, kérték, hogy vigyem végig az évet. Nekem már nem hiányzott a tanítás, 37 és fél év tanítottam.

*-Tudom, hogy a nyugdíjaid előtt védted meg a kandidátusi értekezésedet. Ezzel bizonyítottál. Magadnak, vagy a kollégáknak szolt ez?*

-Hogy úgy mondjam, parancsra doktoráltam előtte, az öntözések történetéből. Azt is lenézték azzal, hogy mi köze ennek a gyakorlathoz? Nem sejtették, hogy a múlt századi emberek nem voltak fejreestek öntözésből. Empirikusan szereztek tapasztalataikat, és csinálták is. Nem elméleteztek túl sokat.

Az akkori igazgatóm ezután elküldött Gödöllőre, két éves öntözési szakmérnöki továbbképzésre. Amikor ez megvolt, a főnököm azt mondta, hogy ez nem elég, kandidálni kell. Akkor még rajta kívül nem volt a főiskolán kandidátus.

Igy az öntözéses kisdoktorimat kibővítettem, és egészen a déli történelmi határokig gyűjtöttem adatokat. Majdnem tíz évig dolgoztam ezen, a tanszéki és muzeológusi munkám mellett. A Gyulai Levéltárból kértem át az összes vízügyi iratot - volt 6-7 mázsa. Mint magánember adtam



be a kandidátusi értekezésemet a Tudományos Akadémiára. Nekem nem volt aspiráns vezetőm.

Névtelen levelekben etikai vétséggel vádoltak meg. Pedig nem volt igaz, mert a disszertációmban 272 irodalmi hivatkozás van, azaz nem loptam el mások gondolatát. Sejtettem, hogy kik voltak a levélírók, és már azon voltam, hogy nyilvánosan visszavonom a védésemet. Mondták, hogy azt nem tehetem meg. Így maradtam és védtem meg az értekezést.

A védés előtt az akkori igazgatóm azt mondta,

hogy a szerb-horvát és az orosz kandidátusi nyelvvizsga mellé még valamilyen nyugatit is mutassak fel. Én nyolc évig tanultam franciát, hat évig németet és hat évig latint. Tehát franciából is levizsgáztam. Csodálkoztak is az Akadémián, ugyanis csak két nyelvvizsga volt kötelező.

- Mindig szívesen hallgattuk előadásaidat, szívesen tanultunk Tőled. A hallgatók is kedveltek. Ezzel kapcsolatban kérdezlek, mi volt a tanári hitvallásod?

Év: 1920-11-19	Érvényesítés
Hely: Szabadkai középiskola	IM... I. négyed
Anyja neve: Horváth László	IM... II. négyed
Személyi igazolvány száma: AT-1-377280	IM... III. négyed
Életrajz: Szarvas	IM... IV. négyed
A munkabiztosítás napja: 1951. jan. 1.	Érkezési dátum: 6.2.

- Én mindig állva tanítottam. Ha ültem, már nézték, beteg vagyok-e? A kréta mindig a kezemben volt, és írtam a vázlatot a táblára. Lehet, hogy ez ma már hagyományos, vagy mondjam azt maradi?/ módszer, de beléjük vertem az anyagot, és az óra végén mindig kötelező összefoglalás volt. Én 10 évig szakfelügyelő voltam Békés megye középiskolaiban. De előtte engem is gyakran megbíráltak, és tanultam belőle. Egyszer a tanítóképzőben egy újtemplomi pap volt az iskolaszék elnöke, bejött hozzám kémia órára

és az óra végi bírálatban azt kérdezte tőlem, hol van ebben az órában a hit? Mondtam, hogy nem tudom, hogy a kénsav tanítási anyagába hogyan lehet beépíteni a hitet. Legorombított, de mondtam neki, mondja meg ő hogyan lehet?

Ugyanez megismétlődött, amikor államosították az iskolát, és egy általános felügyelő elvtárs mondta, jó-jó, de hol itt az eszme? A sósavat tanítottam. Ennek is azt mondtam, hogy mondja meg ő!

### Harmadik fejezet: A muzeológia

- Hogyan kezdődött a szerelem a muzeológia iránt?  
 - Elég bonyolult a válasz. A szarvasi tanítóképző tanárai - Cs. Pataj Mihály, Szakács György és én - elhatároztuk, hogy iskolai néprajzi gyűjteményt csinálunk oktatási céllal. Gyűjtöttem adatokat parasztemberekől, hogy ilyen-ilyen témából hol tudnék tárgyakat gyűjteni. Sorba jártam a javasolt tanyákat, házakat, és mint a cigány, rákőnyököltem a dorongfa-kerítésre, köszöntem: Dobri gyen vinsujem! /Jó napot kívánok!/ Jött az unoka, mit akarok? Kiabált a nagymama a kertből: Nye daj mu nyist! /Ne adj neki semmit!/ Másodszer-harmadszor is visszamentem, de akkor már mutattam a pénzt, és azzal kezdtem, hogy én venni akarok paraszti tárgyakat, nem kéni jöttem. Így általában beengedtek. Sok békát kellett lenyelnem, de hát nyelni is tudni kell. Ez volt a padláslesöpítés időszaka, őket is meg lehetett érteni. Egy Csepel motorkerékpárral, a hátamra kötve hordtam kezdetben a



A mai múzeumépület az '50-es években.

gyűjtött anyagot. Megtelt így a folyosó és több szekrény. Egyszer Ortutay Gyula hallott valamit erről a gyűjteményről, és támogatásával létesült jogilag is 1951-ben a szarvasi múzeum. Ehhez a helyi iskolákból, a megyei múzeumokból átvett Tessedik és egyéb anyag adta az alapot.

De ekkor már egyedül maradtam kollégáim egyéb elfoglaltsága miatt. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja 1952. április 25-én hozott határozatával lettünk Tessedik Sámuel Múzeum. A tematikus gyűjtés ezután is folytatódott. Volt a gyűjtött anyag a Kossuth utca egyik magánépületében, az Árpád Szállóban, a Tessedik-féle tanya-istállóban, lakóházakban, míg végül 1973-ban megkaptam az egykori Tessedik-iskola romos épületét. Ma már három főállású és négy részfoglalkozású alkalmazott dolgozik a múzeumban. Jelenleg 58.750 db leltár szerinti anyagunk van. Ez régészeti, néprajzi, helytörténeti és képzőművészeti anyagot jelent. Évente 6-7 időszaki kiállítást rendezünk különböző témákban, az állandók mellett.

A múzeumot 19.812 fizető vendég látogatta, a szárazmalmot 18.305 fő 1992-ben.

### Epilógus

-Jósi bácsi, Tőled tanultuk a "jus murmurandi" - azaz a morgáshoz való jogot. Mostanában mintha kevesebbet morgolódna, illetve úgy kérdezem: min morgolódsz mostanában?  
 -Ez nagyon kényes téma! Itt házon belül is. Mondjam? Hát igen! Én negyvenegy éve csinálom ezt a múzeumot. Rengeteg utánjárás, becsmélés, kevés segítség!  
 Ezt az épületet le akarták például bontani. Én megakadályoztam. Két minisztérium fizetett ki 4,8 milliót. Itt van az irattárban egy kilónyi akta, csak erről. A lényeg az, hogy én a klikk-rendszert rettenetesen utáltam, soha nem vettem részt semmiféle klikkben. Volt régen olyan hang is, minek ez a múzeum? Mi a gyakorlati haszna? Megkérdeztem tőlük, mi a gyakorlati





A szárazmalom

haszna a zenének, a művészeteknek. Azok akik ilyet mondtak, nem ismerik a történelmünket, nem becsülték a múltat, és nem is tanultak belőle. A napokban jutott el hozzám, persze kerülő úton, hogy azzal vádolnak, nincs bennem koncepció! Szerintem csinálni kell a dolgokat és nem koncepciók kellene!

A szárazmalmot mi vettük meg. Restauráltattam, szigorú felügyelet mellett. Erre a malomra is büszke vagyok, mert ilyen malomtípusból ez az egyetlen, eredeti formában, az eredeti helyén /in situ/ meglévő.

*-Említsük meg a családot is: tudom, hogy a feleséged ismert, jó hrű pedagógus.*

Igen, vele itt ismerkedtem meg a tanítóképzős időkben. Nevelő volt a kollégiumban, és tanított a gyakorló iskolában. Némi vacillálás után feleségül jött hozzám 1953-ban. Ő a tanítóképző megszűnésekor /1959-ben/ az 1. sz. iskolába került, és 6 éve innen ment nyugdíjba. Két leányunk van. Az egyik bvelgyógyász Sarvason, a másik a Bartók Rádió alkalmazottja.

### Utóirat /Post scriptum/

Dr. Palov József nyugalmazott tanár, kandidátus, múzeumvezető. Tanárként, a 37,5 évet végig harcolta, önmagával és gyakran értetlen kollégáival, kicsinyes főnökeivel szemben.

Élete bárkinek példaértékű lehet. Itt él köztünk, továbbra is csendesen, egy kitűnő pedagógus. Közben emberfeletti munkával létrehozott egy MÚZEUM-ot, több harccal, mint hathatós segítséggel. Ezt a múzeumot 41 évig fejlesztette és vezette.

Dr. PALOV JÓZSEF múzeumigazgató Békés Megye Képviselőtestülete elnökétől a "Békés Megyéért" kitüntetést vette át az ifjúság neveléséért és a közművelődésben végzett több évtizedes tevékenységéért.

*Megjelent a Szarvas és Vidéke 1993. október 22-i számában.*

*Megjegyzés: 1994. január elsejétől a Tessedik Múzeum élére új igazgatót neveztek ki.*

# A szarvasi tanyavilág

Dr. Domán Imre emlékére

# A szarvasi tanyavilág kialakulása

A régi szarvasi határban a középkorban négy olyan falu volt, melyek létezéséről oklevelekből és tárgyi forrásokból is tudunk (Káka, Halásztelek, Décse és Szarvas). E falvak a török időkben elpusztultak a szarvasi rév környékén meg-megújuló háborúkban.

Szarvas újratelepítésével (1722) új korszak kezdődött településünk történetében, mely során a táj átalakulása nagyobb méretű volt minden eddiginél.

Az elpusztult falvak közül egyedül Szarvas épült újjá, mivel helye a maga korában legkedvezőbb volt, az árvízmentes magasfekvésű terület itt közvetlenül a Körös partján terült el.

A szomszédos települések nagy távolsága miatt az új községnek szinte korlátlan nagyságú terület állott rendelkezésére. Jellemzője volt Szarvasnak az a sajátos földrajzi helyzete, hogy a falu közvetlen közelében mélyfekvésű, 84 méter tengerszint feletti magasságnál alacsonyabb fekvésű árvízújtotta legelő, rétek, nádasok terültek el, s a határ hasznosítására mindjárt a kezdetekben a Cigányértől keletre, a településtől 5-6 km-re került sor.

A mai Holt-Körös zugait, a zártkerteket is kaszálók és füzesek foglalták el. A szőlőskertek az árvízmentes szintnek a városhoz legközelebb fekvő szigetein, a morotvák partján lévő nyúlványain, illetőleg a parti dűnéken alakultak ki.

Az újratelepítés idején Szarvas közigazgatási határa nem volt kijelölve, a földesúr tetszés szerint növelte annak területét. Már az újratelepítés idején a lakosoknak adta Káka és Halásztelek-pusztát, valamint a décsi határ egy részét, 1726-ban Nagydécs pusztát, 1751-ben a csejti pusztát, 1746-ban Szarvashoz került a túriakkal folytatott per eredményeként a Körös jobb parti területe is. A város határa 1813-ban a hozzá tartozó Kondoros, Csákö és Szénás területekkel 80.493 kataszteri holdat tett ki. Gyakorlat volt, hogy a város oly módon növelte határát, hogy előbb csak bérbe vette, majd véglegesen határába olvasztotta az elpusztult falvak területét. E hatalmas terület Kondoros (1875), majd Örménykút (1952) elszakadásával 18.298 kataszteri holdra csökkent.

A nagy kiterjedésű területen a tanyák kialakulása gazdasági szükségszerűség volt. A település és a művelhető földterületek 10-20 km-es távolsága miatt az első, kezdetleges tanyai jellegű építmények már az újratelepülés utáni évtizedekben megjelentek.

A szarvasi tanyák kialakulása a félnomád pásztorkodás megjelenésével kezdődött. A pásztorkodó a településtől nagy távolságra eső legelőkön kunyhókat építettek, amelyekből a pásztortanyák fejlődtek ki. Hamar rájöttek, hogy egyszerűbb télen is künn maradni az állatokkal. A homokos vonulatokon könnyű volt földbe süllyeszteni a kis kunyhót, felépíteni a szerfás karámot, istállót. Agyagot adott a föld, tetőre megtermett a gyékény, szalma, a nád sem volt elérhetetlen távolságban.

A szilaj pásztorkodás megteremtette az első magányos településformát a szállásokat, a pásztorkunyhókat, tanyákat és a rideg gulyák, nyájak téli istállóit.

Az újratelepítés hőskorszakában kezdetben ki-ki ott foglalt magának szántóföldet ahol akart,

s ha a földet kimerítette otthagyta, s új területet tört fel magának. A földhasználatnak ez a módja nem járhatott együtt a tanyák megjelenésével.

A folyamatos bevándorlással és a lakosság szaporodásával ezt az állapotot nem lehetett sokáig fenntartani. Az 1772-ben kiadott úrbéri rendelet (Urbárium) meghatározta a jobbágytelep (sessio) nagyságát 34 hold szántóban, s hozzá 22 hold legelőben, kaszálóban. Az akkori uraság szűkkeblősége, valamint a népesség nagy száma miatt azonban csak 8-20 kataszteri hold szántó és 1-2 hold legelő került kimérésre. Ez tett ki egynegyedes telket, s ezt nevezhették el quartának.

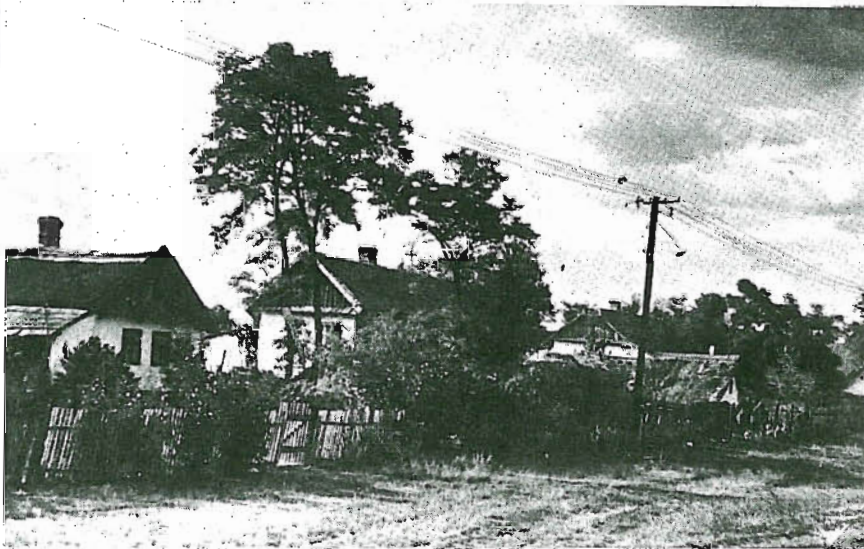
A XVIII. század utolsó negyedében a lakosok már a határ egész ármentes területét elfoglalták, és körülhatárolt birtokokra osztották fel. Ezeket a parcellákön rövidesen megjelentek az első jobbágytanyák.

A kezdetleges típusa ezen a lakosság körében szintén szállásnak nevezett építményeknek a jobbágy időszakos, a mezőgazdasági munkák idejére korlátozódó tartózkodását szolgálták. Ettől már egyenes út vezetett a maihoz hasonló tanyatípus megjelenéséhez, melyben a jobbágy egész évben családjával együtt lakott.

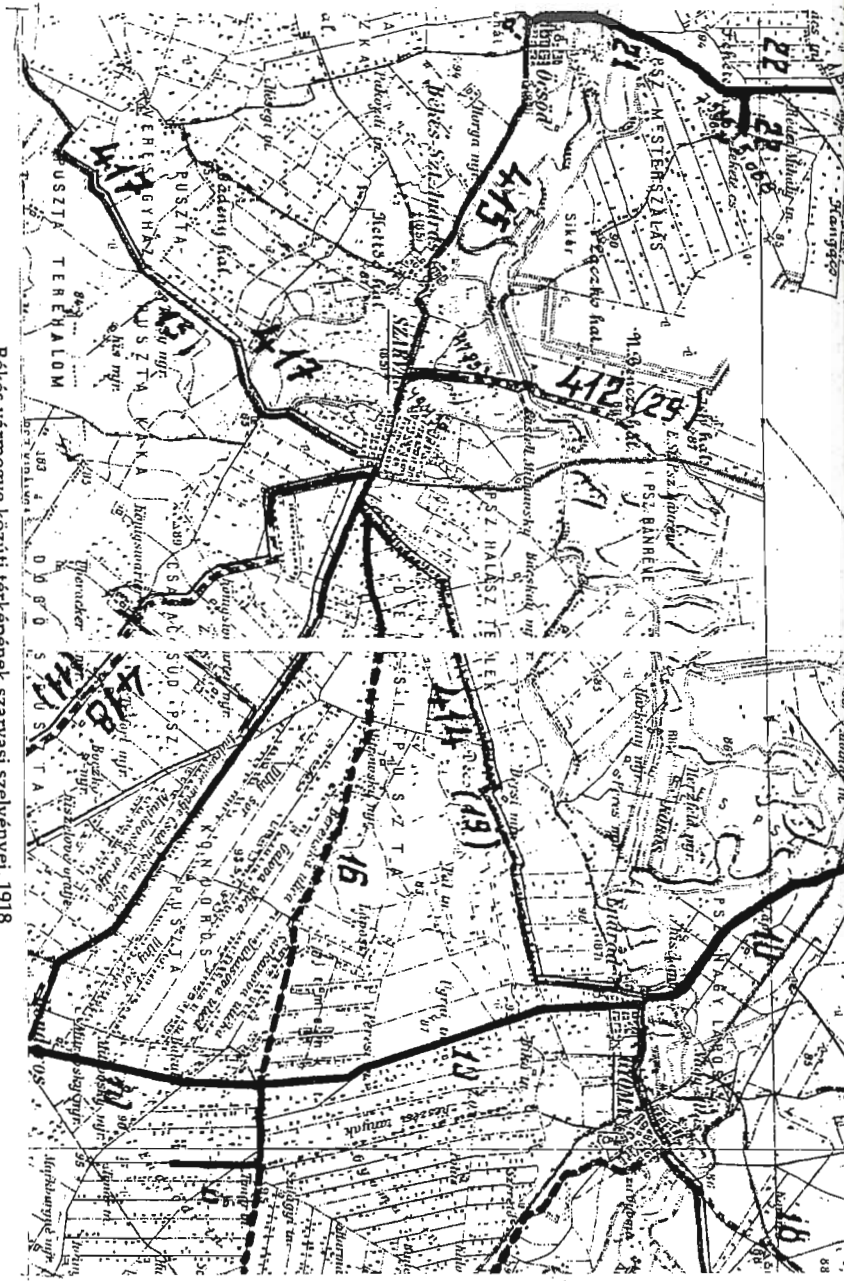
Az első pásztor- és jobbágykunyhók, a szállások, majd az első pásztor- és jobbágytanyák Décsen, az Öregföldeken, a kákai halmokon, illetőleg a halásztelki magaslatokon létesültek. (Az Öregföldeken lévő két Ábrahám-tanya gerendáiba az 1775-ös évszám van bevésvé, de szintén 200 év körüli az egy méter széles vertfalú Kis-tanya a Kurtasoron.)

A II. József császár idején (1783) végzett katonai felmérés térképszelvényei a szarvasi határban már 200-250 objektumot számláltak, ugyanakkor Szarvas belterületén halmazos településszerkezetben 450-500 objektum volt fellelhető.

A város határában a XVIII. század utolsó évtizedeiben, illetőleg a XIX. század első felében tanyarendszer alakult ki, melyre jellemző volt, hogy a ma is létező dűlőbeosztás egyenes, párhuzamos dűlőtjai mentén olykor zárt, falusi utcaképhez hasonló tanyasorok épültek. A tanyák száma feltartóztatlanul növekedett annak ellenére, hogy szaporodásukat sem az uraság, sem később a községi előljáróság nem nézte jó szemmel.



Mótyói házsor 1956-ban (Fotó: Domán)



1800 körül a faluból a kiszivárgás meggyorsult, elsősorban a szegényebb néposztály kiköltözésével előbb a szőlőkbe, melyek a szőlők kipusztulása után valóságos napszámossal alakultak. A szőlőkben ma is jól felismerhetők széles ajtóikról a tanyává átalakított borházak. Ma ezek a legnépesebb külterületi lakott helyek. (Sírató, Bezina, Ezüstszőlő, Érpárti szőlők, stb.). A mai dűlőbeosztás kialakulásának idejére nincsenek pontos adataink. Az 1801-1811 között készült határterkép szerint a dűlőrendszer már kialakult. Az biztos viszont, hogy az urbárium kibocsátása után a határ egy részét jobbágytelkekre osztották, s kimérésükhöz a dűlők kialakítására okvetlen szükség volt.

A török előtt a XVI. század közepén e tájon általános volt a földhasználati rendszer, illetőleg a jobbágytelkek azonos struktúrája. A jobbágytelkek két részből állt, az egyik volt a belsőség a faluban a rajta lévő épületekkel, a másik pedig a határban található és felosztott szántóterület, valamint a közösen használt legelő. Természetesen mindkét résznek a jobbágy csupán használója volt, a jobbágytelkek is a földesúr tulajdonát képezte.

Adatunk van arra vonatkozóan, hogy 1563-ban Szarvas és Déce területén a földhasználat még a fenti rendszerben létezett. Ebből arra lehet következtetni, hogy az újratelepítés után a jobbágytelkek kimérése a régi, középkori eredetű dűlőutak még felismerhető nyomai alapján történetelt. A dűlőutak kijelölése egyébként sem lehetett teljesen önkényes, ötletszerű, a dűlők igazodtak a jelentősebb országutakhoz, azokkal párhuzamosan alakultak ki (például a mai csabai, a berényi és szentesi utakkal párhuzamos dűlők). Lehetséges tehát, hogy a dűlőrendszer a tanyáknál sokkal régebbi eredetű.

Az 1800-as évek első évtizedeiben kiépültek a tanyautcák, a tanyasorok a jobbágytelkeken és a szőlőkben. Azokon a pusztákon, ahol a Harruckern örökösök majorsági gazdálkodáshoz kezdtek, nem épültek jobbágytanyák (Káka, Décsi-lapos, Anna-liget, Tóniszállás).

Újabb korszakos változást jelentett a tanyák fejlődésében, hogy az 1839-40. évi országgyűlés kimondta az örökváltság lehetőségét. A város lakossága és az uraság között megindult tárgyalások alapján 1845. szeptember 14-én létrejött a legelőelkülönítési, az örökváltsági és az örökbevallási szerződés. Az urasági legelőket ekkor elkülönítették a közösségi legelőktől, az úrbéri terhek alól való mentesülésen kívül a legjelentősebb eredmény volt, hogy az örökbevallási szerződéssel Szarvas lakossága megszerezte a határ 55 %-át.

Az örökbevallási szerződést követően a XIX. század második felében lezajlott az a nagy parcellázás, melynek eredményeként sorra épültek a paraszttanyák. A parcellázás ideje kedvező módon egybeesett a Körös szabályozási munkálatokkal (1855-1900) lehetővé téve a jobb talajú rétek, legelők feltörését. A tanyavilág fejlődése, a tanyák számának növekedése a két világháború között folytatódott.

A tanyák száma az 1945-ös földosztáskor hágott a csúcra, ekkor szűntek meg a nagybirtokosok majorjai, s egy-egy major helyére 10-30 újgazda tanya épült. Ezzel a tanyarendszer elérte legnagyobb kiterjedését, fejlődése befejeződött.

### Fontosabb forrásművek:

- |                      |  |
|----------------------|--|
| Mendöl Tibor:        | Szarvas földrajza. Debrecen, 1928.                             |
| Lelkes Pál:          | A szarvasi tanyarendszer kialakulása, Szarvasi Krónika 4/1990. |
| Csipes Antal:        | Békés megye élete a XVI. században, Békéscsaba, 1976.          |
| Palov József szerk.: | Tessedik városa hajdan és ma. Szarvas 1979.                    |
| Domán Imre:          | Az én szarvasi tanyavilágom, kézirat, 1983.                    |
| Sneider Mónika:      | A szarvasi tanyák. Szakdolgozat, 1993.                         |

## Gazdálkodás a tanyán

A újratelepülést követő első évtizedek gazdaságára a szarvasi határban a félnomád, rideg állattartás volt jellemző. A betelepülő lakosok kénytelenek voltak a török pusztítás évszázada által meghatározott mezőgazdasági formákhoz idomulni.



Toman János (1905-1944) linómetszete

Jól szemlélteti a kort *Markovitz Máttyás* 1742-ből származó tanulmánya: "Halásztelek, Káka, Nagy Décsa, Kis Décsa, Nagy Kondoros és Bánrév szarvasi pusztákon megszámlálhatatlan jószág legel, sok a juh nyáj és a disznó konda. Lakosaink ezen jószágokból sokat nevelnek és nem egynek saját, külön juhásza van. Pusztáinkon külön legel két fejőstehén gulya, két gulya szelíd jármos ökrökből, négy szilaj gulya vegyes szarvasmarhából, három szilaj ménes és egy önálló ménes a hámos lovakból. Végül néhány csapat az egy éves borjakból, melyeket szopásról olykor az anyjukhoz szoktak engedni. A Körösön egész évben szinte állandóan megszámlálhatatlan mennyiségű jószágot és nyáját szállítanak át, melyek a Bánátról Temesvárról Ausztriáig is eljutnak."

Az évek óta műveletlen, parlagon heverő föld, a kövér legelő, a lakatlan pusztákon az állattartás legextenzívebb formáját, a szabadég alatti állattartást is lehetővé tette. E kezdetleges viszonyok között az emberi részvételnek csak a nomád életben megkövetelt minimuma foglalták magukba. Az állatok maguktól tenyésztek, s pásztoraik csak felügyeletükre kísérésükre és eladás esetén a nyájból való kifogásukra szorítkoztak.

Az állatok sem voltak szelídeknek nevezhetők, a sovány, erőscsontú fehér szarvasmarha éppoly vad csordákban járta a pusztát, a haragoszöld vizes réteket, vagy az augusztusi kiégett legelőt mint a ménes, mely a síkság igazi vad lakóival a farkasokkal szemben körbeállva, kifejlesztett hátsó lábakkal maga is megharcolt.

A jószág istállót esztendőn át sem látott, nem is győzték volna fedéllel a rengeteg marhát. A

A felvidéki szűk völgyeknek keskeny földcsíkjait művelő és állataikkal ide-oda vándorló, főként szlovák ajkú néptől nem állt távol e gazdálkodási forma, s hamar hozzáigazodtak az alföldi viszonyokhoz. Ahol ma zöld akácok között apró tanyák fehérlenek, ott hajdan a kövérűvű legelőmezőkön, címeres szarvú fehér marhák rázták a kolompot.

A távoli pusztákat, a legelők világát a pásztorok ülték meg a szilaj, vagy rideg gulyák és nyájak kezelői, a szilaj pásztorok, a rideg legények. Az ő életmódjuk volt az, amely az elvadult természetben leginkább visszafeljődött a középkori félnomád pásztor, a kun állattartó életmódjához. Az istenfélelem és a törvénytisztelet nem volt az erősségük. A vármegye köröző levelei is rendszerint e tipikus félnomád pásztoremberek ellen lettek kibocsátva, gulyás-ember, juhászbojtár volt akit kerestek.

Isten szabad ege alatt telelő marha élelme a rét avarfüve volt, amit legtöbbször a hó alól kellett kikaparnia. Le is nyúrt tavaszra az ilyen szilaj marha annyira, hogy a csontja csak úgy zörgött, a szőre meg tenyérnyi hosszúra megnőtt és megsűrűsödött, a tavaszi buja legelőn azonban megint rendbe jött.

Az új telepések az állattartást nagy kedvvel, de kevés szakértelemmel végezték. 1740-ben például a nagy hidegben sok ezer állat megfagyott a szakszerűtlen gondozás és a helytelenül épített istállók miatt. 1772-ben egy hatalmas erejű szél és hóvihár alkalmával egy szarvasi ménes egészen Komlósig, a Százazér hóval borított magas partjai közé terelődött, ahol 400 ló megfulladt, sok marha pedig a Körös, a Tisza és a Maros felé elkalandozva a hullámok közt, vagy a hótengerben veszett el. Ez alkalommal 4062 állat pusztult el.

A szakértelem teljes hiányára utal *Tessedik* is, aki az egyik legtekintélyesebb pásztor kijelentését jegyezte fel, mely szerint "ha az én marhám hullott állatokkal borított mezőn jár és legel, akkor semmiféle rendelet és előírás sem mentheti meg."

A csákánnyal, fokossal és más gyilkos szerszámmal felfegyverkezett pásztorok 1773-ban az akkor 4-5000 lakosú település határában 2069 tehenet, 1992 borjút, 7932 juhot, 290 hízott ökröt, 1691 sertést, 904 igás-ökröt, 2492 lovat és 392 csikót tartottak.



Toman János linómetszete

illetőleg északi ugar megjelölése. E gazdálkodási forma során az egyik területet kalászzal bevetették, míg a másikat csak felszántották, s az vetetlenül pihent.

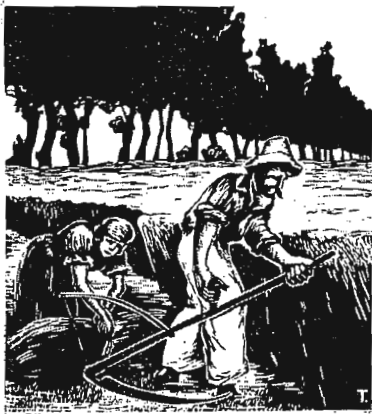
A gabonát egyszeri szántás után kézzel vetették. A saját készítésű ekékkel az elgazosodott parlag, de még az állatok által letaposott ugar felszántása is igen nehéz lehetett. Az igaerőt főleg a szarvasmarha adta, melyből olykor 8-at, 10-et is az eke elé kellett fogni. A gabona sokszor csak két arasz magasságra nőtt meg. A termést sarlóval vagy kézi kaszával takarították be, a szemet cséphadaróval verték ki, de gyakrabban nyomtatás útján ökrökkel, vagy lovakkal tapostatták ki. A szemet szelelték, szitálták, majd fából ácsolt hombárokban, vagy a földbe ásott és kiégett gabonavermekben tárolták. Az őrlés sokáig házilag történt, a gazda fa vagy kőmozsárban törte meg búzáját.

E kezdetleges foglalkászó földhasználati viszonyoknak a lakosság növekedése, majd az 1772-ben kiadott *Urbarium* vetett véget, mely bevezette parcellázás útján az állandó földhasználatot, megteremtette a belterjesebb gazdálkodás feltételeit.

A telepések a gabonatermesztés mellett korán foglalkozni kezdtek szőlőműveléssel is (Ó szőlő, Érpárti szőlő, Szappanos szőlő, Új szőlő - a későbbi Ezüst szőlő, Sirtói szőlő, stb.). A szőlőskertek művelői többnyire a vagyontalan zsellérek a "vincurok" voltak, akik főleg

pozsonyi szőlőkből hoztak Szarvasra gyökeres vesszőket. A szőlőtermesztést a múlt század végén elterjedt filoxera szüntette meg.

Az Urbarium kibocsátása után fokozatosan csökkent a legelők területe, lassan lejárt a szabad gulyák, ménesek kora, a szilaj pásztorkodás a legtávolabbi pusztákra szorult vissza. Előtérbe került a földművelés, valamint a belterjesebb, istállózott állattartás, mely már feltételezte a takarmánynövény termesztését is. A tanyai ember jövedelmének fő forrása továbbra is az állatállomány volt, jelentős volt a szarvasmarha húsrá való értékesítés.



Toman János linómetszete

nagybirtokokon fejlettebb gazdálkodás volt, mint a vergődő kisparaszti gazdaságokban. Nehéz volt állni a versenyt szétszórt, felaprózódó földjeiken.

Az uradalmi majorságok, majd a tőkés bérlők gépesítéssel (gőzgépek, cséplőgépek) és a talajerő fokozásával növelték terméseredményeiket. Adat van arra, hogy 1893-ban szuperfoszfátot, a trágyázáshoz gipszet, kálit, fejtrágyázásra pedig chilei salétromot alkalmaztak. A kisparaszti birtokokon ezzel szemben még az 1880-as években is idegenkedtek a trágyázástól, nem ismerték a trágyakezelés módját.

A regresszív adózás, a mezőgazdasági termékek alacsony árai, az agrárválságok, a birtokok aprózódása, másfelől a föld koncentrációja nehéz szociális helyzetbe hozta a tanyák kisparaszti népét, így érthető, hogy a XIX. század végén, illetőleg a XX. század elején az agrármozgalmak térségünkben is megerősödtek.

A mezőgazdaság történetileg kialakult formái fejlődésének a II. világháború után a szövetkezetek, állami gazdaságok szervezése vetett véget, s került merőben új alapokra. E korszak elemzése azonban már nem tartozik a tanyai gazdálkodás tárgyköréhez.

#### Fontosabb felhasznált irodalom:

- Mendöl Tibor: Szarvas földrajza. Debrecen, 1928.  
 Nádor Jenő: Szarvas nagyközség története. Szarvas, 1922.  
 Palov József szerk.: Tessedik városa hajdan és ma. Szarvas, 1979.  
 Palov József: Képek szarvas múltjából. Szarvas, 1992.  
 Hóman-Szekfű: Magyar történet. Budapest. 1939.  
 Csipes Antal: Békés megye élete a XVI. században. Békéscsaba. 1970.  
 Hanzó Lajos: A földkérdés alakulása Békés megyében a XIX. század második felében. Gyula. 1963.  
 Domán Imre: Az én szarvasi tanyavilágom (kézirat) 1983.

## A tanyai épületek

Az első tanyai építmények a részben földbe süllyesztett kunyhók és a külterjes állattartáshoz szükséges karámok, szárnyékok voltak, melyeket követtek a nagyobb méretű szerfás istállók, ahol a pásztor egy fedél alatt élt az állatokkal.

A rideg jószág a hideg ellen megedződött, téle a természet meleg bundával látta el, a szél ellen azonban nem tudott védekezni, óvni kellett. Az uralkodó szélirányt figyelembe véve nádból készítették a szélfogó szárnyékokat, mely a jószágot nem zárta be. Ezen építmény a juhnyáj számára szinte nélkülözhetetlen volt. A karám a teletől jószág oltalmára is használatos volt, az állatok számától függő méretű építmény volt, egy nagyjószág számára egy négyszögöl területet számítottak, a karámot is ellátták olykor egy-egy szélfogó szárnnyal.

Később az istállókból a lakóteret leválasztották, s ezek voltak a pászortanyák ősei.

Domán Imre a szarvasi tanyáknak négy típusát különböztette meg.

Az első kategóriába tartoznak a fennmaradt jobbágytanyák a XVIII. század utolsó évtizedeiből, illetőleg a XIX. század elejéről. Ezen épületek a legegyszerűbb típust mutatták, amelyben egyetlen helyiség volt, közfalak nélkül, s egyszerre szolgált az ember és az állat lakhelyül. Később közfalakkal elkülönült a szoba, a konyha és az istálló.



Csicsely János jobbágytanyája Hosszúsoron (Épült 1810-ben. Fotó: Domán)



Az építés évszáma az oromzaton kívül általában a konyhában vagy a kamrában a mestergerend ajtó felé néző oldalába van bevésvé.

Az élet az egyetlen szobában folyt és zajlik ma is, amely világos és meleg. Itt történt az alvás, az étkezésen kívül a mosakodás, a kenyérdagasztás és a szövés is. Ez volt közös hálószobáj fiataloknak és öregeknek egyaránt.

A két világháború között jött divatba, hogy a tanya végén féltetős helyiséget építettek kemencefűtéssel, amit vagy az öregek, vagy a fiatalok laktak.

Nyáron az egész család a folyosón evett alacsony asztalon, körötte négy lábú gyalogszékekre ülve. A folyosó végén deszkákkal elkerített agyagpadka vagy subával leterített ágy állt, nyáron itt aludt a fiatal vagy az öreg gazdá.

A lakószoba bútorzatát a család nagysága, anyagi lehetősége vagy a gazdasszony igényessége határozta meg. A kemenceoldalban (kuckó) volt a felvetett ágy és a hálóágy. A szobában volt elhelyezve a sublót, kivételesen sifon, középen asztal, sarokpaddal, melyre monogramm évszám volt felfestve. Az idős gazda támlás, oldalkarfás, csuhés székben üldögélt. Az asztal mellett volt a kanapé, ülése alatt ennek ládjában tartották a fehérneműt. A festett vagy vésett tulipános ládák a kamrában lapultak.

Megszokott tanyakép, hogy az épületek három oldalról veszik körül az udvart, a negyedik oldal a kerítést képezte, kapuval.

Kerítést kezdetben vesszőkből, nádból, vagy napraforgószárból készítették, melyet egyenként inkább kiszorított a dorongfából, falécekből épült kerítés, majd századunkban a drótkerítés. A gazdaság nagysága, az állatok száma szabta meg az istállók méretét. A módos gazdák tanyáiban néha több istálló is volt, vagy egy nagyobb hosszú épületben külön helyiségekben voltak a lovak és a szarvasmarhák elhelyezve. A kisebb gazdáknál egy helyiségben egymá mellett állt az 1-2 ló, a tehén, s a borjú. A legény ágya is itt volt, ha nem a jászolban aludt. A béres mindig a lóistállót lakta, itt volt szükség a legnagyobb éberségre.

Eleinte a gabonát, a csöves tengerit, a lakóépület és az istálló padlásán tárolták, később elterjedtek, főleg a tehetősebb helyeken a kamrából ledeszkázott "hamvárok", majd görékek építettek a csöves tengeri számára. A görék fából készültek, cseréppel lettek befedve, oldalal lécezve voltak. A végén lévő ajtóhoz néhány lépcsőn lehetett feljutni. A göré oldalához rendszerint színt is toldottak, itt pihent a vetőgép.

A tanyaudvaron a tornác, illetőleg a konyha bejáratának irányában van az ásott kút. Kezdetben nem volt minden tanyaiban kút, a sorok lakói közös kutakat ásattak és használtak. A tanya mellett a háztáji szükségletek kielégítésére szolgáló veteményeskertet és kivi gyümölcsöskertet találunk, főleg szilva, körte, eper és diófákkal. Néha kis legelő is csatlakozott a tanyaudvarhoz.

### Fontosabb forrásművek:

Domán Imre:	Az én szarvasi tanyavilágom, kézirat 1983.
Hóman-Szekfű:	Magyar történet
Sneider Mónika:	A szarvasi tanyák. Szakdolgozat 1993.
Búzás Mihály:	Szarvas múltja és jövője. Szakdolgozat 1989.

## A tanyák népe

Az újratelepített Szarvas lakosságát túlnyomó részben abaúji - zólyomi, gömői szegénysorú evangélikus szlovákok és magyarok alkották, kikhez 1732-ben csatlakoztak a Podmaniczkyek aszódi birtokáról szökött szlovákok. E népességből került ki a tanyák lakossága is.

A betelepülő jobbágyok jellemét meghatározta a túlnépesedett Felvidék szűk élettere, mely igen szerény életmódra kényszerítette lakóit, majd továbbformálták az alföldi táj természeti viszonyai, meghatározó volt Szarvas éghajlata, a csapadék kedvezőtlen eloszlása és a szik. A szlovák ember valamivel magasabb termetű volt a magyarnál. A Felvidék gyarló szántói a mezőgazdaságon kívül sok mesterség megtanulására is rászorították. A szarvasi gazda konzervatív, puritán, igénytelen, takarékos és nagyon munkaszerető volt. E tulajdonságai járultak hozzá, hogy a tanyák népe minden válsággal képes volt megbirkózni.

### A puszták népe régen

A hatalmas kiterjedésű határ első lakóiról a szilaj pásztorokról kevés jót olvashatunk. A felvilágosodás emberei nem győztek megbotránkozni a szállásokon élő műveletlen, elmaradott emberek erőszakosságán, vadságán: "Ingük deraka köldökig sem ért, hasukat, hátukat kordovánszerűre égette a nap, kicserezte a kemény hideg és a havas eső. Gatyájukat térdre alul bekötötték, csizma helyett szőrös bőrből maguk készítette bocskort hordtak, felső ruhájuk farkas-, vagy a melegebb juhbőr volt, 12-24 juhbőrből készített újatlan suba, minden dísz nélkül, sazt víz, eső, nedvesség ellen hájjal kengették. Vásznon alsóruhájuk, ingük és gatyájuk minőségét is élelmódjuk szabta meg, mely folyvást esőbe, vízbe, mocsárba kényszerítette őket: a fehérneműt mindjárt új korában juhtejjel kevert hamuba taposták, azután szalonnával kifényesítették, s így szép fényes fekete, víz- és feregmentes lett." Zsíros, bűdös öltözet a pásztorok zsíros befont hajával együtt a kor kultúremberében undorodást, ellenszenvet keltett. Hasonlóképpen vélekedik *Tessedik* is, aki elfogadja a tanyák szűkségszerűségét, de észreveszi a tanyai életmód hátrányos következményeit is: "A paraszt általlátja, hogy lehetetlenség a háztól oly igen távoli mezőnek és gazdaságnak illendőképpen gondját viselni, ezáltal akar magának segíteni, hogy a falutól egy, kettő és három mérföldnyire úgynevezett szállást, házat és istállót épít.

Leírjam-e mindazon rossz következményeket, melyek ezekből származnak?

A paraszt .... egész esztendő alatt feleségével, gyermekeivel, cselédeivel a szálláson lakik, és itt mind az ifjú, mind az öreg, mind a szegény, mind a gazdag elvadul, és igen elfajult embertelen természetet vészen magára. Az ifjú paraszt tudatlanságban és balgatagságban nevelkedik, félesztendőben kétszer vagy háromszor jön a faluba. A vének eljönnek ugyan vasárnapokon a templomba, de inkább aludni és nyugodni, mintsem a népnek oktatását hallgatni.

A szálláson (vagy marhatanyán) a legtökéletlenebbek az emberek, a pásztorok leggonoszabbjai, tekergő és facsargó betyárok, kitanult gonosztevők nappal, de leginkább éjszaka összegyűlnek, a legocsmányabb dolgokat követik el és oly becstelenségeket cselekednek, amelyekből az emberség egészen iszonyodik.

Egy derekasan felserdült ifjút, mint bojtárját rábeszél a felsőpásztor, hogy egy kövér kancát üssön agyon, hogy zsírjából haj- és csizmakenőt csináljanak. A bojtár akasztófára ítéltetett, ki

is halála előtt így mond: örömet meghalnék, ha a kanca zsírjából csak bár egyszer megkenhettem volna a hajamat és a csizmámat.

A füstös gulyáskunyhóban lakó pásztoroknak a mindenkori henyélés mellett korheleknek kell lenniük, lopni tanulnak és a dologtól egészen elszoknak, vétekre fajulnak."

Tény, hogy a pásztornépek erkölcsi a régi időkben nem voltak valami szelídek, a betyárokka is cimboráltak, de jobbára csak azért, mert így kevésbé voltak kitéve rablásaiknak. Ugyanakkor kizárólag ők voltak képesek az elvadult körülmények között megélni, és az állattartás haszonnal üzni.

Az örökváltság előtti időkben a jobbágyok igen szerették viszonyaikhoz mérten jól ellátni: gyomor dolgait. Régi írásokban sokszor találkozhatunk jobbágyi lakomák felemlegetésével. Minden lehető alkalmat felhasználtak arra, hogy valami ünnepet csapjanak. A lakodalmak keresztelések, névnapok, disznótorok, bíró- és pap választások mind jó ürügyek voltak, hogy jót egyenek, igyanak.

Tessék is ír három-öt napig tartó lakodalmakról, ahol az egész atyafiság hivatalos, tobzódna pazarolnak, korhelykednek. A szegényebb sorúaknál komoly anyagi terhet, néha tönkremenés jelenthetett egy-egy lakodalom. Ugyanígy emlékezik a keresztelői lakomákról (a paszitákról) valamint a torokról.

A jobbágyfelszabadítás után fokozatosan megszűntek a nagy mulatozások és lakmározások, amint megnyílt a föld és vagyonszerzés lehetősége. A tanyák paraszti népe az ellenkező végletbe csapott át. A zsupori takarékoság, a testi élvezetektől való önsanyargató tartózkodás és az éjt nappallá tevő munka következett. Legendák szóltak a gürcölve, tányér leveses és karéj kenyéren élve szerzett vagyonokról.

## A közelmúlt tanyai embere



Fémlemre rögzített archív fotó az 1850-es évekből

Dr. Domán Imre 1942. és 1983. közötti hosszú állatorvosi praxisa alatt számtalan tanyai embert ismert és szólaltatott meg. Monográfiája alapvetően az élőlészóra, a elbeszélésekre és a tanyákon fellelhető tárgyi és írásos emlékekre alapul. Kivallatta az idő tanyai embereket, belelapozott a család feljegyzésekbe, bibliákba, régi használatos kívüli dolgok kedvéért a gazdával felballagott a pókhálós padlásokra.

A következőkben írásának a tanyai ember bemutató részéből idézünk:

A tanyai ember öntudatosan vállalta sorsát "itt a földem, a tanyám, amit örököltem, vagy vettem, itt születtem, itt nőtettem fel, ez a öregségem biztosítóka, gyermekeim jövőjének záloga. Itt a megélhetésem, itt gazdálkodom, helyben van a földem, az állataim, a takarmány, a tüzelő, a házkörül gyümölcsösöm. A városból naponta járjak dolgozni? A föld a biztos, míg bírom magam abból élek. Öregségemben a gyermekeim, rokonaim, de még az idegenek is eltartana érte, s eltemetnek. Aki egy életet a tanyán töltött, az nem tud megszabadulni annak varázsától." - vallották az idős tanyai emberek

A tanyai embert megigézta a tanyai szabad levegő, a táj, a ringó búzatáblák, a zöld mező, az aranyló kukoricások, a sok milliónyi vadvirág. Ez még akkor is szép, ha a tanyában a virágok szirmain a harmatot nem egyszer a földművelők sok-sok könnye, vagy verejtéke képezte.

A hosszú téli estéken az öregek sokat meséltek a régi időkről: "régen ám nagyon szegényesen élt a nép, lakása, ruházata, eledele nagyon szerény volt. Földbesüllyesztett tanyácskákban laktak, kosztjuk a kukoricamálé, a savanyú káposzta, a krumpli és a hagyma volt főleg. Nagy ünnepeken jutott néha baromfi, nagy munka idején füstölt sonka, kevéske kolbász. Még jó, hogy kenyér, szalonna volt, s ahol tehenet tartottak volt tej is. Sóban, vízben főztünk, de volt egészség!"

A ritka családi fotográfiákon a gazda feszes tartásából, megjelenéséből, tekintetéből leolvasható a szarvasi húsz holdas gazdaember magabiztossága. Erre vall ruházata is, a fehér ing, a fehér ráncos bőgatyua, a fekete posztó kalap, kabát, a "kislajbi" és a ragyogó fekete csizmák. A szarvasi paraszti viselet talán kissé egyhangú, mégis meg lehetett ítélni belőle viselője módját, rangját. Meg lehetett állapítani viselője sorsát, azt, hogy a gazda, feles, tanyás, szolgáló, cseléd, béres, pásztor, napszámos, vagy kubikos-e.

A tanyai ember jellemét a környezet alakította ki. A magány, a zártabb családi élet némileg zárkózottá tette. Mintha más lett volna a gondolkodásuk is. Ha kijárták az iskolát, vagy letelt a katonaidő a földhöz voltak kötve. Sok tehetős tanyai ember csak ritkán hagyta el tanyáját, s egy életen át alig hagyta el Szarvast.

A tanyai emberek rendkívül sokoldalúak voltak. Mindenhez értettek, sok parasztember egyszemélyben volt kőműves, bogrnár, ács, faesztergályos, fafaragó és kovácskontár. Sok volt közöttük a barkácsoló, de még a kuruzsló is. Szinte mindegyikük tudott a kocsikerekre ráfot húzni, a "fajancsi" minden tanyában ott lapult díszesebb, vagy szerényebb kivitelben a szín alatt. A tanyai ember disznót ölt, birkát nyúzott, kutat ásott, telente kast és szakajtót kötött, drótozott, teknőt vajt, seprőt készített, sok bútort, szerszámot tákolt össze.



Sztrehovszki Mihály és felesége (1902)  
(A Domán-gyűjteményből)



A tanyai élet, az elszigeteltség nagyfokú önállóságra kényszerítette a tanyák népét.

A lánynak a dagasztóteknő és a kemence volt a vizsga az eljövendő életre. A fiú azzal vált felnőtté, hogy az apja a kezébe adta a kaszát. Először csak a harmatos gyepet próbálgatta vele, majd jött a here kaszálás, s ha begyakorolta magát állhatott be a kalászosba. A lovak gyepelője is csak ekkor adta a kezébe. A legtöbb helyen ekkor kapott jogot a felnőttek asztalához ülni, addig a küszöbön ülve kapott a tányérjába egy porciót.

A parasztok a tanyán mindenek voltak. Nem foghatott ki rajtuk sem a végrehajtó, sem az ügynök, sem a kupec. Pedig véres veritékkel megszerzett vagyonuk nemegyszer forgott kockán. Ha a gazdasági számításukba valami hiba csúszott, vagy a termést elvesztette a jég, vész érte a sertésállományt, aszályos volt az esztendő, vagy éppen vizes, akkor könnyen csak feleséget, bérlőt, vagy tanyás vált belőlük.

A heti piacon a tejhaszon, a baromfi és a tojás értékesítése az asszonyé volt, a disznópiac, meg a vásározás pedig az ember privilégiuma. Szerszámot mindig a férfi, a konyhára valót, a ruhaneműt a feleség választotta és vette meg.

A menyecskeknél folyton folyvást dolgozni, hallgatni, az anyósoknak, apósoknak engedelmeskedni kellett. Hány holdas a lány? Mi a hozomány? Van-e adósság a vagyonon? Mindezen kérdések tisztázása után választott magának párt a tanyai ember, s kezdtek új életet. A házastársai között az összetartó kapocs elsősorban a föld, a vagyon volt, különösen ha az közös szerzemény is volt. Szilárd intézmény volt a tanyán a házasság, hűtlenség, válás ritkán fordul elő.

A tanyai emberek vallásosak és szemérmesek voltak. A mai 80 évesek leplezetlenül beszéltek arról, hogy mint udvarlók, vőlegények, de majd mint férjek soha életükben nem látták menyasszonyukat, feleségüket ruha nélkül. A férj csak lopva tekinthetett asszonyára, amin a kuckóba fordulva szoptatta a kicsit.

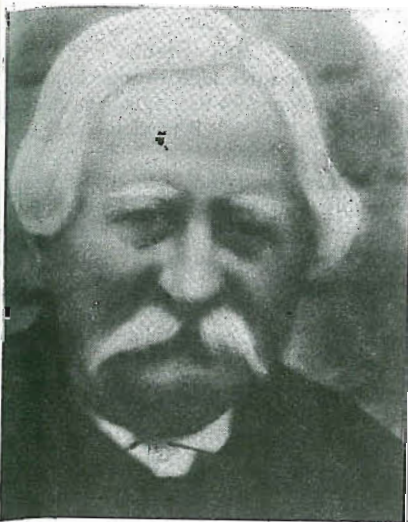
A tanyán mindenki köszönt mindenkinek. El sem lehetett képzelni, hogy a dűlőúton haladók gyalogos, vagy kocsis ne üdvözölje egymást. Ha ismerősök voltak, megálltak, beszélgettek ekkor hangzottak el a szokásos kérdések: "Hazafelé? Kifelé? Van-e még sok? Milyen volt a piac?" Az időjárásra tett megjegyzések: süt a napocska, meleg van, hideg van, fúj a szél, stb. A reggeli üdvözlésnél elmaradhatatlan volt a kívánság: Egészségére az éjszakai nyugalomát. Kedves figyelmességek voltak ezek a dűlőutakon, ahol sokszor órákon át sem lehetett emberrel látni.

A tanyavilágban - mindenütt sok gyerek lévén, a család terebélyesedett - csak úgy tudták az azonos vezeték nevű családokat megkülönböztetni, ha előnevet adtak. Ez lehetett a foglalkozás, pld. csikós, gulyás, kupec, bognár, stb. A legtöbb, szinte törvényesített kettős névben a feleség lánykori neve jelent meg. Így lett a sok *Roszik* között *Mucha-Roszik*, *Molnár-Roszik*, *Meszjarik-Roszik*, *Dauda-Roszik*, stb. Testi hibája különböztette meg a *Kacsakezű-Roszikot*. Zsugoriságukra utal a *Zsibrita-Dian* és a *Mucsnik-Paulik* név. Tizenöt diófa díszlett a *Diós-Galáth* udvarában negyven juha volt a *Birkás-Galáth*-nak. Termetük után lettek *Nagy- és Kis-Medvegyek*. A *Mézes-Medvegy* lépesmézzel piacolt. A *Kedves-Medvegy* öregségére már *Süket-Kedves-Medvegy* lettek. Szoknyavadász hírében állott *Basszerkányos-Kovács*.

## Különös tanyai emberek

Mindig is voltak olyan tanyák, ahol az élet szinte megállt. Idős, magányos, sérült emberek kapcsolataikat elvesztve, a világtól elzárva, remete módon tengették életüket. Nem biztos, hogy szegények voltak, csak maguk maradtak, igénytelenek a lakással, fűtéssel, ruházattal és az élelemmel szemben. A sorsuk kényszerítette őket erre az életre. Maguk ezt nem is érezték a primitív életforma, az alacsony életmód megfélemlt számukra, s nem is kívántak rajta változtatni. Bár a tanyákon is, ahogy fogytak a lekváros szilkek, úgy szaporodtak a pálinka butykosok, de legtöbbször nem is az ital volt az oka életmódjuknak.

Egyikőjük a szellemi fogyatékos testvére miatt nem hozott asszonyt a házhoz, vagy



gazdalegényt, gazdalanynak nem engedték "vékás" szerelméhez, s öregségükre magukra maradtak. Mindenkitől és mindentől távol a késői lámpagyújtás után elhagyott öregek üldögélnek merengve a százesztendő székében.

Nem egy tanyai ember, legyen az néhány holdas, egy-két quartás vagy éppen nagygazda, munkája mellett egész életét a biblia tanulmányozásának szentelte. Minden kis szabadidejükben olvastak, elmélkedtek, imádkoztak, vagy engesztelést kértek.

A legismertebb volt közöttük a *Bibliás-Lustyik*, ambitusos, nádas, kontyvettes, ódon, szabad fakémenes házában még a luteránus papok is rendszeresen megfordultak, akikkel nem egyszer hitvitába szállt. A Hosszúsor "papja" volt a *Bibliás-Bankó*, az Örményzugé pedig a *Bibliás-Gál*.

A Bibliás-Lustyik

## Béresek, cselédek, szolgálók

Már az 1740-es években *Markovitz* jelkészsége idején is voltak vagyoni különbségek a telepes jobbágyok között. Voltak gazdák, bérlők, sőt néhány nemes is, akik béresekkal, cselédekkel dolgoztattak, nem is szólva magáról a földesúrról. A béresek az örökváltság után amolyan alsó népréteget alkottak.

Itt-ott még fellelhető a korabeli szerződés. A szerződés forma sablonos volt: "Fogadtam *Markovitz* kánásznak 1937. évre *Rideg Györgyöt* 30 pengő, 4 mázsa búza, 1 mázsa árpa, 1 pár csizma, 1 kocsi szalma évi díjazásért." Ugyanezen évben újevkor írták alá a következő szerződést. "Fogadtam béresnek 1937. évre *Batta Mihályt* 40 pengő, 8 mázsa búza, 2 mázsa árpa, 550 négyszögöl kukorica föld, 1 pár csizma és 1 kocsi szalma díjazásért."

Nyomorúságos sorsuk volt a tanyákon a béreseknek. Rendszeresen az istállóban aludtak, szabadnapjukon otthon nem is tudtak nyugodni, hiányzott nekik az istálló zaja, fel-fel ijedtek mert a lovak nem ropogtatták a szénát, nem zörgött a tehénlánc.

Minden második vasárnap volt a szabadnapjuk. Az első hét végén a váltás ruhát a család vitte ki a tanyára, vagy beadta azt a gazda városi házához.

Télen az asszony nép a városi házban lakott, míg a béres a gazdával a tanyán. Nem is volt tavaszig főtt étel, a gazda is csak hideget evett. Kettőkor volt a kelés, este tizenegykor a lefekvés. Így ment ez még télen is. Télen aprították a tököt, szecskáztak, javították a kocsikat, szerszámokat, fonták a kötelet, kötötték a kasokat.

A gazda früstök után a kemencénél melegedett, a béreseket az udvari ablakon át szüntelenül szemmel tartotta. Csak azért jött ki, hogy újabb utasításokat adjon: a lovakat, teheneket megvakarni, morzsolni, bikát, kant jártatni, a lovat elvezetni a kovácshoz megvasalni, stb.

## A szarvasi pásztorokról

A pásztorokodás a rég- és a közelmúltban szervesen hozzátartozott a városhoz. A legnevezetesebb pásztor dinasztiák fiai még kisbojtárként kezdték, legénykorban bojtárként folytatták, s ha nevet, becsületet szereztek eljuthattak a számadói tisztségig. Vannak még családok amelyek ma (1983-ban) sem tágitanak a Molnárok, Klimajok, Petrovicsok, még külön vigyázzák a szilaj gulyákat.

Máté, az öreg csikós a lovak fejtartásáról megmondta sok száz pejko közül, hogy ki a gazdáj. Talpraesetteknek, lóratermetteknek kellett lenniük. Ott aludtak felváltva a ménes mellett gyepen. Az állás a pásztor-bódéhoz közel volt, így a bódé kerekeit e tömör küllő nélkü fakészítményeket megtehették fejaljának, párnának ráették a báránybőr kucsmát, mely viselni a csillagos nyári éjszakában is jól esett. Így meghallották a lódobogást, a betyár közeledtét, vagy azt ha egy-egy rakoncátlan ló elcsavargott.

Az évszázadok során kialakult az a gyakorlat, hogy a lovak éjjel tizenegy és három óra között majd reggel négytől nyolc óráig, délelőtt tiztől tizenegy óráig, s délután kettőtől nyolc óráig legeltek. A pihenőben volt az itatás. Ezeket az időpontokat percre betartották.

Apáról fiúra szállt a csikós és gulyás tudomány, a sok tapasztalat. Egy-két évtized után mindenik csikós megfáradva átváltott a gulyásságra. Végül átadta fiának minden vagyonát a lovakat, a kocsit, a nyeret, a subát, a szűrt, a karikást és a sok-sok csengőt, kolompot. Fábrink feltehető volt a csengőnek és kolompnak minden változata. Az ötven csengő és száz kolomp között ezüst csengő és buggyos kolomp is akadt.

A pásztorok éjjel-nappal kint voltak az állatok mellett. Zivatarban, égi háborúban meg éppen nem lehetett elhagyni a ménest, a gulyát.

A csikós lova fején a kantárral, hátán a priccsel, a heveder szíjakkal, a kengyel vasakkal, a nyakában a pányva kötéllel és csengővel, a csikós legfontosabb segítője volt. Máté csikós szeszelszóródtak. szepplős szürke Pulyka nevű paripájának csak szólt, hogy "Kelts!", s már indult is a ménes.



Delelő gulya (Tóniszállás, 1953. Fotó: Domán)



Ötvenéves a Legeltetési Társulat (1941. Tóniszállás)

pedig a ménes szétterült, csak annyit szólt, hogy: "Karikára!", s a ló már terelte is középre a szeszelszóródtakat.

Hanzó, a néma csikósbojtár mindezt intéssel intézte el, lova kitalálta a gondolatát is, s már harapdálta a rosszalkodót.

A számadók az egész város loállományát ismerték. Árvai János tíz év után is fejből sorolja az 1933. évi ménesek létszámát, Kákán - ahol 6 volt a számadó - 577, Luszitigon 252, Szénáson 383, Szőrhalmon 322, és Tónikán 373 ló legelt.

Kasik Pál háromnegyed évszázadon át volt csikós, gulyás. Ötven nyarat töltött csak a szőrhalmi legelőn. Szerette a lebbencslevest, az öregtarhonyát, a paprikáskrumplit sok szalonnával, s kedvelte a pulikat. Negyven fokos melegben a tűző napon sem vált meg megszokott, fekete, síros, pörge kalapjától, fehér ingétől, papucsától.

Kasik Tamás, kinek az apja is pásztor volt, egész életét egyhuzamban a Kravajáron töltötte. Kasik György tizenegy nyarat töltött a ló hátán, s énekelt éjszakánként. Aratáskor a környékbeli parasztok élvezték a nótázását, leültek az árokpartra, abbahagyva a harlógereblyézést, s a holdvilágnál a csikóst hallgatták.

Minden pásztor eldicsekedett a bicskájával, annak gyöngyház nyele kicsillant a sallangos örtokból. Azzal ettek, azt használták nyúzásra, a juhászok a kergéken még "agyműtetet" is égrehajtottak vele. A csülökfaragás a bűdössántákon mindennapos volt.

A pásztorvilág csak nyomaiban maradt meg. Eltűntek a pusztáról a Nakcsali-Ároniak, megvénült a rakszatorisz, a földdel egyenlő a Hanzó-tanya a gyp szélében. Eljárt az idő a szilaj ménesek, gulyák felett.

## A tanyák népességének változásai

A tanyai népesség, a tanyavilág fénykora évszázadában 1850 és 1950 között meghaladta a ezer főt. Századunk első felében még növekedett a tanyai lakosság száma. 1910-ben a lakosság 46,9 százaléka élt tanyán, s ez az arány 1949-re 50 %-ra emelkedett. Ezt követően a

tanyai lakosság számának gyorsmértékű csökkenésének lehetünk tanúi:

1960	35,1 %
1970	26,8 %
1980	18,1 %
1990	13,9 %

A mezőgazdaság átszervezése, a kedvezőtlen életkörülmények, a rossz útviszonyok és gyorsan változó igények a tanyák elhagyását eredményezték. Elsőként a szórvány tanyák tűntek el a föld színéről, azok amelyek a tanyavilág két és fél évszázados történetében utolsóként lettek felépítve. Tartják magukat a sorok, a szőlők, a tanyai lakosság mintegy harmada e sűrű beépítésű külterületi lakott területeken él (Érpart és Ó-szőlők, Sirató-Bezina, Ezüst-szőlő).

Elmúlóban a tanyavilág. A közömbös örökösök nem csinálnak érzelmi kérdést a tanyabontásból. A gabonatábla, vagy a rizs zöld szőnyegként takarja az egykori tanyák helyét. Egy sóhajtatás múlt. Nem is annyira az egykori rideg, kietlen élet, hanem a letűnt fiatalság után. Mondják is a régi tanyai emberek: Nehéz, küzdelmes, de szép és jó élet volt, mert fiatalok voltunk. Nem számított a távolság, a sár, az olajmécse, a fekete kenyér.

A tanyák jövőjét megítélni rendkívül nehéz. A változások irányát és ütemét a tanyák gazdasági szerepköre határozza meg. A műút közelében fekvő gazdálkodásra alkalmas, villamosított tanyák, valamint az üdülő és horgász célra hasznosított tanyák fennmaradása biztosnak látszik.

A tanyák felszámolásának, illetőleg fennmaradásának folyamatát számos tényező egymás hatása befolyásolja. Lehetséges, hogy a mezőgazdaság napjainkban lezajló nagyarányú változása a tanyák újabb reneszánszát eredményezi?

### Fontosabb felhasznált irodalom:

Domán Imre:	Az én szarvasi tanyavilágom. Kézirat 1983.
Hóman-Szekfü:	Magyar történet.
Becsei József:	A szarvasi külterületi társadalom néhány jellemző sajátossága. Szarvasi Krónika 4/1990. szám.
Féja Géza:	A vihsarok Bp. 1980.
Tessedik Sámuel:	A parasztember Magyarországon. Pécs, 1786.

A szarvasi tanyavilág c. fejezetet írta és szerkesztette:

Dr. Molitorisz Péter

Dr. Domán Imre

## Káka

(Helytörténeti vázlat)

Káka a Macói gát és a Csabai út között háromszög alakú külterülete Szarvasnak. Északról Szarvas város, nyugatról a békésszentandrásai, délről a Csongrád megyei, keletről a csabacsüdi határ övezi.

A török idők előtt a *Veér-család* birtokában volt. A szájhagyomány szerint *Toldi Miklós* is birtokosa volt. Kétszáz évvel ezelőtt még megvoltak a kákai templomnak a romjai, sőt még volt valami a török mecsetből is. 1942-ben *Litauszki János*, az akkor 95 esztendőes kovácshalmi paraszt mesélte, hogy ő gyermekkorában a Szarvas-Csabacsüd-Sárgahegyes határon álló Hármashalom kákai lejtőjén látott romokat, téglafalderekek, s tömegtelen tégladarabot. De minden anyagot széjjelhordták a pászortanyák építéséhez.

A falu elszórt településekből állt a Farkas-, a Hármas-, a Kákai- és a Kovács-halom lábainál. Egyebütt csak legelőnek alkalmas víznyomásos rét volt. De az ó-pleisztocén korból a parti dűnéken létrejöttek az ártérperemi szőlők, amelyek ma a bezinai-, a siratói- és ezüstszőlői zártkerteket képezik.

Markovitz 1742-ben jegyezte fel (latinul): "a pusztá terjedelmes, a Körös áradásainak kiszolgáltva, legelőnek és kaszálónak szolgál, rajta két szőlőskert a pusztá közepén. Állandóan terem kákát és nádat, ami számtalan házat befed, és melegít kemencét."

Kákán 1769-ben a szarvasmarha-tenyésztés és a szőlőtermesztés nagy lendülettel folyt. A XIX. század elején a kákai földesúr báró *Inkey László* volt. Egyik patrónusa a katolikus templom építésének. 1827-ben a városi "kupaktanács"-ban pedig *Tassy Becc Zsigmond* tiszttartó a földesúr képviselője.

A kákai uradalomra is megvolt *Tessediknek* a hatása, mert a földet, a legelőt mindenfelé akác-eper-, szilvaallék szegélyezték.

Már az urbárium alapján kimérték a *Kovács-halom* mentén a jobbágyoknak 20 quartát (20 x 1854 négyzetöglől). Itt a talaj homokos, alkalmas mindennemű növény termesztésére. Emeltek rá jobbágytanyákat.

Káka életében az "örökbevallás" volt egy nagyobb és újabb állomás (1847). Ekkor osztották ki a "siratói kenderföldeket". Ezek a mai siratói "kiszjárástól" keletre esnek. Egy-egy kenderföld 100 négyzetöglől nagyságú volt. Akad olyan család, amelynek még mindig tulajdonában van a "konopiskájja", ha már nem is kender terem rajta, hanem fóliás paprika.

Az *Inkey-család* 1883-ban kényszerült kákai birtokának eladására. Jóval előbb már leszakadt *Tassy-*, a későbbi *Kontur-*, majd a *Kacskovics-* s a *Lengyel-gazdaság*. 3700 holdat 96 "földéhes" azda szaggatta darabokra. Részt követelt ebből a parcellázó közjegyző, a mérnök, az ügyvéd. A tiszttartónak, a kulcsárnak már megvolt a helye *Wenckheiméknél* Csorváson. De nem észesülhettek a földből a volt majori cselédek, pedig őket is gyötörte a földéhség. Bebocsátást értek hát a csabacsüdi, kondorosi uraságokhoz, vagy a szénási Sváb-majorba. Sok cseléd a écsi és öregföldi, a már "befutott" gazdáknál kötött ki.

Kákán épültek a tanyák, szántották a gyepet is, ezért aztán a szarvasmarha- és juhtenyésztés megtorpant. Még szerencse, hogy a "víznyomásokat" meghagyták legelőnek. Legeltetési



Csikósok Kákán (1937, Árvai Pál tulajdona)

Társulatot alakítottak. S ki-ki a földje nagyságának arányában abból paljetákat, félpaljetákat járásokat kapott - csupán telekkönyvileg, mert a valóságban oszdatlan közlegelők maradtak, víznyomámos területek. Egy paljeta ötven holdnak felelt meg, egy járás pedig két magyar holdat tett ki.

Ettől fogva Káka részei voltak: Inkey-káka, Kákai-holdak, Kákai-táblák, Kisjárás, Nagyjárás, Telecske. A szentesi út ölelésében a "Telecskén" legeltek a városi, a mótyói, a szappanos fejőstehenek. A városból kijárók bizony "elszörták" a tejet az útban, bármily puha volt is a nyári út, sok volt a reggeli, esti "sétának" a 10-10 km. A járástulajdonosok reggelente összeverték hazajáró csordát.

Kákán csikós- és gulyásnemzedékek nevelődtek. A leghíresebb csikós Nakcsali Árvai János volt két fiával, Jánossal és Pállal. A számadót öt csikósbojtár szolgálta ki, s 500 ló alkotta a ménes Kákán még a betyárvilág múltán is sokáig kísértett a lóelkötés, vagy a lónak ménesből való kiszakítása. (Az időben a betyárok a csikóssal is nem egyszer összejátszottak.) Gulyásdinasztia voltak a Fábriak, a Frankók, a Hipszkiek, a Kovácsok, a Lehóczkiak, az Oraveczek és Sztancsikok. A harmincas években legelt Kákán két 300-300 darabos ökörgulya, egy 4 darabos "szűz gulya", a negyedikben voltak a szárazon álló tehenek és a vemhes üszők (30 db). Kákán, mint a szarvasi legnagyobb közlegelőn, sajátos pásztorélet alakult ki. Diszajubileumi ünnepséggel ülték a Legeltetési Társulat ötven éves fennállását 1937-ben. Ezen napon a tarisznyákból már kora reggel előkerült a pogácsa, az ülés alól a pálinka. Tizenkét bográcsban főzték a pásztorok a birkapaprikást a "vezérkarnak" és a gazdáknak.

1945-ben történt meg először, hogy a volt urasági cselédség is, - ajándékképpen - tulajdoná vehette a nagybirtokot (Kacskovics-, Lengyel-föld), ugyanúgy, mint Halásztelken a "Bolzóká" amelyet eladdig "odaragadtként" művelt. Nem kellett tőkebefektetés, de nem volt szükség a parcellázásnál - még "nagyszebeni" kölcsönre, váltóra, fontra, sőt még kezesre sem. A negyvenes évek végén megalakult a Szarvasi Állami Gazdaság. Feltörték a gyepet, amint ontotta a 30 mázsás rizstermést. Káka keleti sarkán alakult meg a Bem Termelőszövetkezet Csoport. Itt-ott ma is látni még az árpában, búzában kákát, nádat, gyékényt, s az ilyen szalmászívesen fogyasztják a tehenek.

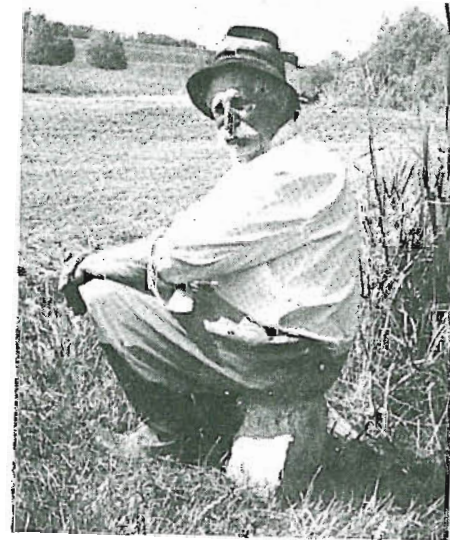
(Megjelent a Szarvasi Tájékoztató 1987. júliusi számában)

Dr. Domán Imre

## Halásztelek

(Helytörténeti vázlat)

Ekülterületi határ rész Szarvastól északra fekszik, a Hármaskörös partján. Endrőd irányában kinyúlik egészen a Gyilkos-halomig. Neve az idők folyamán változott. Hajdan Halásznak hívták. Vasúti megállójának a neve ma: Halászlak. Tengerszint feletti magassága 84 m. A török idők előtt önálló falu volt, 300 körüli átlagos lélekszámmal. Mátyás király idejében tekintélyes helység. Abban a perben, amely a Szilágyiak és a Maróthyak közt folyt Királyság (a mai Eperjes) birtoklásáért, Mátyás több halásztelki nemes is meghallgatott. Így járultak az "igazságos király" színe elé Lőrincz, Mikes, Nagy, Sima, Sóki Szabó nevezetű megidézettek. A feljegyzések szerint még 1563-ban is 320 lakosa volt a falunak, amikor is Apaffy erdélyi fejedelemet és hadát - Bécs felé tartó útján - dinnyével kínálták meg a derék halásztelkiek. A török megszállás idején pusztulásnak indult a falu, míg végül 1705-ben a rácok tették a földdel egyenlővé, lakatlanná. A 18. század elején már pusztá. A telepítések idején kedvezményezett terület. Markovitz Mátyás 1742-ben ezt írja (latinul): "A kedvezmények között vannak a puszták, amilyen Halásztelek-pusztá. A pusztá tágas, rajta két igen nagy Körös, medrében sok-sok hallal. E területen van két szőlőskert is. Házi legeltetésre nagyon alkalmas. Az áradások idején szittyót, kákát és nádat terem."



Szrnka Pál "újjgazda" 1957-ben a mezsgyekövön. (Fotó: Domán)

Az 1800-as évek elején a puszta nyugati fele a *Mitrovsky-*, keleti része *Bolza*-család birtokába került. Utóbbinak a Lóna-majorjából még ma is áll két épület. Az előbbinek a nyomait már csak a geológusi szemek vehetik észre. A téli vizes szántáson, a vasúti sínektől nyugatra, a Malomzugi-csatorna jobb partján két hektárnyi területen a talaj sárgább színe árulkodik az egykori virágzó majorról. (Az emelkedőn volt a Táncsics Tsz. méregraktára.) Néhány évtizeddel ezelőtt az akkor már 80 év fölötti egyik *Dankó*-testvér még mesélt nekem a *Mitrovsky*-kastélyról, a majorról, az azt körülölelő kőfalról, a mesés parkról, a gulyáról, a rackanyájról, a mangalica kondáról. A volt csikóslakást az un. "Sárga-tanyát" csak 1967-ben bontották le. A földesúri világban az urasági földek határrészei így voltak megnevezve: Fűzfazug, Gyékényes, Ménesjárás, Pótlékok, Mlinárka, Sároska, Kis-Kondoros, Világos. Ezek az elnevezések az egyes határrészek jellegzetességeit fejezték ki igen találóan, vagy adottságaira, rendeltetésére utaltak.

Messze földön nagy híre járt *Jancsovics* pap tanyájának és kertjének. (A későbbi Hurkás-tanyának) Monumentális kockakúriájában hódolt nemes természetimádatának a tisztelendő. Volt több holdas gyümölcsöse, cseresznyefákkal, körtefa-allékkal, diófással, szőlővel, mandulással. Az "ámbiton" még citromot és fügét is érlelt.

1868-ban megejtették az első parcellázást. Halásztelek keleti széle szakadt le a nagybirtokról. Majd 1890. augusztus 14-i keltezéssel kiharcellázták a nyugati részt, az ekkor már Károlyi-birtokot is. A Mitrovsky-örökösök ugyanis 1888-ban eladták a birtokukat "vasbaromszerződéssel" (föld, épület, gép, állat együttesében) *Károlyiné Csekonics Margit* grófnőnek, aki két év múlva gép és állatok nélkül a vételáron túladdta a földet igénylő parasztnak, akik a vásárláshoz "nagyszebeni kölcsönt" vettek igénybe.

A kastély, az intézői lak, a magtár, az istállók, a kovács-, bognárműhely, a család lakások, a kőkerítés anyagából az M-monogramos téglából két év alatt fel is épült 32 fehérre meszelt kiscsodatekanya. Urasági istállóablakok (beépítve) itt-ott még ma is láthatók. Megfogantak és megerősödtek a tanya körüli gyümölcsösök, az akacallék, a nyárfasorok. Az öregek még ma is emlékeznek rájuk. Kirajzolódta a dűlők, a dűlőutak, s az utak mentén sorakozni kezdtek a tanyák.

A Malomzugi-csatorna partján vezetett egy jól kitaposott gyalogút, a Suszter-mezsgye (-hornyik), a *Csizmárszka-szklad*, amelyen a betyároktól félve a szarvasi csizmadiák (a *Babarékok*, a *Miloszrodnyjak*) vállukon átvette vitték "portékájokat" az endrődi és mezőtúri vásárokra - gyalogosan. A *Pimiller* juhászok pedig ladikón eveztek be Mezőtúrra a gyapjúval. Az 1950-es években a MÁV a vasúti megállót átkeresztelte Halászlaknak (megkülönböztetésül a Pest megyei Halásztelektől), ahol ma a hétvégi horgásztanyákat, villákat birtokló "pecások" szállnak le kikapcsolódni még Pestről és Szegedről is. Nekik már nem kell rettegniük a "fontsterling" banki teher átkától, mint még a *Borgulyáknak* a második világháború előtt.

(Megjelent a *Szarvasi Tájéko* 1987 májusi számában)

## Elődeink életéből

Poros padlások, szekrények mélye olyan kincseket rejt, amelyek sorsa kétséges: ha a véletlen nem hozza felszínre, a kidobandó kacatok közé kerülnek. Nem is csoda. Százszentdős fényképekről mereven beállított, kackiás bajszerű férfiak, kendős, vagy simára fésült hajú asszonyok, lányok néznek ránk, s a késői rokonok már azt sem tudják, kik ők. Legfeljebb a mai nagyszülők emlékeznek rájuk.

Az egykor hétköznapi életet élő emberek élete ma már történelem. Ebből kívánunk feltárni család-történeti adatokat, emberi pillanatokat - terveink szerint sorozat formájában.

A most közölt képek a fiatalon elhunyt *Podani Jánosné Frankó Anna* albumából valók. Karácsonyi ajándékkul kapta a piros bársonyba kötött (erősen kopott fedelű), egykor díszes, mindössze 9 vastag kartonlapból álló fényképtartót. Rézveretes kapcsa már hiányzik. A borító belső oldalán mívés betűkkel van beírva: Frankó Anna 1891. XII. h. 25. Az első fénykép helyén arany betűkkel, folyóírással:

"Emlékül.  
A tisztelett.  
A becsülett.  
és A szeretetkedviért.  
Vedekönyvet akezedbe,

Találd ki, hogymi a legszeb.  
A legszeb az kitszeretnek,  
A legjobb az kittkedvelnek,  
Soha elne felejcs, P. J. "  
(Betűhív közlés.)

A képeket az egykori tulajdonos kezdte gyűjteni, majd fia őrizte és bővítette a családi albumot. Halála előtt unokatestvérére bízta még az ötvenes években. Ő őrzi ma is. A fényképekből feltárul egy családregegy.

## A Frankó család



1. kép. Az album legrégebbi és legértékesebb darabja ma már azonosíthatatlan személyeket ábrázol. Feltehetőleg Frankó Anna anyai nagypapjának vagy nagyanyjának képe, Anna édesanyjával és annak testvéreivel. Az elmosódott képet ezüstjodiddal bevont rézlemezen rögzítette az egykori fényképész. Ez a mai fénykép elődje: dagerrotípiá. A viseletből és a technikából ítélve az 1800-as évek derekán készült a felvétel.



2. kép. *Frankó János* (1851-1931) és neje, *Kovács Mária* (1853-1928). A család fő 2 lánc földdel kezdte, - ez kb. 2-3000 négyszögöl. A szikes földet javítva szívós munkával gyermekeit is kemény dologra fogva közel 40 holdas gazdaságot hozott létre. Két tanyát épített az endrődi út mentén az Érpárti szőlőkben. Ezek ma is állnak. Kilenc gyermekük született. A korán elhunyt (első) *Katalin* kivételével mindet fölnevelték. A kép *Róth Béla* szarvasi "fényképész és festő" műtermében készült 1890 körül.



3. kép. *János*, a legidősebb fiú. Szanitécként szolgált az I. világháborúban. Súlyos betegen érkezett haza, rövid szenvedés után 1916-ban elhunyt. A kép Nagyváradon készült. (Az ülő sor jobb szélén *János*).



5. kép. *Márton* (1878-1953). Katonaképe Ausztriában, Steierlakban készült a századforduló táján. Itt volt sorkatona. Felesége *Kepényes Anna*. Tíz gyermekük született; három csecsemő-, kettő felnőttkorban halt meg. Két fiuk elesett a II. világháborúban. A három megmaradt lányukkal együtt 1948-ban Szlovákiába települtek. Az unokák és dédunokák Pozsonyban élnek, s nem tudnak magyarul.



4. kép. *András*, a második fiú szivbeteg volt. Fiatalon elhunyt. A múlt század végének jellegzetes paraszti ünneplő viselete a kalap, fehér ing, fekete mellény, bőgaty. A kép *Rozgonyi István* műtermében készült Szarvason 1890 körül.



6. kép. *György* (1882-1953). A kép az ausztriai Neuernben készült *Rich Adler* műtermében, a századforduló után. Felesége *Osztróluczki Zsuzsanna*. Két gyermekük született. *György* fiatalon baleset áldozata lett. *Gábor* (1913-1985) családja Szarvason él. Ebből az ágból ők őrizték meg a *Frankó* családnevet napjainkig.



7. kép. *Mária*, a legidősebb lány (1880-1974) férjével Sztrehovszki Pállal. (1877-1932) A filigrán termetű, Markának becézett Mária 40 évet élt özvegyen. Férje a vasútnál először napszámos, később pályáőr. Özvegye legendává nővelte az "állami ember" alakját. Gyermekük nem született. A kép 1904-ben készült, közvetlenül házasságkötés után Róth Béla műtermében.



8. kép. *Erzsébet* (1889-1969) és férje, *Szlovák Pál* (1884-1974). 1909-ben kötöttek házasságot. Szlovák Pál több mint 40 évig volt községi ács. Öt gyermekük született. Az (első) Erzsébet nevű gyermekkorában, Mária lánykorában, Pál a II. világháborúban halt meg. Ilona Szarvason, (a második) Erzsébet Balatonalmádiban él családjával. A legkisebb leszármazott az ötéves ükunoka.



9. kép. *Anna* (1892-1918) és férje, *Podani János* cipész-mester. A fényképalbumot Anna vőlegényétől kapta 1911 karácsonyán. 1912-ben házasodtak össze. Egy gyermekük született, *János*. 1918-ban Anna tbc-ben elhunyt. A gyermeket az anyai nagyszülők nevelték fel. (Róth Béla felvétele 1912-ből)



10. kép. *Anna* lánykori képe (Róth Béla felvétele).



11. kép. *Katalin* (e néven második 1895-1991). Férje *Balczó Pál* (1892-1968) földműves. Katalin 3 gyermeke közül egy a Frankó, kettő a Balczó nevet viseli. A legidősebb fiú, *János* (1915-1984) vitte két féltestvérét a Dunántúlra. *János* özvegye és *Katalin* húga családjával ma is ott lakik. *Pál* Brazíliában él családjával. Az utódok portugál nyelven beszélnek.



12. kép. A csoportkép 1929-ben készült *Rohoska Lajos* tanító osztályáról. A térdelő sorban harmadik *Podani János*, Frankó Anna gyermeke. (1915-1960 körül). A 30-as években Budapesten volt nyomozó. 1950-től büntetésből bányában dolgozott. Ez fizikailag és idegileg is megviselte. 1960 körül halt meg ideggyógyintézetben. A fényképalbum az ő hagyatékából származik.

Szerkesztette: Dr. Kutas Ferenc

Lelkes Pál

## A szarvasi tanyasi iskolák története

4. rész

(1890-1900)

### Az iskolák felszereltsége, működtetése

A tanyai iskolák felszerelésében fennálló sajnálatos hiányokat természetesen az egyház vezetősége is számon tartotta, aminek bizonyosságul szolgál, hogy az iskolaszéki elnök maga is jelentette, hogy a tanyai iskolák nagyon hiányosan vannak tanszerekkel ellátva. A presbitérium felhívta az elnököt, hogy a szükséges tanszerek pótlásáról a tanszeralapból, s ha az nem elég, úgy a közpénztár terhére gondoskodjék. Ugyanezen a gyűlésen hangzott el az elnök azon jelentése, hogy a félévi vizsgákon az eredmény dicséretre méltó, s a létszám a tanyai iskolákban 1305 tanuló.



A Széles úti iskola  
(Fotó: Tiszavári)

### A tanítás személyi feltételei

A Békés vármegyei Közigazgatási Bizottság az 1895-ben kiadott rendeletével figyelmeztette az iskolafenntartó egyházat, hogy a már rendszeresített csabacsüdi és ó-szőlői iskolákban működő *Huba Sámuel* és *Palkovics Sámuel* oklevél nélküli tanítók május 1-től csak 100-100 forint büntetés terhe mellett maradhatnak állásaikban. Mivel pedig az egyház nem tett eleget a rendeletnek, a közigazgatási bizottság csakugyan 100-100 forint bírsággal sújtotta a nevezett oklevél nélküli tanítókat. Hiába hivatkozott az egyház a VKM-hez felterjesztett fellebbezésében arra, hogy a szarvasi ev. egyház iskoláztatásainak ügye a 20 városi és a 10 tanyai iskola fenntartása által sokkal előbbre áll más községek tanügyénél, csak annyit tudott elérni, hogy az ideiglenes tanítók pénzbírságának ügyére vonatkozó végzés 50-50 forint bírságra mérséklődött.

Hogy az iskolafenntartó szarvasi ev. egyházközség maga is belátta az oklevél nélküli tanítók alkalmazásának hátrányos voltát, mutatja az az intézkedése, amely szerint a többnyire kevesebb szaktudással és kisebb pedagógiai érzékkel bíró, oklevél nélküli tanítók munkája eredményességének előmozdítása céljából 4 városi oklevelés tanítót küldött ki a tanyai iskolákba azzal a megbízatással, hogy az ott működő oklevél nélküli tanítóknak szakmabeli tanácsokat adjanak, és segítséget nyújtsanak az eredményesebb és jobb oktató-nevelő tevékenység módszeresebb végzéséhez. Ennek az intézkedésnek értelmében a furugyi, a kákai, a bezinai és az ezüstszőlői iskola *Molnár János* okleveles városi tanítót, az örménykúti, a Sápzszi-tanyai, a galóhalmi és a Maginyecz-iskola *Dankó Soma* városi okleveles tanítót, a Csabai úti, a kondorosi, a csabacsüdi és a Skorka-tanyai iskolába *Boros Pál* városi okleveles tanítót, az ó-szőlői, a rózsási és a mezőtúri iskolába *Smikovicz Pál* városi okleveles tanítót küldi ki, hogy az ezekben működő oklevél nélküli tanyai tanítóknak a jobb tanítási eredmény eléréséhez szükséges tanácsokat, útbaigazításokat és segítséget megadják.



A Rózsási Iskola  
(Fotó: Tiszavári)





Az Ezüstszőlői iskola  
(Fotó: Tiszavári)

1892. évi október 10-én érkezett az egyházhoz Békés megye tanfelügyelőjének az a leirata, amelyben értesíti az egyházat a VKM-nek az 1875. évi tanítói nyugdíjtörvény módosításáról, mely szerint az országos tanítói nyugdíjtörvény értelmében minden iskolás gyermek köteles beíratáskor 15 krajcárt fizetni az országos tanítói nyugdíjalapra. A presbitérium a szülőknek ezt az új megadóztatását nem veszi szívesen, a tanítók pedig sértőnek tartják a tanítói tekintélyre. Ezek dacára a presbitérium utasítja a tanítókat a rendelet végrehajtására.

### Az állami irányítás erősödése. A magyarosítás kezdetei

Az 1896. évi április 2-án tartott presbiteri gyűlés tárgyalta a Zsilinszky Mihály államtitkárnak az egyházi felettes hatóságokhoz intézett és ide másolatban érkezett leiratát, amelyben azon hiányok pótlására hívja fel az egyházat, amelyeket *Sebestyén Gyula*, az Országos Közoktatási Tanács tagja észlelt a szarvasi ev. iskolák látogatása alkalmával. A hiányosságok a leírtak szerint a következők: Kevés és törvényes követelményeknek nem megfelelő tanterem, a célszerű bútor és tanszerek hiánya, a tanerők csekély száma, a felső osztályokban a különnevelő osztályok bevezetése, a kézimunka tanításának a bevezetése, a magyar nyelvnek lehetőleg tannyelvűvé való emelése.

A presbitérium a leiratot a gazdasági és a tanítói bizottságra teszi át tárgyalás és intézkedés végett. A leirattal foglalkozó értekezlet azon tagjai, akik *Sebestyén Gyula* iskolalátogatójának népiskoláinkban szerzett tapasztalatairól annak idején tett elismerő nyilatkozatát hallották csodálkozásukat fejezték ki az akkori nyilatkozatával sokban ellentétes és a bizonyos tekintetben túlzó jelentés felett. Az értekezlet beismeri ugyan annak igazát, hogy az ev. egyház népiskolái nincsenek osztálytanításra még úgy berendezve, hogy minden osztály nem szerint is külön vezetettnek. A mostani körülmények között ez fizikai lehetetlenség, mert ekkor legalább kétszer annyi iskolát kellene építeni, mint amennyit fenntart az egyház.

Az iskolák túlszűfoltóságán segíteni az egyház vezetőségének legforróbb óhaja, s a körülményekhez képest és anyagi teljesítőképességéhez mérten új iskolák szervezésével igyekeznek a zsűfoltóságot megszüntetni. Bár tagadhatatlan, hogy a régi iskolák tantermei nem minden tekintetben felelnek meg a kívánt követelményeknek, az újabban állítottak azonban korszerűek és nem eshetnek kifogás alá. Hogy az összes iskolák közül csak 3 van olyan, amelyben kizárólag magyarul történik a tanítás, az igaz, de elismerést és méltánylást érdemel a presbitériumnak ama határozata, amikor a gyermek jövője érdekében, minden felsőbbé felhívás és utasítás nélkül, egyedül hazafias indulatból, már régebben elrendelte, hogy az összes iskolák tannyelve magyar legyen, amennyiben a vallást kivéve minden más tantárgy magyar nyelven taníttassék. Nem tiltja, de nagy örömmel veszi, ha a tanítók fáradozása folytán a vallást tanítás is magyar nyelven történik.

Mindezek dacára az értekezlet szükségét látja az egyház érdekében is, hogy elemi tanügyeink fejlesztése, iskoláinkban hovatovább célszerű berendezése, beosztása, újabb szervezése mindinkább előmozdíttassék. Ez okból felhívja a presbitériumot, hogy amennyiben az egyház nem volna képes önerejéből eleget tenni a követelményeknek, kellő megokolás mellett a község hatóságát kérhetnék fel aziránt, hogy különösen a szarvasi határban lévő tanyai iskolák szervezésére s az azután építendőkre évenként külön-külön 300-300 forint segélyt megszavazni és kiutalni szíves legyen.

Ugyancsak 1896. április 2-án a gazdasági bizottsági és tanítói együttes értekezleten történt a *Bánhegyi István* tanfelügyelő 330. számú leiratának ismertetése és tárgyalása is, amelyben Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak a millenium népiskoláinkban való megünneplési tervzetét közli az iskolaszék elnökségével. Az értekezlet annak kifejezése mellett, hogy az egyház maga is kötelességének tartja és örömmel készül drága hazánk történetének e dicső momentumának méltóképpen való megünneplésére minden felsőbbé felhívás nélkül is, amire fényes bizonyosságul szolgál, hogy a templomának a felépítésére is ezt az alkalmat választotta, de ugyanakkor tiszteletben tartva az ország kormányának erre vonatkozó intézkedéseit is, a presbitériumot oly határozatra kéri fel, hogy a millenium megünneplése népiskoláinkban az erre vonatkozó miniszteri rendeletnek megfelelően május hó 9-én történjék mind a belső, mind a külső tanyai iskoláinkban.

A két utóbbi hatósági megkeresésre hozott határozatok a szarvasi evangélikus egyházban és iskoláiban uralkodó hazafias szellemre mutatnak. Az előbbi azzal, hogy a szarvasi iskolákban a tanítás nyelve már jóval az állami rendelet megjelenése előtt magyar volt, az utóbbi azzal, hogy a szarvasi egyház minden felhívás és felszólítás nélkül mindig megtartotta a nemzeti ünnepeket.

### Az oktatómunka nehézségei

Ezekben az időkben, a '90-es években az iskolafenntartó egyházközség legfőbb gondját - amint az az előbbi események során kitűnt - a túlszűfoltóság megszüntetésének a kérdése képezte. Az Ó-szőlői iskolában már 180-ra emelkedett a tanulók létszáma. Amint azt *Pataki János*, az iskola akkori tanulója elbeszélte, a tanulók a hazulról magukkal hozott sámlikon ültek, szorosan egymás mellett, mert a tanulókkal túlszűfolt padokba már egyáltalán nem fértek. A tanítást csak állandóan nyitott ablaknál lehetett még télen is végezni, mert a tanterem levegője percek alatt elhasználdott és fűllasztóvá vált. Végül is a tanító a presbitériumtól engedélyt kért és kapott arra, hogy tanulóit két csoportra osztva délelőtt és délután felváltva taníthassa. De hasonló volt a helyzet a többi tanyai iskolában is. Ráadásul 3 tanyai iskolát: a rózsásit, a kondorosit és kákait - még mindig társulatok tartották fenn. Azoknak rendszeresítését, átvételét a szarvasi egyházközség csak a város segítségével tudta volna megoldani. Mivel azonban a község az egyház által iskolaként kért 300-300 forint segélyt az egyháznak nem adta meg, a rózsási, a kondorosi és a Kákai iskola még társulati jellegű maradt 1898-ig, amikor azok átvételére került sor, ami által azok községi jellegű iskolák lettek.

Az iskolafenntartó egyház másik nagy gondja a már rendes tanyai iskoláinak okleveles tanítókkal való ellátása volt. Ez azért volt gond, mert ezekben az időkben még hiány volt az okleveles tanítókból, másrészt, mert az okleveles tanítók nem szívesen vállaltak állást tanyai iskolákban. Az is sok zavart és bajt okozott, hogy az egyház által átvett iskolák tanítói fizetésének bizonyos részét az iskolakörök lakosságának a vállaira akarta helyezni, s ezek pedig vonakodtak a tanítói fizetések terhére magukra vállalni.

Az újonnan megválasztott okleveles tanyai tanítók pedig sérelmesnek tartották magukra nézve, hogy ők kisebb fizetést kaptak, mint a városi tanítók. Ennek orvoslására történt, hogy a presbitérium dr. *Haviár Dániel* egyházfelügyelő indítványára 1895. évi június hó 26-án hozott határozatával az okleveles tanyai tanítók fizetését a lakáson és a hozzátartozó kerten kívül a városi tanítók legkisebb fizetésének a níveljában állapította meg. A tanyai tanítók városba való behelyezésével kapcsolatban kimondja a presbitérium, hogy a városi tanítói állás megüresedése esetén a tanyai iskolák tanítói behívása, behelyezése nem annyira a legtöbb szolgálati év, mint inkább az érdem alapján történjék, mert a kor szerinti meghívás hátrányára lehet úgy az egyháznak, mint a fiatal tanítónak is, ki így biztosítva lévén, hivatalát elhanyagolhatja. Meg kell jegyezni, hogy a szarvasi tanyai tanítók az egyháznak ezt a határozatát sérelmezték, és az érdemszerzéssel kapcsolatos kétségeiket és aggályaikat terjedelmes memorandumba foglalva és a presbitérium elé terjesztve kérték a határozat hatályon kívül helyezését, és a városba való áthelyezést, meghívás sorrendjének megállapításánál egyedül a tanyán eltöltött szolgálati időt venni alapul.

A legfőbb gond azonban még mindig a túlszűfoaltságnak a megszüntetése volt. Az Ó-szőlői iskolában már 190 tanuló volt. Nem csoda, hogy *Pataki János* tanító az egyházhoz benyújtott beadványában újra arról panaszkodott, hogy a nagy létszám miatt képtelen tanítói feladatának eleget tenni, és kérte az egyházat, tegyen valamiféle intézkedést a tarthatatlan állapot megszüntetésére. A presbitérium - más radikális megoldást nem találván - elrendelte, hogy a tanító az egyik nap a 3 alsó osztályt, a másik nap a 3 felső osztályt tanítsa. A megoldás lehetőségei után kutatva kitűnt, hogy az Ó-szőlői iskola zsúfoaltságát még külön is súlyosbítja, hogy a szomszédos rózsási községi iskolakörben lakó szülők is erővel az Ó-szőlői ev. iskolába küldik gyermekeiket. Ennek okát - a szülők szerint - a rózsási községi iskola tanítójának a gyerekekkel szemben alkalmazott túlzott szigorúsága szolgáltatta. Az egyház átiratban kérte a rózsási községi iskola hatóságát a helyzet kivizsgálására és a szóbanlevő visszás körülmények megszüntetésére.

A község és az egyház között többször is megisméltődtek a tárgyalások a szarvasi tanyai iskolák fenntartásának a kérdésével kapcsolatban. A község részéről felmerült az a kérdés, nem lenne helyesebb, ha az összes tanyai iskolát a város, vagy az állam venné át, hogy azok egy hatóság alatt működnének, egyforma jellegűek lennének. Az egyház azonban az 1898. évi december 26-án hozott presbitériumi határozatával kimondta, hogy iskoláit sem a községnek, sem az államnak nem adja át.

#### **Megjegyzés:**

Ez az írás a *Lelkes Pál* tanító hagyatékában lévő "A szarvasi tanyai elemi népiskolák története" című tanulmányának 4. részlete. Folytatását a következő számunkban közöljük.

## Múltunkat idézve

## Ásatások a Décsi-halmon

Szarvastól keletre, mintegy 10 kilométernyire, a mai közigazgatási határbeosztás szerint örménykúti területen található a 92 m tengerszint fölötti magassággal rendelkező, környezetéből kb. 6 méterre kiemelkedő, átlagosan 70 méter alapátmérőjű Décsi-halom, amelyet Telekhalom néven is szoktak emlegetni. Mesterséges eredetű, készítése a rézkorra tehető, de későbbi régészeti korok emlékei is igen régóta kerülnek elő közvetlen környékén. Elnevezései nemkülönben izgalmasak, hiszen a középkor több évszázadán át viruló Décse nevű településre s annak elpusztult, "telekké lett" helyére emlékeztetnek. A halom tehát a sík vidék fölé emelkedő markáns megjelenésén kívül a régmúlt titkait idéző leletei, valamint elnevezései miatt is foglalkoztathatta a legutóbbi évszázadokban itt élő emberek képzeletét.

Első ismert kutatója *Krecsмарik Endre* szarvasi tanár volt, kinek tevékenységéről az egykori Szarvas és Vidéke c. hetilap tudósításainak köszönhetően maradtak meg adatok. Innen tudjuk, hogy 1911. október 26-án a tanítóképző diákjaival végzett egynapos ásatást a halom felső rétegében, s épülettörmelékre, illetve néhány bolygatott, koporsós sírra bukkant. 1913. július 25-ére ismét ásatást szervezett, s ez alkalommal a halom keleti részén nagyméretű, lapos csontvázat talált, és egy *I. Ferdinánd* idejéből, 1555-ből származó ezüstpénzt is. 1917. augusztusában ismét arról olvashattak a szarvasiak, hogy *Krecsмарik Endre* gimnáziumi és tanítóképzős diákokkal ugyanitt egy templom alapozásának egyik sarkát találta meg, téglákkal, terméskövekkel s további sírokkal.

A következő adat 1927 őszére keltezhető, amikor *Kiss Sándor*, a szarvasi tanítóképző igazgatója néhány tanártársával újra kutatásba kezdett. Ezúttal a halomban rejtelkedő templomalapozásnak és temetőnek további részei kerültek elő, s állítólag egy torzított koponya is.

Ezután a halom körül elcsitulak a hírek, mígnem csaknem fél évszázad múltán, 1974-ben, majd pedig 1976-ban a Szarvas környékének régészeti topográfiájához kapcsolódó



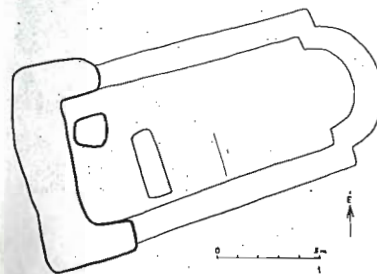
1. kép A Décsi-halom



2. kép A Décsi-halom feltárása madártávlatból

terepbejárások során ismét a régészeti vizsgálódások homlokterébe került. A régészeti topográfia a régészettudomány művelésének olyan sajátos, nem is a legrégebbi fajtája, amelynek egy részét a terep gyalogszettel történő bejárása jelenti, s az eközben a felszínen, többnyire a szántásban előforduló régészeti leleteket, főképpen edénytöredékeket összegyűjtik, korukat meghatározzák, s a terepen való előfordulásuk kiterjedését térképezik, a régészeti szempontból értékelhető megfigyeléseket pedig a helyszínen rögzítik.

A régészeti terepbejárás során a halom környékén az Árpád-kori és késő középkori leletanyagok kívül a szarmatákhoz (II-V. század) és a magyarok honfoglalása előtt itt élt avarokhoz (VI-IX. század) köthető edénytöredékek is előfordultak. A halom felszínén ugyanakkor kő- és téglatörmelék, valamint sok embercsont utalt egy középkori templom, illetve a korábbi ásatások helyére. Sikerült pontosan meghatározni a templommal rendelkező település kiterjedését és elhelyezkedését, a felszínen gyűjthető edénytöredékek alapján pedig fennállásának időszakát is. A határ teljes föltérképezése után egyértelmű lett az is, hogy a település a középkori oklevelekben emlegetett Décse faluval azonosítható. (Jankovich B. Dénes, Makkay János, Szöke Béla Miklós: Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás IV/2. Szerk.: Makkay János. Budapest, 1989. 335-338.)



3. kép A feltárt templom alaprajza

Décse neve a Geysce, Gyejcsa, Geisa - egyes vélemények szerint Géza jelentésű - török eredetű személynévből keletkezett magyar névadással. Első említésével a dömösi prépostság 1138. évi birtokösszeírásában találkozunk, melyben felsorolják pl. az itt lakó *Embeldi, Ete, Cene, Olup, Turidi, Kasa, Kacu, Obus, Oba, Kinis, David, Busco, Fermenis* és *Apa* nevű szolgákat is. Az ő kötelességük volt kenyeret szolgáltatni a dömösi egyház prépostjának és kanonokjainak. Másik négy Décsén lakó szabad embert (név szerint *Selle, Kanda, Kuene, Sonuk*) ugyancsak a prépostság kapott.

1403-ban Maróthi János macsói bán gyulai uradalmának birtokai között találjuk a falut, 1425-ben az ide vezető utat említették meg. 1469-ben 13 décsei jobbágy vett részt a Kétsoprony elleni

támadásban; az ő neveiket is megőrizte az oklevél: *Vörös János, Fodor Bálint, Cseh János, Szakállas (Zakalos) János, Décsei (Dechey) Mátyás, Toth János, Fekete András, Cseh Miklós, Fekete Bálint. A Maróthi család kihalását (1476) követően Décse előbb Mátyás király, majd 1482-től fia, Corvin János birtoka volt. 1498-ból 53 itt lakó jobbágy neve maradt fenn, mivel ezúttal ők a Donáttornya ellen indított támadásban vettek részt.*

1510-ben a gyulai uradalom birtokait ugyan *Brandenburgi György* örgróf kapta meg, de az adománylevel felsorolásában Décse nem szerepelt. Elképzelhető, hogy ezzel magyarázható az adat, mely szerint ebben az évben az aradi káptalan tiltakozott az örgróf Décseken tett erőszakos birtokfoglalásai ellen. A későbbiekben mindig a gyulai uradalom tartozékát képezte a település. 1525-ben vámját, két bíráját és 18 adózó jobbágyát említették meg. Minden bizonnyal ekkortájt építették azt az udvarházat, amelyben talán maga *Szapolyai János* is megszállt 1532-ben. Igen jelentős volt a faluban az állattenyésztés, de gabonából és borból is tekintélyes mennyiséggel adóztak. 1552-ben 64, 1553-ban 56, 1556-ban 80, 1560-ban 132, 1564-ben 118 adózó portáját írták össze. Többször találkozunk a helybeliek nevének említésével. Egy 1559. évi adójegyzékben pl. *Török, Szabó, Mészáros, Dombai, Kajton, Balog, Márki, Nagy, Fenadi, Seres, Míves, Kovács, Torma, Dékán, Sánta*, stb. családnevek fordulnak elő. 1552-ből maradt fenn a falu plébánosának első említése, de 1569-ben már református papja volt. A település pusztulásának okát és időpontját csak találgatni lehet. Legvalószínűbb, hogy a XVI. század legvégén, a tizenöt éves háború eseményei miatt következett be. Bizonyos, hogy 1665-ben már puszta volt, de 60 romos házhelye még 1696-ban is látszott. A hagyomány szerint egyházának tégláit a törökök hordták el a szarvasi és a gyulai fürdők építéséhez. A régészeti terepbejárásokat követően 1989-ben az MTA Régészeti Intézete felkérésére az ELTE Geofizikai Tanszéke geofizikai méréseket végzett a halom környékén, s többek között a halom tetején a talaj erőteljes bolygatottságára, a halom lábánál pedig a dombot övező két koncentrikus körívre utaló anomáliákat rögzítettek. Ásatásra az MTA Régészeti Intézetének köszönhetően 1993. június 14-e és július 23-a között kerülhetett sor az Intézet Békés megyében folytatott régészeti mikrorégiós kutatási



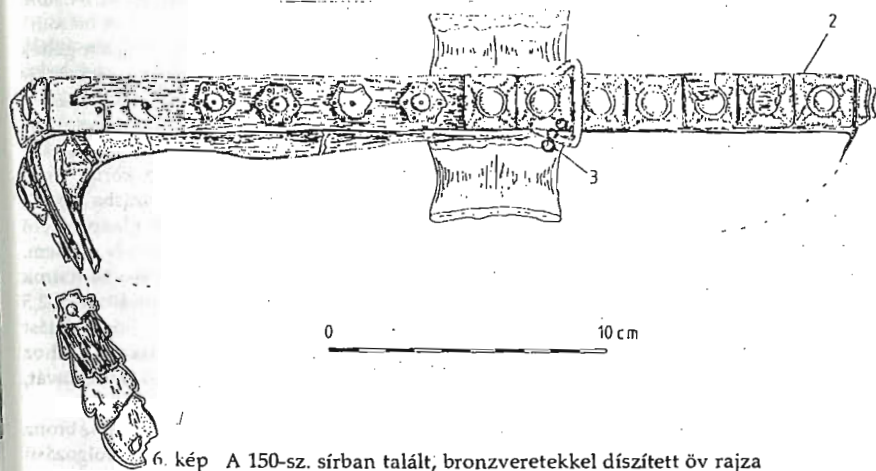
4. kép A templom alapjainak feltárása



5. kép A templom körüli temető feltárása

programjának keretében. Célunk a középkori Décse falu templomhelyének s temetője egy részének feltárása, a század elején végzett ásatások hitelesítése és a geofizikai eredmények ásatással történő ellenőrzése volt. Az eredmények feldolgozása, az előkerült leletek restaurálása még jórészt folyamatban van, ezért e helyen csak az ásatási megfigyelések rövid áttekintésére nyílhat lehetőség.

Hathetes munkánk során feltártuk a templom megmaradt részeit és 178 sírt. (4-5. kép) Az épület szentélye a erőzío és a szántás következtében már teljesen elpusztult, de helye a régebbi



6. kép A 150-sz. sírban talált, bronzveretekkel díszített öv rajza



7. kép A 35. sz. honfoglaláskori sír fotója

beásások által szabadon hagyott területen kiszkerkeszhető volt. (1. kép) A templom alapozásának hossza 18,10 m, szélessége 10,10 m lehetett. A keleti oldalon lévő szentélye félköríves volt, de az egyhajós épület hossz tengelye a szentély felőli oldalon 3'-sal az északi irány felé tért el. Az épület alapozásbeli különbségei alapján valószínűleg két építési periódust különíthetünk el. A templom első periódusának 120-130 cm széles alapozása helyben oltott mésszel egymáshoz kötött kövekből készült. A hajó délnyugati sarkában ugyanilyen technikával készült karzattartó alapozást találtunk. Az alapozási árok alja nem vízszintes, hanem - minden bizonnyal a halom felszínéből s az árok ásónyomokénti mélyítéséből eredően - enyhén lejtős volt. A második építési periódusban a nyugati zárófal és a két nyugati sarok helyén földrétegekből döngöltek az elsőnél átlagosan 130 centiméterrel mélyebb alapozást, amelynek legnagyobb szélessége is 2,80 méter, az elsőnek több mint kétszerese volt. Ekkor egy ugyancsak döngölt földből készített pilléralapozással erősítették meg a karzat északi oldalát is. A két építkezés között nem sok idő telhetett el, hiszen az első nyugati zárófal helyébe ásott szélesebb alapozási árok mélyítései s írokat még nem kellett átvágniuk. Az alapozás döngölt földrétegeibe került apró embercsontdarabkák azonban néhány sír pusztulására utalnak. A pilléralapozásba később ásott sírok szerint a pillért - s esetleg a karzatt - sem használhatták egy idő után. Elképzelhető természetesen az is, hogy a pillérnek szánt alapozást ugyan elkészítették, de a pillért mégsem. A templom épületén kívül és belül egyaránt nagy sűrűségben, leginkább egymásba ásott sírok közül feltárt 178 sírból kettő, melyek az épület nyugati falának alapozásától mindössze 2-2,5 méterre kerültek elő, biztosan honfoglalás kori, jelezve, hogy a halom földje már a honfoglalást követően is őseink temetőjéül szolgált. Bennük részleges lovas temetkezést (a halott lábához téve eltemették lovának fejét és négy lábcsontját), tegezt, nyílcsúcsokat, csiholó vasat, kovát, vaskést, vaskarikát, hevedercsatot és kengyeleket találtunk. (7. kép)

A későbbi, már a templom idejéből származó - nagyobb részt késő középkori - sírokhoz bronz és arany ún. S-végű karika, szépen faragott csontlapocskákkal vagy aprólékos kidolgozású



8. kép A 3. sz. sírból előkerült, csontlemezekkel díszített öv feltárás közben

lemezes veretekkel díszített öv, jónéhány párta és igen sok, a túlvilági út megsegítésére a halottal eltemetett érem köthető. (6-7-8. kép) Számos esetben volt lehetőségünk megfigyelni a temetkezési szokásokat is.

Az ásatási szelvényektől keleti és nyugati irányban húzott két kutatóárok segítségével teljes metszetet kaptunk a halom felső rétegeiről. Ezek a kutatóárkok igazolták a korábbi geofizikai mérések során kimutatott anomáliákat, melyek a templom korai és későbbi időszakában ásott temetőárokkal azonosíthatók. Egyértelműen megtaláltuk a templomhajó délnyugati belső sarkában Krecsmark Endre 1917. évi beásását is. Az itt talált csontvázról ő számolt be a korabeli sajtóban.

Valamennyi adat értékelése után bizonyosan sok olyan megállapításra nyílik majd még lehetőség, amelyekkel színesebben és egyben valóságghűbben rajzolhatjuk meg a Décsi-halom s így Szarvas környékének régmúltját is.

Dr. Domán Imre

## Adatok a szarvasi fazekasság történetéhez

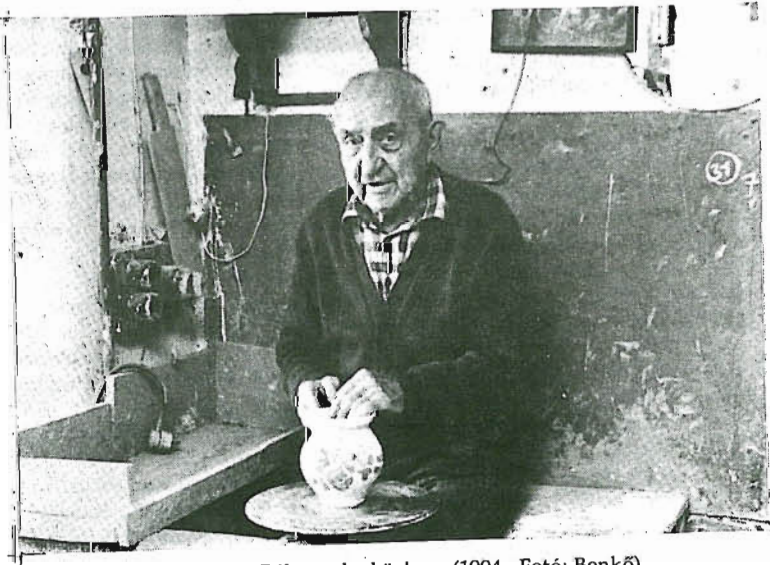
A régi háztartásoknak mindig sok edényre volt szükségük. A múltban a fazekasok elégitették ki ezt az igényt, akik nemcsak a raktárukból árulták, vették fel a megrendelést a műhelyükben a cserepekre, hanem kirakodtak portékáikkal minden vásár, piac alkalmával is. A lakásnak még dísz is volt a mennél több kis és nagyméretű círázott köcsög - ezzel is hangsúlyozva teheneik számát - amelyek a kisajtó előtt a köcsögfán napoztak.

A fazekas mesterek szabad versenyben küzdöttek a megélhetésért, a jobb életért, az anyagi felemelkedésért. Már az indulásnál is volt némi vagyonra szükségük. Ha ez nem volt meg hazulról, a tőkét a műhely megnyitásához a feleségnek kellett hoznia hozományként. Ezért fonódott össze több fazekascsalád, megszülettek a fazekas generációk.

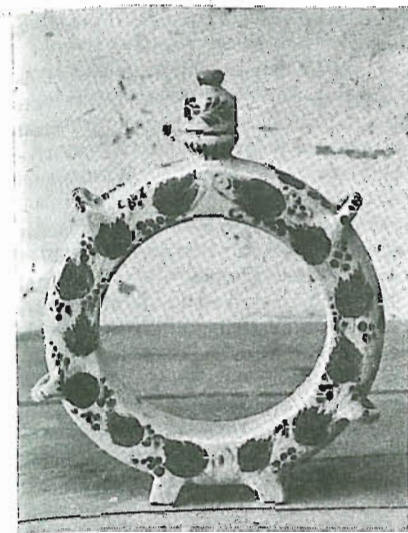
Őt *Domonyi* nemzetség ült a korong mellé. A *Boros*, *Kriska*, *Szloszjár* mesterek sógorságban állottak. Így telepedett meg Szarvason *Boros Simontornyáról*.

Mindig minden eladó volt minden mesternél, bármily művészi kivitelben is készült egy-egy különlegesség. A jól sikerült ritka darabra mindig várták a válogatós vevőt, aki soha nem maradt el. A módos gazdaasszonyok a mázas, kívül, belül pingált rendkívüli méretű tálat akkor fizették meg, ha abból másik nem volt, s *Szloszjárné* ujjai nyomát viselte magán.

A múlt században elvétve akad t. mester, ki monogramját ott hagyta a termékén, az első háború után kezdett az ilyesmi divatba jönni. Így a nevek felsorolásánál inkább az elmondásra vagyunk utalva. Neveik pedig megérdemlik az utókor megbecsülését.



Domonyi Pál munka közben (1994, Fotó: Benkő)



Ő az utolsó mester, ki magánvállalkozásban már elektromos kemencében éget. Járja az Alföldet. Kár volt a háza modernizálásakor, - mikor a nádat kicserélte cserépre - a padlásan megbúvó, poros, akkor nem kerestek sok sok munkáját bedobálni az udvarán az agyaggödörbe. Mind mondotta: "Mielőtt bedobtam, még össze is törtem, hogy kevesebb helyet töltsön ki. De ki a fene gondolta, hogy egyszer még divatba jön a cserép, a kerámia, s pénzt is adnak érte különösen ha monogramos, évszámos, feliratos, mégha repedt, hibás is. Ha az mind most meglenne, már 10 éve nem volna fontos dolgoznom, azokból megléne urasán." A Domonyi család egyébként Mezőtúrról származik.



*Maginyecz* szücs részére *Adamovits János* csinált 1865-ben egy szép, zöld feliratos butellát, a már akkor is szokásos szöveggel.

A századforduló s azt követő idők öregjei voltak: *Bangya*, *Boros*, *Rohony*, *Szloszjár*. A fiatal generációt képviselte: *Bozsik*, *Domonyi*, *Klimaj*, *Kriska*, *Tóth*. Segédeikként ismertem *Gyöngyösit*, *Szabó Sándort* és *Szilágyit*.

*Bangya* a III. kerületi Jókai utcai műhelyében (ma *Zrak György* háza) úttörő munkát végzett. Szarvason még sok kerámia lelhető fel műhelyéből. Itt dolgozott *Boros*, majd ide nősült, később a III.-ik kerületben műhelyt rendezett be. Szoros kapcsolatban állt a *Szloszjár* fazekasműhellyel, így termékei háttérbe szorultak a sógor nagy neve mellett. Jó mestere volt, tehát munkái is márkások lehetnek.

*Bozsik* a 30-40-es évek nagynevű mestere volt a Béke utcában. Nagyban állított elő mindent, de voltak szép egyedi darabjai is.

*Domonyi Pál* - az ötödik Domonyi generációból - ma 1983-ban is jó egészséggel él, dolgozik.

*Kriska* házatáját meg lehet nézni ma is. Az egész porta szinte kinosan tiszta. A fiával együtt dolgozott. Sokat elnézegettem a jó meleg műhelyben ahogyan korongoztak. Az 1930-as gazdasági válság alatt s utána zömében kereskedőinek dolgozott. *Békéscsabán Vukovicsnak*, *Köröstarcsán Kovácsnak*, *Újkígyóson Baloghnak*. Valamennyi - még 1920-ban készített - munkáját felismeri 1983-ban is, a legkisebb bögrétől a legnagyobb tálig.

*Rohony János* munkáival Debrecenben ezüst, Szegeden aranyérmeket nyert. A fazekak szélét az ujjával nyomkodta. A Rohony-műhely tetején a gerinccserepek kézfejnyi különböző rózsákkal voltak díszítve.

*Szloszjár János* a Békeközben lakott, itt volt nagy háza 6 ablakkal, s messze földön híres műhelye. Virilis volt. Hat kereskedőt látott el cserepekkel. A legtöbbet Mezőberénybe szállították. 1936-1942 közötti időben a lekvárnak való szilkéket nem győzték csinálni. A *Szloszjár-tanyán*, a csabacsúdi



Szabó Sándor, mindenki Sanyi bácsija (1890-1955). Mezőtúron tanult Szloszjareknál volt "preciz munkás". Dolgozott Bangyáéknál, Bozsikéknál is. A "különleges tálakhoz" Szarvason csak ő értett. Ha jó kedve volt, egy napon 8-at korongolt le.

Szilágyi István munkáját sok Kriska edény is fémjelzi.

Moraucsik Sándor a Szloszjar műhelyben tanult. Specializálta magát a cserépkályhára, még a Vasipariban is dolgozott.

Klimaj sem tud szakmájától megválni, a Macóban evvel telik a nyugdíjas ideje.

A sőtartók, köcsögfedők voltak az inasmunkák, a tányérok, a tanoncmunkák. Ha nem sikerültek, vagy összetörtek nem volt értük kár. Gyöngyösi, Kriska, Domonyi, Klimaj, ifj. Kriska sokszor elismételték: "Ezrével kell készíteni a munkát, hogy a tapintás kifejlődjék. A munka folyamán legjobban szenved a hátgerinc s a két láb. Idegmunka míg rá nem jön a tanuló a fogások titkára. Addig vergődik, kínlódik, tépelődik."

A fazekas-segédék vándoroltak - valaha kötelező is volt - egyik műhelyből a másikba. A szarvasiak főleg Mezőtúron, Szentesen, Karcagon, Hódmezővásárhelyen dolgoztak huzamosabb ideig. Amit ott láttak, tanultak, tudományt elsajátították, hozták magukkal haza. Ugyanakkor az itt tanuló, dolgozó vidékiek, az itt látott alakzatokat, formákat, színeket, technikát hasznosították más városokban. Kriskáéknál a 30-as években mezőtúri lányok is dolgoztak.

Nyersanyaguk volt elsőként is az agyag. Ezt a Község ingyen adta. A bányájuk a Járványkórház (ma Szociális Otthon) mögött volt. Bár nehéz volt kirostálni a sok kavicsot. Gömörből vagontételben hozatták a tűzálló agyagot. Csergettyűből (mezőtúri határ a Duzzasztó után) hozták a fekete kavicsot. Két tálhoz 1 kg-ra volt szükség, de "bogárfekete festéket adott". Azután használták a gránitot s az ólmot. Az ólmot őrlték, olvasztották, hígították.

Termékük, ami elkészülhet, mindenféle volt. Bődönök, butellák, kisebb-nagyobb méretekben, zöld, sárga mázzal, simák és virágozottak, vers feliratokkal. Fazekak, szilkék méret szerint számozva. Gömbölyű és kerek, ha nem volt idő pingálni, csíkozni, - sürgetett a kereskedő - "fröcsköltek". Bögrék, kancsók, kanták, köcsögök kiöntővel vagy anélkül, korsók, nagy színváltozatban. Csíkoztak, fröcsköltek, írókázottak, pettyezettek, spricceltek, rántottak, vésettek. A fröcsköléshez négy színkeveréket használtak. A fehér alapot kék, sárga vagy zöld festékkel freccsentették meg. Köcsögök a féltől négy literes nagyságban készültek, "hasra,

Csucsában még sértetlenül díszítik a falat az eresz alatt a tányérjai. Nála tanult Kriska, Tóth, Domonyi.

Tóth már a népművészet mestere címével is dicsekedhetett. Sok kiállításon részt vett különleges munkáival. Felesége remekül írókázott és pingált. 1980-ban még érintetlen volt a műhelye a III.-ik kerületben, amit hiánytalanul Rohonytól vett meg.

A segédeknek nagy szerepük volt a fazekas munkák kivitelezésében. Gyöngyösi Pál (1907- ) 1920-tól megszakításokkal Szloszjareknál dolgozott. Egy napon a szezonban 60 db szilkét is megcsinált. Mint minden mester, segéd, ő is megismeri mindenhol saját gyártmányát. "Egyszerű, de nagyszerű" - mondja a múzeumban a 4-es tálra. Minden műveletet végig tudott. Gyúrt, korongolt, mázolt, pingált. Járt kiségiteni a Bangya, Bozsik, Rohony műhelyekbe is. Még Gorka iparművésznek is elleste a titkait, aki mázakkal dolgozott, smegfordult a Csúcs utcában.

gyomrosra". Nagy mennyiségben készítették a butykos korsókat 1-7 literes méretben. Volt kis butykos, nagy korsó, pintyökés korsó. A mázatlan csörgősek voltak a tót korsók. Tányérok többféle méretben készültek. Volt kis - és nagy porciós, gyermek- és felnőtt tányér, virágozottak, a fenéken felirattal.

Minden gyermek büszke volt a Julcsa, Zsuzsi, Miska, Gyuró, Janó névre, másik tányérból nem is ettek.

A rendeltetésének megfelelően készítették a tálakat (amit ők rosszhangzása ellenére is vajlingnak neveztek). Volt első, második, harmadik, negyedik tál, rendkívüli méretű 34 colos tál, keskeny kihajtott, széles szélű kinek-kinek az ízlésének megfelelően. Kisebb nagyobb leveses tálak, mekkora volt a család. A sok gyermekes háziasszony nagy leveses tálalt vett. Más a laposat részesítette előnyben. Mázások és virágosak között lehetett válogatni. A szemrevalók voltak a kívül-belül virágozottak. A disznóöléskor ebbe szedték az üstből ki a tepertőt, a sok gyereknek ebben keverték a "haluskát túróval, brindzával", mosogattak is benne. Mégis legtöbbit a kamra félreeső helyén tartották. A pecsenyés, süteményes tálakat díszítették, virágozták nagy előszeretettel. A lisztetalcáknak a szélét bicskával, vagy jugalóval cifrázták, cicomázták. A kuglófsütőknek sablonjuk volt. A zöld és barna mázat alkalmazták rájuk. Egyik legnehezebb munka volt a térszuszűrőknek a formázása, voltak tálszerűek és nyelesek. A zöld, a barna mázt választották hozzá. A teás, mázatlan kis bögrében főzték a "mamókák" a kemencében a teát.

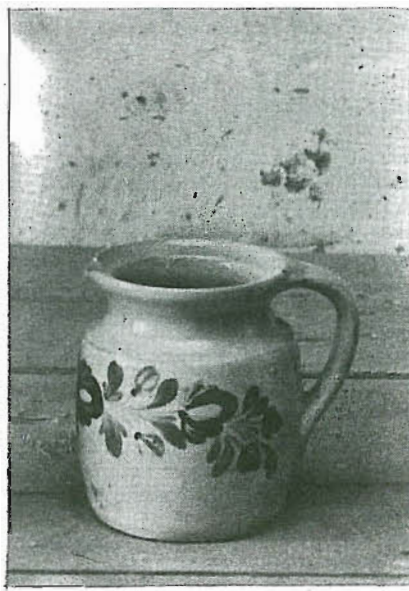
Fekete színű árjuk is volt. Butykos, korsó, tál, térszuszűrő, locsoló. S a legtöbb mesternek - a tömeg portékáján túl - megvolt a maga specialitása.

Bozsik zöld máza kitűnő minőségű volt. Domonyi értett csak a bokályokhoz, Gyöngyösi találmánya volt a kancsók fogóján a kiképzés, hogy megfogáskor a hüvelykujj le ne csússzon. Adamovits a butélak szakértője volt, ezért neki elegendő volt az egy "gebelő", ami húzta a kocsit Kondorosra, Gyomára. Kriskáé volt a "rántásos technika". A csurgatást csak ők értették. Amikor a lány festék rá volt csapva a köcsögre, fazékra, rántott egyet rajta s csurgott a festék. Övé volt a sok vörös "aludtjejes köcsög" is. Rohony készítette a nagy lisztes fazekakat, támpont volt "hogy felesége is beleférjen", a 84 cm magas edénybe az egerek sem tudtak belemászni. Rohonyinak ment a legjobban a köcsögekészítés is. "Beleszületett" - mondogatják. S nagyon

szépen, ízlésesen "girlingadozott". Szloszjarnak a nagy tál, s a fekete agyagmunkák voltak a különlegességei. Szépen tudta csinálni a füles bögréket, füles élethordókat. Ezeket 1920-tól készítették, a fedő óvta a sűrűbb ételeket, mint a krumplipaprikás, a birkapörkölt, a fül csak dísz volt a két oldalán, valóban emberi fülkagylót utánozva. A tele edényt kendőbe kötötték s kézben vitték.

Domonyi még munkálkodik teljes erővel, virágcserepeket, csirkeitatókat s csecsebecsékét készít "üzletre". Hasonlókat csinál Klimaj is a Macóban. Kriska, Gyöngyösi s Szabó Sándor lánya Ocsikiné, aki valamelyest elsajátította apja tudását - azután váltott a női szabóságra - azzal, hogy a Szabó nevezetű szabóskodjon, márcsak látogatóba járogatnak a múzeumba, ott van mindig mit látniok. Nagy érdeklődéssel lépik át a küszöböt, vajjon látják-e saját, fiuk, apjuknak a gyártmányait, amelyet megpillantva mindig jóleső meleg érzés fogja el őket. Nosztalgiaival állják körül a Bizományi kirakatát, felismerik-e múltjukat ott,





még a cigányokkal is meg-megállnak, nincs e kezükben tőlük való "kerámia". A szarvasi fazekas remek elvándoroltak vidékre, sőt külföldre is - legjobb esetben a rokonokhoz, ismerősökhöz - legtöbbjükét azonban a régiségkereskedelem felkutathatatlan, kinyomozhatatlan helyre továbbította. Sajnos kevés tárgyon lehető fel a mester monogramja, a gyártás éve. Utánpótlás sincs. Nehéz, háládatlan, megerőltető a munka a kerámia-iparban. Hát még a lábkorongozás, a görnyedés idején milyen volt. Emléküket - bár nagyon hiányosan - őrizze e pársornyi írás, szaporítsa a róluk szóló jegyzeteket. Szolgáljon adalékkul a szakmai monográfiákhoz. Szarvas iparművészetéből - amilyen a szücs, a szíjjártó, a bútorkészítés - a fazekas mesterségnek van azért ma is a legtöbb tárgyi emléke. A meglévőket illene továbbra is megmenteni, állagukban megőrizni, a szépeket restaurálni. Szerencse, hogy *Palov József dr.* múzeumigazgatónak - az első múzeumi darabtól fogva - a szívügye a szarvasi kerámia.

(E cikk részlet a szerzőnek *Az én szarvasi tanyavilágom c. monográfiájából, kézirat, 1983.*)

A szöveget gondozta: *Dr. Molitorisz Pál*

#### Megjegyzés

A felvételeken szereplő kerámiák *Domonyi Pál* munkái. A felvételeket *Benkő László* készítette.

Szőnyi Sándor

## A Szarvasi Önkéntes Tűzoltó Egylet

Megalakulás: 1892. július hó 3-án

Szarvason az újjátelepítéstől (1722) kezdve 1892-ig nem volt tűzoltóság. A kormány 1888-ban hozott tűzrendészeti intézkedései ellenére sem lépett előre a tűzoltás terén a község vezetősége. A helyzet a holtpontról akkor kezdett elmozdulni, amikor a gimnáziumhoz egy ifjú testnevelő-tanár, *Oláh Miklós* került (1876), aki debreceni diákként az ottani diáktűzoltó-csapat nagybotosa volt. Szarvas község vezetőségének szakszerű tanácsokkal szolgál tűzoltó felszerelések vásárlásánál és egyéb intézkedések meghozatalánál. A *Szarvasi Lapok* megjelenésétől (1885) írásban is harcol a tűzvédelem jobbításáért. Először diákokból, majd iparos és kereskedő ifjabból 20-20 fős csapatot toboroz, akikkel vasárnap délután megismerteti a tűzoltó felszereléseket, és gyakoroltatja használatukat. Nyolc évi fáradhatatlan küzdelem után *Oláh Miklós* megérte, hogy baráti köre létrehozta az önkéntes tűzoltó egyletet. 1892. június 16-án *dr. Krecsmarik János, Dr. Lengyel Sándor, Mayer Frigyes, Kollár Lajos, Tajber Gusztáv, Petrőczy Károly, Bárány Béla, Grosz Lambert, Fedor Károly, Hajas István, Brüller Ede, Koncz Elek, Terray László, Dobsfi Béla, Gólián Soma, Lusztig Miksa, Szikes Antal, Boros Pál, Mázor Elemér, Gólián István, Oláh Miklós* aláírásával "Felhívást" bocsátottak ki, a város lakóit főleg az iparosokat, a kereskedőket és a tisztviselőket arra kérve, lépjenek be működő tagnak az önkéntes tűzoltó egyletbe. Az egylet célja Szarvas város belterületének és határának védelme anyagi és erkölcsi támogatás igénybevétele mellett. A "Felhívás" leszövege, az egyletnek egyenjogú tagjai:

1. Alapítótagok, akik kötelezik magukat egyszer, s mindenkorra 20 korona befizetésére.
2. Pártolótagok, akik legalább három éven át 2 korona tagdíj befizetésére kötelezik magukat.
3. Működő tagok, akik a szervezendő egylet szolgálati szabályainak alávetik magukat, de semmiféle pénzáldozatot nem hoznak. Ezek 18 évet betöltött, éptestű, szolgálatra képes s vezényelhető férfiak lehetnek.

Az alakuló ülést július 3-án tartották. Itt tájékoztatták az önkéntes tűzoltó egylet tagjait, hogy ők éppen úgy, mint mások, felebaráti kötelességből oltják a tüzet. A működéshez szükséges közös használatú felszerelést a város biztosítja. A működő tagok a város 4 tizede szerint 4 szakaszt képeznének. Minden szakasz egy fecskendővel és a többi szükséges felszereléssel volna ellátva, s külön szakaszparancsnok vezényelné. Tehát egy szakasz teljes egészet képezne, mert mindenféle munkára (mászó, szivattyús és vízszűrő) alkalmas egyént tartalmazna. A 4 szakasz felett egy parancsnok és helyettese áll. Az egylet tagjainak elméleti és gyakorlati kiképzése céljából az őszi és tavaszi hónapok vasárnap délutánján a parancsnokság belátása szerint több vagy kevesebb gyakorló órát tartanának.

Július 17-én a szervezőbizottság elnöke, *dr. Krecsmarik Endre* főszolgabíró jelenlétében választották meg az ÖTE tisztségviselőit. Elnök *Dancs Béla*, alelnök *dr. Lengyel Sándor*, parancsnok *gr. Bolza Géza*, alparancsnok *Oláh Miklós*, titkár *Stein Béla*, szertáros *Grosz Lambert*, orvos *Szlovák Pál*, építész *Laukó Soma* és *Popják György*.

A választmány tagjai: *dr. Szemző Gyula, Tajber Gusztáv, Roszjarovicz János, Kollár Lajos, Szüle Kálmán, Grim Mór, Schlosser Antal*.





Gróf Bolza Géza

A megalakult ÖTE létszáma 194 fő volt. Ebből 11 alapítótag, 103 pártolótag, 80 működőtag. Az alapító tagok: gr. Bolza Géza, gr. Polza Pál, gr. Bolza Antal, dr. Salacz Oszkár, Szirmai Árpád, Véber Ignác, Medvegy József, Pól Dániel, Dancs Béla, Grim B. Jakab, Mikolay Mihály.

Az Egyletet pénzadományokkal támogatták: Egyesült Magyar Általános Biztosító társaság 100 Ft-tal, Duna Biztosító Társaság 20 Ft-al, az ifjúság - az általuk rendezett műkedvelő előadás tiszta jövedelmével - 92 Ft-tal, Magyar Francia Biztosító Társaság 15 Ft-tal, Áchim Adám esperes 2 Ft-tal, Sárosi Soma 2 Ft-tal, Schlésinger Gáspár 2 Ft-tal. A választmány Dancs Béla elnöklete alatt július 12-én tartotta első ülését, amelyen megvitatták, hogy a város milyen mérvű támogatása, pénzbeli hozzájárulása szükséges az Egylet működéséhez. Eldöntötték, a város évente folyó kiadásokra és kisebb javításokra 200 Ft-ot juttasson az Egyletnek, most beszerzendő eszközökre 1516 Ft-ot. A választmány ezen összeg megszavazásáért azért fordul a város képviselőtestületéhez, mert az egylet esetleges vagyonát ezen eszközök megvásárlására nem fordíthatja. Az alapszabály értelmében az egylet fenntartási alapját a szolgálatban megsérült, vagy ennek folytán keresetképtelenné lett tagok segélyezésére kell fordítani.

## Az ÖTE működése

Az Egylet életének fő irányítója a közgyűlés volt, általában az év első hónapjában tartották, de ha a szükség úgy kívánta, rendkívüli ülést tartottak. A választmány a közgyűlést megelőzően minden ügyet megtárgyalta, így terjesztették a tagság elé. A közgyűlés az elnöki megnyitással kezdődött, majd a titkár a parancsnoki jelentést olvasta fel, amely az előző év minden eseményét felölelte. Ezután a pénztáros számolt be az anyagi ügyekről, végül a tisztikar lemondott. A tisztségviselők megbízása az 1892. július 17-i közgyűlés határozata alapján csak egy évre szólt, de 11 év alatt mindig újraválasztották őket. Csak haláleset, lemondás vagy elköltözés esetén kerültek új tagok a vezetőségbe. A választmányból évközben (1892) kilépett Grim Mór és Schlosser János, helyükbe Gólián Istvánt és Sinkovits Istvánt választották meg. Dancs Béla meghalt, Dr. Lengyel Sándor került az elnöki székbe. Oláh Miklós alparancsnok 1898. júliusában lemondott, helyébe Gyurik Pál került, 1899-ben dr. Mázor Elemér h. titkár elköltözött, utódjául dr. Sziráczky Jánost választották meg.

## Tüzesetek

Szarvason sok tüzeset fordult elő, ugyanis a házak túlnyomó többsége nádtető volt, és még mindig voltak nem szilárd anyagból épült kémények. A tűz okait vizsgálva első helyen a felelőtlenséget állapíthatjuk meg, de ide sorolhatjuk a gyermekek által okozott tüzeket is. Számítalan esetben ismeretlen eredetű volt a tűz. Elég gyakori volt a gyújtogatás (bosszú). Villámcsapás következtében is sok érték pusztult el. A legkevesebb tüzeset 1898-ban volt (11 év alatt) összesen három (2 a városban, 1 a határban) és kettő kitoróféltben lévő tüzet elfojtottak.



Oláh Miklós

## Kiképzés

A fentieket figyelembevéve az Egylet vezetőségének érdeke volt, hogy minél képzetebbek legyenek a tűzoltói. A tavaszi és őszi hónapokban tartott gyakorlatok mellett versenyekre is felkészítették őket. Nemcsak a megyei, hanem a Szarvastól távol eső versenyeken (Budapesten, Brassóban, Egerben) is részt vettek. Eredményes szerepléskor mindig valamilyen tűzoltófelszerelést hoztak. A vezetőség a lehetőséghez képest igyekezett korszerűbbé tenni a felszerelést. Nagy eredmény volt 1902-ben a Grim-féle fatelepen felállított mászótorony. A kiképzés fő motorja Oláh Miklós alparancsnok volt, aki nemcsak a helyi tűzvédelem szervezésében, hanem a tűzoltás országos szervezésében is elismerésre méltó érdemeket szerzett irodalmi tevékenysége révén.

## Munkái:

1. A községi és gazdasági tűzoltás könyve.
2. Falusi és pusztai tűzoltók betanítása képekben (3 tábla és magyarázó könyvecske).
3. Megelőző védekezés a tűz ellen.
4. A tűzoltószerek gondozása.

## Bajtársi szellem ápolása

Az őszi díszgyakorlat előtt az Egylet működése és pártoló tagjai bankettre gyűltek össze, hogy a testületi szellemet az egyesületi életben ápolják és fejlesszék. Év közben is voltak vacsorák, ezeknek a költségét rendszerint gr. Bolza Géza parancsnok fedezte. Az összetartozás érdekében műsoros esteket és táncmultságokat is rendeztek. Ezek tiszta jövedelme az Egylet fenntartási alapját gyarapította. Az együvé tartozást szolgálta az egyenruha is. Az indulásnál még minden tűzoltó saját ruhájában vonult tüzet oltani.

## Az ÖTE megszűnése

Az Egylet sikerekben és kudarcokban eltelt 11 évi áldásos működés után szűnt meg. Oka a városi vezetőség szűkkeblűsége és rövidlátása volt. Az Egylet kérelmet nyújtott be, 300 koronát kért az eddigi évi 200 korona mellé. A pártoló tagsági rendszert szerette volna megszüntetni. Az 1903. szeptember 24-én tartott közgyűlés elutasította a kérelmet, ráadásul elhangzott az a sajnálatos kijelentés, hogy minek adjanak a tűzoltóknak az eddiginél többet, hiszen azt ők úgyis csak elbankettezik.

Ez a bántó nyilatkozat nemcsak az Egylet tizenegy év óta minden áldozatra kész önzetlen parancsnokát, de a szarvasi tűzoltóságot is mélyen sértette. Szeptember 30-án tartotta a Szarvasi Önkéntes Tűzoltó Egylet utolsó nagygyakorlatát. Ennek befejezése után az Egylet elnöke, dr. Lengyel Sándor beszélt a tagsághoz, majd 10 és 5 éves szolgálati emlékérmeket adott át. Ezután gr. Bolza Géza parancsnok lépett a bajtársai elé, megemlékezett a képviselőtestületi gyűlésen történt sajnálatos eseményről, s a maga részéről lemondott a parancsnoki tisztségről. Példáját a többi vezető is követte. A végleges döntést az október 30-

án tartott közgyűlés hozta meg. Ekkor az Egylet vagyonáról (3755 korona) a közgyűlés rendelkezett, hogy abból ezer koronát a "József főherceg szanatórium" egyesületének ad át alapítványul, hogy azon összeg kamataiból egy szarvasi, vagy egy Békés megyei tüdőbeteg tűzoltó nyerjen díjmentes gyógykezelést. A megmaradó összeget (2755 korona) a Békés megyei Tűzoltó Szövetség kapja alapítványul olyan kikötéssel, hogy esetleg Szarvason alakuló ÖTE végérvényesen megváltja a TSZ-szel szemben a tagsági díját.

Este a tűzoltók fáklásmenetet rendeztek, felkeresték az elnököt, Lengyel Sándort, és gr. Bolza Gézárt. Búcsúbeszéd után az egylet tagjai közvacsorán vettek részt. November 3-án a tűzoltók leadva a raktárosnak egyéni felszerelésüket, ezzel végleg megszűnt az ÖTE működése.

### Forrásmunkák:

Szarvas és Vidéke újság 1885-1904 évfolyamai

Szarvasi Hírlap 1902 és 1903 évfolyama

Ferkel József 82 éves tűzoltó szóbeli közlése 1967-ben.



Dr. Valent Júlia

## Közös dolgaink

Milán *Stefánik* tábornok, neves tudós-politikus szoboravató ünnepségén elhangzott, hogy városunk a mai nyugtalan időben is mai a béke szigete. Írásommal arról szeretnék bizonyoságot tenni, hogy ez nem pusztán szépen hangzó frázis, hanem élő valóság ma éppúgy, mint ahogy az volt a múltban is.

Ennek a békés szigetnek a kialakításában az evangélikus egyház és a szarvasi evangélikus gimnázium nagy szerepet játszott. Joggal lehetünk büszkéek, hogy szeretett Alma Máterünk mindmáig hű maradt ahhoz a szellemiséghez, amelyet még a fiatal *Benka Gyula* fogalmazott meg 1863-ban, amikor diákjaihoz intézve a szót méltatta mindazt, amit iskolánk tanított:

„Ki ne érezné, hogy ezen tudomány nem lehet más, mint azon tiszta keresztényi szeretet, melynek tükrében a születés, rang, nemzetiség válaszfalai leomlanak, s mindannyian mint Istennek gyermekei, mint egymást szerető testvérek az Úrban összeforrva megmentesülünk, s gyarlóságunk érzetével is óriássá leszünk. Ezen tudomány nem lehet más, mint azon tiszta humanitás, mely Krisztusban mint Isten-emberben a legtisztábban nyilatkozott, ki egyaránt keblére ölelé a szűkölködőt, lett légyen az zsidó vagy pogány. Ezen tudomány nem lehet más, mint azon tiszta humanitás, mely a mi intézetünk jelszava, hol személyválogatás nélkül fogadtattatok, testvéri szeretetben egybeforrtatok, hogy majdan az életben is személyválogatás nélkül küzdjete, együtt örüljete, együtt szenvedjete ott, hol azt nemesebb eszmék, egyházunk és hazánk jóléte, saját lelkiüdvösségünk tőlünk megkívánják.<sup>1</sup>

Egy évszázaddal később *Elek László* is felismeri ezt az eszmeiséget, amikor iskolánkról megemlékezve írja, hogy az bár élen járt a magyar nyelv oktatásában, - ezt a patronáló *Bolzacsalád* feltételül szabta meg, mikor az iskola áttelepülését támogatta Mezőberényből Szarvasra - „...Tanárai szerencsére sohasem vesztették el szemük elől a nemzeti megbékélés szolgálatát. Nem voltak túlzók és türelmetlenek. Nem törekedtek arra, hogy minden áron magyarosítsanak. Tudták, a magyar nyelv pusztá értése nem egyenlő a magyarosodással. A nyelv ismerete önmagában még nem forrasztja egygá a Kárpát-medence népeit, - legfeljebb a félrehallást csökkenti és a helytelen értelmezést küszöböli ki.”<sup>2</sup>

Ezért vált iskolánk olyan vonzóvá, hogy a legtávolabbi felvidéki megyékből is érkeztek hozzánk tanulni vágyó fiatalok, köztük szép számmal nemzetiségiek.

Áttanulmányozva a gimnázium múlt századbeli évkönyveit, sok, jellegzetesen szlovák helységnevre bukkantam a tanulók Takóhelyének feltüntetésében: Klin, Szlanyica, Zuberecz, Oravka, Szmrecsány, Tepla, Jamnik, Pohragy, Pucho, Brezova, Divék, Dvorecz, Ocsova, Nyemecka, Osztróluka, Bogdanacz, Devicze, Felső-Pribely, Alsó-Pribely, Kosariszko, Kosztoľna. Az egyes keresztnevek, mint Iván, Milán, Vladimír is kétséget kizáróan szlovák származásra utalnak. De a Matica Slovenská - a szlovák TIT, azaz tudományos és ismeretterjesztő társulat évkönyveiből és más szlovák nyelvű korabeli kiadványokból ismert nevek viselői is megtalálhatók a tanulók névsorában: *Braxatorisz Sándor* - Ocsova, *Kadavy Iván* - Túróczzsentmarton, *Trokán János*, *Trokán Milán*, *Trokán Sándor* - Kosztoľna, *Stefánik Kázmér*, *Stefánik Milán*, *Stefánik Pál*, *Stefánik László* - Kosariszko. Közülük kiemelkedtek tanulmányaikban s ezért a legmagasabb ösztöndíjban részesültek: *Kvacsala János* (1880), *Stefánik Milán* (1898), *Csobrda Vladimír* (1899).

1907-ig iskolánkban egyetlen nemzetiségi tanulót sem ért semmiféle sérelem. Még a „föl-



Milan Štefánik

förlángoló parlagias nacionalista gerjedelmek<sup>43</sup> idején sem. 1907-ben azonban kizárnak három tanuló, köztük a túrószentmártoni Kadavy Ivánt, mivel *Hurban-egyesület* alapítottak. Áruelőik lettek azok a szlovák nyelvű könyvek, jobban mondva: könyvecskék, silány kivitelű füzetcskék - vékonypénzű szlovákok számára készült, színdarabok, versek, didaktikus, népnevelő célzatú kiadványok, melyeket minden bizonynal magukkal hozták, de amelyek a betiltott *Matica* kiadványai voltak. Ezeket a könyveket elkobozták, de tiltott mivoltuk ellenére sem selejtezték ki, sőt, 1928-ban *Nádor Jenő* leltárba vette. Ma már múzeális értékűek, és tanúsítják, hogy iskolánkban szent volt a könyv. Hogy a kizárás szerencsétlen véletlen volt, azt abból következtetem, hogy továbbra is nálunk tanult *Stefánik* a későbbi tábornok öccse, *Kázmér*, s a neves szlovák író: *Ján Caják*. Ő 1972-ben meg is látogatta szeretett *Alma Máterét*, s a könyvtárat dedikált regényével ajándékozta meg.

Nem felejtette el szülővárosát dr. *Mária Ondrusková-Gundová*, aki a nagyszombati (Trnava) egyetem docenseként végzett nálunk kutatómunkát írásához: „*Ludovychovná cinnosť* slovenských učiteľ'ov-národných buditeľ'ov na územi terajsieho Maď'arska v 18.-19. storočí<sup>44</sup>. Őt jól ismerem, iskolatársam volt. Jólesett, hogy megemlítette szlovák tanyasi tanító nagyapámat.

slovenských učiteľ'ov-národných buditeľ'ov na územi terajsieho Maď'arska v 18.-19. storočí<sup>44</sup>. Őt jól ismerem, iskolatársam volt. Jólesett, hogy megemlítette szlovák tanyasi tanító nagyapámat.

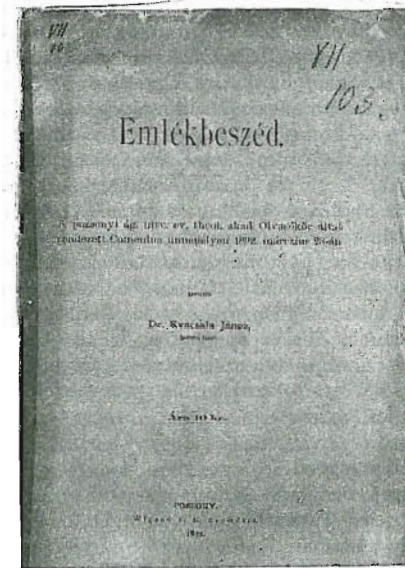


Štefánik levelezőlapja: Hinni, szeretni, dolgozni

*Bobcsek Sámuel*. Ondrusková munkája értékes dokumentum a békési-szarvasi tanítók - tanárok - teológusok áldozatos munkájáról, akik népük művelődésén fáradoztak a kötelező népoktatást jóval megelőzve. Íme, egy kapocs, mely összefűz elődeink óhazájával: Szlovákiával. Van azonban egy másik, nem kevésbé értékes kapcsolat: komárnói szlovák levelezőtársam, *Martin Abrahám*, aki sok forrásmunkához juttatott, sakinek ezúton mondok köszönetet. *Michal Borgul'a* és *Ladislav Svihran* is az alföldi szlovákokkal foglalkoznak „*Tu sa usadíme*” c. munkájukban, s én recenziót készítettem e könyvről a *Békési Élet* 1980. évf. 2. számában. Bár űk csabaiak nagy elismeréssel írnak iskolánkról: „*Na Sarvasi si gymnázium vydobylo este väčšiu slávu. Aj na űnom učili vynikajúci pedagógovia a odborníci, Pavel Magda, riaditeľ v rokoch 1836 az 1840, predtým profesor na viacerých školách na Slovensku, na srbskom pravoslávnom gymnázium v Srianských Karloviciach i na gymnázium Beričoku; Péter Vajda, ktorého meno nesie terajšie gymnázium i známy maď'arský jazykovedec, Gyula Petz.*

Aj Sarvasské gymnázium vichoalo mnoho neskorších významnych ľudí. Patri medzi nich Ján Kvačala, univerzitny profesor v estónskom Jurieve, (dnes Tartu) a v Bratislave, uznávaný koleniológ, spisovatelja *Felix Kutlík* a *Gustáv Maršall-Petrovský* a d'alsí.

Význam sarvasskej skoly stúpol este väčšmi roku 1861. keď pri nej vytvorili učitel'ský ústav.<sup>45</sup> Emlékezzünk meg mi is az általuk említett két neves szlovák személyiségről: Ján Kvačaláról és Gustáv Maršall-Petrovskýről. Előljáróban hadd idézzük egyik földink, Medvegy Antal, ny. sárvári gimnáziumi igazgató ide kívánczó sorait: „*A nemzetiségiek nem tudták kinevelni saját értelmiségüket, hiszen a fenti okok miatt éppen a legkiválóbbak váltak ki és kötöttek ki távoli egyetemi katedrákon, püspöki és bársonyszékeken, gazdagítva a magyar elitet.*”<sup>46</sup> Hadd fűzem hozzá: ha nem a magyar elitet gazdagították, még inkább külhoni pályára kényszerültek, mert a hazai nem kedvezett nekik. Ez történt dr. Ján Kvačala, neves Comenius-kutatóval, s egy Amerikában menedéket kereső író-újságíróval, Gustáv Maršall-Petrovskýval, valamint Milán Štefánik tábornok-politikussal is. Ez utóbbiról megemlékeztek nálunk a közelmúltban, de úgy érzem, az előbbi két volt öregdiákunk is emléktáblát érdemelne.



Kvačala egy munkája

Mindketten egyazon városban, Petrovácon (ma Jugoszlávia), egyazon évben születtek: 1862-ben, s ugyanattól a tanártól tanulták a szlovák nyelvet: Koren Istvántól. „... 1872-ben tanította Kvačala Jánost, akinek osztályfőnöke volt a III. osztályban. Kvačala jó módszerét dicséri, mely a tanulókat önálló munkára készíteti. A jó kapcsolat Kvačala és Koren között akkor sem szűnt meg, amikor az V. osztályban már csak szlovák nyelvet tanított Koren. Kvačala úgyszólván mindennapos vendég volt szeretett tanáránál. A jó tanuló számára Koren szakított munkájából magánórákat is, hogy életüket kellemesebbé tegye.”<sup>47</sup> Kvačala tanáráról, Koren Istvánról később azt írta, hogy legnagyobb öröme a szlovák órák voltak, hozzájuk néhány magyar fiú csak a tanár miatt jelentkezett, ő pedig töretlen készséggel és igyekezettel javítgatta, helyesbítette a nem-szlovák tanulók beszédjét, „...ránk, szlovákokra, nagy figyelmet fordított.”<sup>48</sup> Koren István 1892 karácsonján, - akkor írta a születésnapja - pár hónappal halála előtt ezt írta Kvačala Jánosnak: „...bratia sme a deti tohoto ze národa, k jeho pozdvihnutiu každý sa dl'a sil svojich úprimne vysnažíme.”<sup>49</sup>

Kvacsala példája is azt mutatja, hogy iskolánkban igen magas szintű volt a nyelvművelés mind anyanyelven, mind idegen nyelven. Mivel Koren István poliglott volt, Kvacsala olyan szintű német nyelvismerettel is rendelkezett, hogy pozsonyi tanulmányait Lipcsében folytatta, doktori disszertációját németül írta és védte meg. 1883-ban Újvidéken káplán, de közben Comeniust tanulmányozza, akire feltehetően a pedagógia szarvasi nagymestere, Benka Gyula hívta fel a figyelmét. Éppen száz éve, 1892-ben, Comenius születésének 300. évfordulójára írt művével: „Johann Amos Comenius. Sein Leben und seine Schriften” (Berlin - Lipcse - Bécs) tűnt fel tudományos körökben. 1893-ban az észti Jurjevben - mai nevén Tartu - tevékenykedik. Sokat utazik, megfordult Amerikában is. 1920-tól a pozsonyi (Bratislava) ev. teológián tanít. 1934-ben Bécsben hunyt el.<sup>10</sup>



Gustáv Marsall-Petrovský

vágyott haza, nem tudott visszatérni övéihez soha. Háborús évben, nyomorban halt meg 1916-ban Chicagóban. Vajon eljutottak-e hozzá Ady sorai: „Hiszen magyar, oláh, szláv bánat Mindigre egy bánat marad”? Eljutott-e hozzá Pavol Országh-Hviezdoslav erre a költeményre választ adó verse, a „Tak, herolde”? - Bo,áno, dlhý žiaľ! nás tozozny je, Mien roznych len ten isty zármutok.”<sup>12</sup> A költők ráéreztek erre a kegyetlen sorsra.

De van költői üzenet a mának is:

...Én dolgozni akarok. Elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani. A Dunának, mely múlt, jelen s jövő, egymást ölelik lágy hullámai. A harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés s rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk; és nem is kevés.

József Attila: A Dunánál

Gustáv Marsall-Petrovský csak a felső osztályokat végezte nálunk. Érettségije után joghallgató lesz Eperjesen, de nem sokáig. Erősen szlovák érzelmű, heves kifakadásai miatt kizárják, Bécsbe távozik. Neki is írói ambíciói voltak, 1886-ban épp az a Hurban-Vajansky adja ki első novelláját, aki miatt két évtizeddel később kizárják iskolánk három diákját. Irodalmi sikerei időlegesen, 1892-ben emigrálni kényszerül, mivel lázítóknak minősítik és börtönbüntetés vár rá. Amerikában különböző városokban (Pittsburgh, Cleveland, New-York, Chicago) különféle szlovák újságok szerkesztőjeként dolgozik. Jánosikról ír regényt, aki Rózsa Sándorhoz hasonló romantikus népi hősnek megálmodott irodalmi alak. Marsall-Petrovský hányatott élete keserűségeit megírja: Amerika a Föld legszabadabb országa ugyan, de egyúttal a legjobban asszimiláló. Szívszorító sorai, melyekben azt írja: vissza! vissza! vissza a szülőföldre, még ha nyomorúságos is.” Jobb a mieinkkel együtt sírni, mint idegenekkel együtt nevetni!”<sup>11</sup> Vajon még hány magyarországinak volt ilyen honvágya a másik millióból? De bárhogy

...Ja pracovat' chem. Dostatočným bojom je to, ze prizmat' treba minúlost'. Dunaj má dnešok vo vlnení svojom, aj dávna s budúcim v nom splynulo. Po boji predkov pokoj možno hl'adat' v rozpomienke, ktorá naň ostala, no veci spoločné raz usporiadat', to naša robota - a nemalá.

Ján Snrek fordítása

A teraz by som chcela pokračovať môj spis slovensky, ved' som Slovenka. Dúfam, že aj v nasledujúcem zväzku budem mať príležitosť písať o tom, čo ma zaujíma, čím sa zaoberám. Tak sa mi zdá, že z nášho života chyba spev, pieseň. Keď som bola maličká, a matka ešte žila, pamätám, že vždy spievala. Spievala, keď pracovala, spievala, keď mala radosť, ale spievala i vtedy, keď bola smutná, chorá. Spievala piesne náboženské, umelé, ľudové. Spievala slovensky, maďarsky. Mój starý otec bol učiteľ, zbieral starodávne slovenské piesne. Mnoho z nich majú spoločnú melódiu s niektorými maďarskými, iba text majú iný, podľa mojej mienky oveľa krajší. Vďaka Slovenskej akadémii vied, mám bohatú zbierku slovenských ľudových piesní, preskúmala som ich, a podľa nášho textu vypísala som z nich originálne piesne. Myslím, bude, koho zaujíma, ako znejú, a aj to, kde ich spievajú na nasej rodnej zemi byvalej: na Slovensku.<sup>13</sup>

### A felhasznált irodalom jegyzéke:

1. A békési ágost. hitv. evang. esperességtől föntartott és igazgatott szarvasi főiskola értesítője, 1863.
2. Elek László: Művelődés, irodalom Békés megyében I. Békéscsaba, 1985. 195. old.
3. Keresztury2 Dezső: Mindvégig, Szépirodalmi könyvkiadó, Bp. 1990. 385. old.
4. Dr. Mária Ondrušková: L'udovychovná činnosť slovenských učiteľ'ov-národných buditeľ'ov na území terajšieho Maďarska v 18-19. storočí, Pedagogika, 32. 1982. č. 5. s. 585.
5. Michal Borgul'a-Ladislav Švihraň: Tu sa usadíme, Tatra, Bratislava, 1979. s. 127.
6. Medvegý Antal: Nyelvében él a szórvány, Népszabadság, 1992. márc. 27.
7. Lásd: Ondrušková (saját fordítás)
8. Lásd: Ondrušková
9. Lásd: Ondrušková
10. Slovensky biografický slovník III. zväzok K-L, Matica Slovenská, Martin 1989. Pedagogická enciklopédia Slovenska 1 (A-O), Veda, vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1984.
11. Slováci v zahraničí 4-5. Matica Slovenská, Martin, 1979. Matica Slovenská krajanom, Martin, 1967.
12. Hviezdoslav: Verše - Versek (kétnyelvű) Európa Könyvkiadó, 1961. A szlovák nyelvű szövegek fordítása
4. Dr. Mária Ondrušková-Gundová: A szlovák nemzetébresztő tanítók népnevelő munkája a mai Magyarország területén a XVIII.-XIX. században
5. Michal Borgulya - Ladislav Svihrony: Itt megtelepsünk „A gimnázium Szarvason még nagyobb hírnevet szerzett. Itt is kiváló pedagógusok és szakemberek tanítottak. Magda Pál, igazgató 1836-1840-ig, előzően több felvidéki gimnázium tanáraként dolgozott; Vajda Péter, akinek a nevét viseli a mai gimnázium, s a neves nyelvtudós, Petz Gyula. A szarvasi gimnázium is sok későbbi neves személyiséget oktatott. Közéjük tartozik Kvacsala János, egyetemi tanár az észti Jurjevben (ma Tartu), a pozsonyi egyetem tanára, elismert Comenius-kutató; Kutlik Félix és Marsall-Petrovsky Gusztáv író és mások.

A szarvasi iskola jelentősége még nagyobb lett, amikor 1861-ben a gimnázium mellett tanítóképző is nyílt."

9. „...egyazon nemzet gyermekei és testvérei vagyunk, felemelkedéséért mindannyian erőnkhez mérten buzgólkodunk."

10. Szlovák életrajzi enciklopédia, III. kötet. (K-tól L-ig), Matica Slovenská, Martin (Túrócszentmárton) 1989. - Szlovákia pedagógiai enciklopédiája (A-tól C-ig), A Szlovák Tudományos Akadémia kiadója, Bratislava, 1984.

11. Szlovákok külföldön, 4-5. sz. Matica Slovenská, Martin, 1979. - A Matica honfitársainak, Martin, 1967.

12. „Úgy van, te új idők hírnöke”: „Igen, igen, mindigre egy a bánat, nevet cserél a bú, de megmarad."

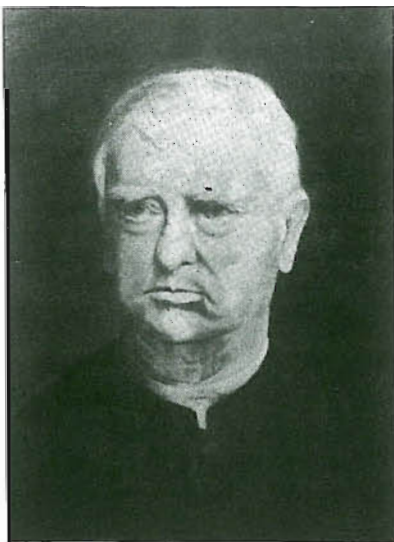
(Kardos László fordítása)

13. S most szeretném szlovákul folytatni, hiszen szlovák nemzetiségű vagyok, remélem, a következő kötetben is lesz lehetőségem írni arról, ami érdekel, ami foglalkoztat.

Úgy tűnik nekem, hogy életünkből hiányzik az éneklés, a dal. Amikor kicsiny voltam, anyám még élt, emlékszem: mindig dalolt. Dalolt, ha dolgozott, dalolt, ha öröm érte, de dalolt akkor is, ha szomorú volt, ha beteg. Szent énekeket énekelt, népdalokat, nótákat dalolt. Énekelt szlovákul, magyarul. Nagypám tanító volt, gyűjtögette a régi szlovák dalokat. Soknak ezek közül közös dallama van magyar műdalokkal-nótákkal, csupán a szöveg más véleményem szerint sokkal szebb. A Szlovák Tudományos Akadémia jóvoltából gazdag szlovák népdalgyűjteményem van, átböngésztem ezeket, kikerestem a mi dalaink szövege alapján az eredeti dalokat. Gondolom akad, akit érdekel, hogyan hangzanak ezek, s hol énekelik őket az ő hazájában: Szlovákiában.

## In memoriam

## Koren István



1993. augusztus 20-án Domonyban, *Koren István* szülőfalujában új, tizenegy tantermes iskolaépületet avattak fel, s adták át rendeltetésének. Ekkor leplezték le az iskola névadójának, *Koren István*, a múlt század neves pedagógusának szobrát. A szülőfalu méltán ünnepelte meg híres, nagytudású szülőtte halálának századik évfordulóját.

1805. december 21-én született Domonyban. Szülei - *Koren Márton* és *Trnovszky Borbála* - istenfélelemre nevelték kiskorától fogva. Minden reggel, délben ebédkor és este együtt imádkoztak. Serdülő korában a Bibliát olvasta és vonzódott a hittárgyú könyvek és írások iránt. A domonyi iskolát *Gál* tanító úr vezette, szülei ide írták be és három évet tanult a helyi iskolában. 1815-ben a szomszédos falu, *Iklad* iskolájába vitték szülei a német nyelvoktatás kedvéért. Tanárai javaslatára 1816-ban *Selmeczen* kezdte meg gimnáziumi tanulmányait, itt töltött el igen hasznos kilenc évet. Ebben az időszakban alapította meg *Korányi* tanár úr - tanára volt a gimnáziumnak - a selmeczi

zeneintézetet. A fiatal *Koren* 5 évig tanult zongorázni és énekelni. Nagy benyomást tett rá *Szeberényi* lelkész igehirdetéseinek hallgatása és keresztyén tanítása. Ez indította arra, hogy később teológiát tanuljon. A szülők, szegénységük ellenére, nagy áldozatot hoztak gyermekük taníttatására. Érezte ezt ő is, és a gimnáziumi évek alatt - mint kiváló tanuló - tanítói állásokat akart vállalni. Tanárai lebeszéltek e tervéről, s nemsokára ösztöndíjban részesült úgy, hogy erre a segítségére a jövőben is számíthat.

A pozsonyi liceumban folytatta tanulmányait 1825-től a "bölcészeti-történelmi" tudományokban. Itt magánórákon orgonálni tanult és folytatta zongoratanulmányait is *Klein* akadémiai tanárnál, illetve *Neumann* német karmesternél képezte magát tovább. Pozsonyi tanulmányi idején német lelkészek beszédeit hallgatva erősödött meg keresztyén hitében. Teológiai vizsgái után *Zólyom* megyében az *Osztrólczy* családnál nevelősködött *Osztrólcukán*, a földesúr *Géza* fiának nevelője volt. A család híres, nagy könyvtárát tanulmányozva jutott el műveltsége tetőfokára. *Osztrólcukán* 1828. július 25-től 1833. augusztus 20-ig több mint öt évet töltött. Erre az időre esett, hogy 1831-ben letette a "hitjelölti" vizsgáját *Lovich* szuperintendensnél. Szándéka az volt, hogy Németországban tanul tovább. Az egyházi és megyei hatóságoktól megkapta ugyan a szükséges okmányokat, de az akkor tartott országgyűlésen a határozatok alapján a protestáns teológusokat várakozásra kényszerítették. Bizonyítványai elakadtak Bécsben, így a várt utazás helyett még két évig maradt az *Osztrólczy* családnál. 1833. augusztus 20-a után búcsúzott el pártfogóitól és rövid időre, pár hónapra *Besztercebányára* költözött

tanítónak. 1833. novemberében már szülőföldjén, *Aszódon* tanár. *Dianiska* helyére hívták, akit *Csővárra* választottak meg lelkésznek.

Nagy kihívást jelentett számára az aszódi tanári állás elvállalása. Egy teremben öt gimnáziumi osztályt kellett tanítania a kor igényeinek megfelelően. Tanári hivatala a lelkészi munkával is össze volt kötve. Mint a latin iskola tanára minden vasárnap tótul és németül isentiszteletet tartott és azokor a vasárnapokon, amikor az úrvacsorát kiszolgáltatták, prédikálnia kellett azon a nyelven, melyen az úrvacsorai liturgia nem hangzott. 1834-ben felépítették az ikladi templomot, s itt minden hónap negyedik vasárnapján magyar nyelvű igehirdetéssel szolgált. (Iklad németajkú település volt.) Rövid idő után a prédikációkért járó fizetésről lemondott, e szolgálatok alól felmentést kapott, a továbbiakban *Mikulás Dániel* lelkész látta el ezeket a feladatokat.

Ezután minden idejét a gimnázium tanulóira fordította. Az iskola épületét átszervezte, a saját három szobáján kívül minden termet a hat osztály tanítására alakította át. Állandóan járta az osztályokat, ügyelt a rendre, tanította a németet és latint, használva a *Dunay-féle* négy nyelvű tananyagot. Kevés olyan magyar tankönyv volt használatban, ami diákjainak képességeit kielégítette volna. Saját maga írta le az elsajátítandó történelem és természetrajz anyagot, amit a diákok lemásoltak és megtanultak. A felsőbb éves tanulóknak földrajzot tanított a rendelkezésre álló könyvekből és különböző térképek felhasználásával. Sok esetben a térképen nem volt feltüntetve a szöveg, csak az üres határvonalak.

*Koren István* tanítványa volt *Petrovics Sándor* (Petőfi). Jól ismerte a *Petrovics* családot. *Petrovics Tamás*, Petőfi nagyapja és *István*, Petőfi apja *Kartalon* éltek, *Aszód*tól pár km-re. Mindketten az aszódi evangélikus egyházi anyakönyvben vannak bejegyezve. Mészárosként dolgoztak *Aszód*on, saját üzletük nem volt, talán bérelték, vagy mással társultak. Édesanyja *Hruz Mária*, a báró *Podmaniczky* családban szolgált mosónő cselédként. *Petrovics István* és *Hruz Mária* esküvője az aszódi templomban volt, a már említett lelkész, *Mikulás Dániel*

	<i>Maria Kollerova</i>	<i>J. Ioan. et Maria Kollerova</i>	<i>1811</i>	<i>1811</i>
22	<i>Jovanek Ondrija</i> <i>Maria Mafrijk</i>	<i>Mart. et Maria Ondrija</i> <i>Jovan. et Maria Mafrijk</i>	<i>1812</i> <i>1812</i>	<i>Jovan. Madszcsak</i> <i>Marta. Kuzina</i> <i>Juditha Nagy</i>
-	<i>Joseph. Gohler</i> <i>Elisab. Szpiffel</i>	<i>J. Ioan. et Jul. Gohler</i> <i>vidua p. Georg. Maroxy</i>	<i>1813</i> <i>1813</i>	<i>Josep. Gohler, Mar.</i> <i>Josub. Polak</i> <i>Maria Stadler</i>
-	<i>Georgij Szpiffel</i> <i>Maria Pinkir</i>	<i>Georg. et Cathar Szpiffel</i> <i>Kath. et Maria Pinkir</i>	<i>1814</i> <i>1814</i>	<i>Paulus Pinkir</i> <i>Maria Kuzina</i>
24	<i>Steph. Doren Dorens</i> <i>in Klud</i> <i>Juliana Neuman</i>	<i>Mart. et Waid. Koren</i> <i>Fridon. et Juliana Neuman</i>	<i>1815</i> <i>1815</i>	<i>Paulus Szpiffel</i> <i>Steph. Dorens</i> <i>Waid. Koren</i> <i>Waid. Koren</i>

Koren István házassági anyakönyvi bejegyzése  
(alsó sor: 1836 október 24.)

tartotta az esküvői istentiszteletet szlovák nyelven. Valójában sem a lelkész, sem Petőfi édesanyja nem beszélte tökéletesen a magyar nyelvet.

(Figyelmet érdemel ez a tény, hiszen 1818-at írunk, s ha arra gondolunk, hogy az irodalmi szlovák nyelvet is kb. 3-4 évtizeddel később kezdték el művelni szlovák területen, - felváltva a cseh nyelvet, - a lelkészek tartották életben a rájuk bízott emberek között, az irodalmi szlovák nyelven hirdették Isten igéjét.)

Petőfit édesapja 1835. szeptemberében vitte Aszódra. Keresztapja *Martini Károly* ajánlatával érkeztek Korenhez, aki iskolatársa volt Pozsonyban. A fiatal Petőfit *Neumann-né* vette magához, Koren későbbi anyósa. A következő évben *István* öccsét már ő ajánlotta.

Koren István ebben az időben biztosítottak látta a jövőt, így gondolhatott a családalapításra. Feleségül vette özv. *Neumanné* idősebb leányát, *Juliannát* 1836. november 24-én. Házasságukból hat gyermek született, s a közös aszódi 21 év alatt nagyon sok diákot fogadtak magukhoz, voltak szülők helyett szülők.

A kor, melyben az evangélikus és más protestáns egyház élt, meghatározta az egyházban dolgozók életét. Hosszú időn keresztül a vallásszabadságért folyt a küzdelem, s végre az 1843/44-es országgyűlés 3. cikke foglalkozott ezzel a kérdéssel. A teljes vallásszabadságot azonban csak az 1848 évi 20-ik törvénycikk mondta ki.

Rövid életűnek bizonyult. A világsi fegyverletétel a vallásszabadság elnyomásával is járt. 1850. február 10-én jelent meg *Haynau* tábornoknak és *Geringer* báró, császári biztos közös rendelete, melyben beszüntették a protestáns egyházak magasabb szervezeti egységeinek - felügyelők, főgondnokok - tevékenységét, a szuperintendenseket hivataluktól megfosztotta, s helyükbe kinevezett adminisztrátorokat rendelt. Néhány hónappal később korlátozták a protestáns iskolák jogkörét és működését. Szeptember 7-én *Thun Leó* vallás- és közoktatásügyi miniszter kiadta hírhedt iskolarendelétét, amellyel a protestánsok összes iskoláit magánintézetekké minősítette. Gimnáziumnak csak azt ismerte el, melynek minimum négy tanára volt, különben a kiadott bizonyítványokat érvénytelennek tekintette. Ezen a kialakult helyzetben Koren István iskolája is erejéhez mérten igyekezett segíteni. Az aszódi gimnázium felvett még egy tanárt, *Mocskonyi Ágoston* személyében, kibővítette a tantervét a kormány által meghatározott szempontok alapján. Tanították a görög nyelvet, a fizikát és bővebben az addig is tanított tárgyakat.

Koren István az utolsó pillanatig kitartott Aszódon, míg "23 évi működése után - a Habsburg önkény megszüntetvén a híres iskolát - a szarvasi gimnáziumba került tanárnak, ahol még 27 évet működött."

1853. december 7-én a Pest megyei evangélikus esperesség bizottságot küldött Aszódra, kivizsgálni azokat a vádakat, melyekkel *Mikulás Dániel* lelkész illette Korent. Egyik vádpont az volt ellene, hogy nem tartotta be a helyhatóság rendeletét és továbbra is a betiltott német nyelv tankönyvet használta. Korent a tanulók igazolták, s így mentették fel a vád alól.

Nem egészen egy évvel később nagyon kemény politikai vádat akart Koren István nyakába varrni *Mikulás Dániel*. Forradalmárnak állította be, mint akinek tevőleges része volt az 1848-as forradalom kirobbantásában. Aszód városbírája és a törvénybíró igazolta a tanár ártatlanságát. Jellemző volt a lelkészre, a forradalom időszakában pedig pánszlávizmussal vádolta őt, mint akinek nacionalista törekvései vannak, mint aki a szláv népek egyesítését tűzte célul maga elé. Életében - már nyugdíjas korában - újra megvádolták a pánszlávizmus terjesztésével.

Míg 1854-ben Aszódon az őt ért vádakkal foglalkoztak, ugyanebben az időben a szarvasi gimnázium gondjaival volt elfoglalva a békési esperes. *Placskó István* azt a célt tűzte ki a gimnázium elé, hogy a tanárok számát 12-re emeljék. Sajnos nem ő tudta beváltani ezt a célt, az 1855 nyarán dühöngő kolera elérte őt is. Sőt, veszni látszott az ügy, a járvány idején halt meg a gimnázium legidősebb tanára *Molitorisz Adolf* (1855. augusztus 7.) és a járványtól függetlenül abbahagyta tanári tevékenységét *Dallos Gyula* is. Így a tanárok száma nemhogy emelkedett volna, hanem 9-ről lecsökkent 7-re.

lecsobb tehatkört nyitván a tan  
tehetségnek elválló szeretett Tanárunk  
tapasztalt hasznos működései e pályán  
nagyobb áldást, s fényesebb s általán  
sabb sikert árasztandhatnak protestáns  
Egyházunkra, s annak reménytelles  
nevendékeire. - Mit, mi több  
düböl kiborva, - tartozó halálán  
ismertése mellett, kiáltuk ezen  
neveink aláírásával megerősítve.  
Bizonyítványunkat. -  
Kelt Aszódon November hó 5-én 1856

Az ülés t. Koren Tanár Úr érsékony búcsúvételével folytatódott  
Kelt Aszódon mint fentebb. -

*Neumann János*  
feljegyző.

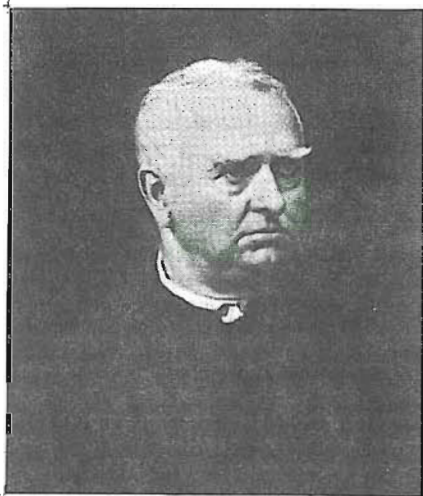
Az aszódi búcsúztató jegyzőkönyv-részlete (1856. november 5.)

Az esperesi teendőket ellátó *Torkos Károly* főjegyző körlevelet bocsátott ki a békési gyülekezeteknek, melyben sürgette a szarvasi tanárválasztást. Ebben a körlevélben szerepel első ízben *Koren István* neve, mint leendő szarvasi tanáré. Nem biztos, hogy tudott róla, hiszen a közben megválasztott új esperes *Horváth Sámuel* két héttel később kiadott javasolt névsorában nincs *Koren István* neve.

1856. október 14-15-én Békéscsabán esperesi közgyűlést tartottak, s ezen az ülésen választották meg *Koren Istvánt* gimnáziumi tanárnak.

Aszódon 1856. november 5-én ezekkel a szavakkal bocsátották el a szeretett tanárt: "Tisztelt Tanár Úr, a szarvasi Oskola híványát most közelébben elfogadván: elválási fájdalunkat, csak azon biztos meggyőződés könnyíti, miszerint mi, öt oly Egyháznak s Fő Oskolának engedjük által, mely tekintélyénél, s protestáns befolyásánál fogva, - szélesebb hatáskört nyithatván a tanítói tehetségnek elválló szeretett Tanárunk tapasztalt hasznos működései e pályán áldást, s fényesebb, s általánosabb sikert árasztandhatnak protestáns Egyházunkra, s annak reménytelles nevendékeire."

## Emlékeim Petőfi Sándorról



Koren István, a tanár

között én is, aki szüleiket személyesen ismertem, őt magát pedig három éven át - az 1835-38-as években Aszódon, az alsó osztályú gimnáziumban oktattam - magam is nemcsak illetékesnek érzem magam, hanem a zsineva Nőegylet és a Národné Noviny szerkesztőjének, *Ambro Pietor* úrnak kérését teljesítem: írjam meg és küldjem el mindazt, amit érdekesnek találok Petőfi és szülei életében; s ígéretem köt, hogy ahogyan történt, legjobb ismeretem és lelkiismeretem szerint elmondjam.

Általánosan ismert, hogy a költő családi neve: *Petrovics*. Ezen a néven vannak elődei, nagyapja: *Tamás* és apja: *István* az aszódi evangélikus egyház anyakönyvébe bejegyezve; így szerepel a költő az iskolai okmányokban, a Petőfi nevet csak 1843-ban vette fel már mint híres költő, de erről még lesz szó. Édesanyja, *Hrúz Mária* Túrócból, Lesznóról származik. Amikor Tamásnak megszületett István fia, akkor Kartalon laktak, de mindketten, Tamás és István is Aszódon mészárosok; ez utóbbiról tudom biztosan, hogy nem volt vágóhíd-tulajdonos, hanem csak társ (társ = tovaris - székálló, e magyar szóval jelöli Koren - a fordító megjegyzése). Ebben az időben Hruz Mária hajadon mosónő báró *Podmaniczkyék* kastélyában. Petrovics István 1818-ban, már mint mészáros Szabad-Szálláson, vette feleségül Hruz Mária hajadont, ez év szeptemberében 15-én az aszódi evangélikus templomban eskette őket *Mikulás Dániel* lelkész, természetesen szlovák nyelven, mert a menyasszony csak a kunok között tanult meg magyarul, melyet helyesen sohasem tudott; maga az eskető pap sem tudott magyarul. (A menyasszony testvére, aki 1830-ban Pencen, *Kosztolányiék*nál volt kulcsárnő, s 1840-ben

Száz évvel ezelőtt, 1893-ban hunyt el gimnáziumunk hírneves botanikus tanára, a szlovák nyelv oktatója. Sokan tudják róla, hogy *Petőfi Sándor* aszódi nevelője volt, de az alábbi, szlovák nyelven megjelent írását bizonyára kevesen ismerik. Úgy érzem, illő megemlékezni róla, megidézve majd száz éve megjelent írását Petőfi Sándorról.

"A Ferenc József-rakparton emeltek emlékművet Petőfi Sándornak, mely országvilágnak hirdeti, hogy Petőfi magyar népének híres s legkedveltebb költője. Magyar részről sok mindent írtak róla, igazat és vitathatót, s mindezeig nem tisztázott, ami életének főbb eseményeivel kapcsolatos; szegényesek az ide vonatkozó adatok, melyek megfelelnek a valóságnak és méltóak lennének nevéhez. Ideje tehát, hogy mi, szlovákok, akikhez Petőfi származásánál fogva tartozik, megszólaljunk s elmondjuk, milyen emlékekről tudunk, hátha nekünk sikerül helyesbíteniünk a hibás ismereteket, melyek kerengnek róla. Többek



Petrovics István, az apa

Lakni és kosztolni özvegy *Neumann-nénál* fog, akinek feleségem odaadó híve."

Ez alkalommal megemlítette Petrovics István azt is, hogy nemesi származású, hogy a nemesi oklevélben, az "arales"-ben Petrovics néven van bejegyezve, mely akkoriban csak helyesírási különbséget jelentett. Nem nagynövésű férfiú volt, komoly szavú, felesége meg, ki később eljött meglátogatni fiát, középtermetű, helyzetéhez képest művelt személy.



Hrúz Mária, az anya

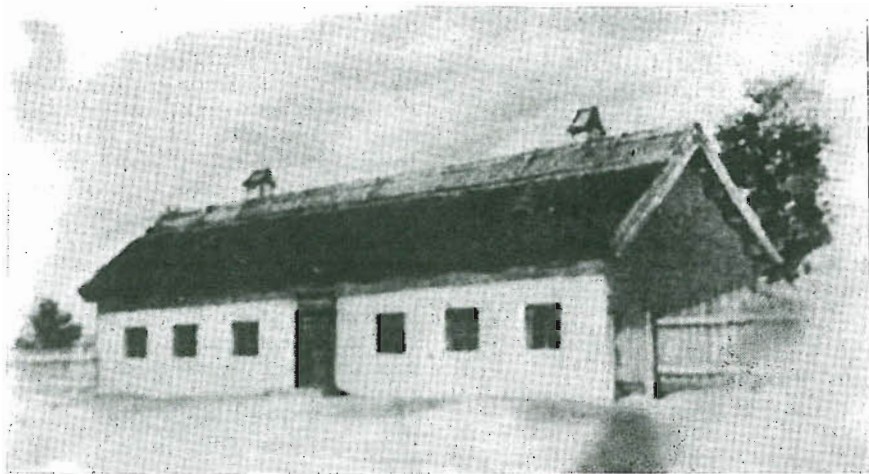
Aszódon ment férjhez *Paskó* kurátorhoz, szintén nem tudott magyarul.)

Két évvel később Petrovics István Kis-Kőrösön bérelt vágóhidat, itt született 1822. dec. 31-én éppen éjfélkor kisfia, akinek Sándor keresztnevet adtak, s aki húsz évvel később híres magyar költő, Petőfi Sándor lett! Petrovics István nemsokkal később átköltözött Félégyházára, itt élte fia Sándor, gyermekeivét. Hatéves korában szülei Kecskemétre adták evangélikus iskolába, s amikor ismét költözésre került a sor Szabad-Szállásra, 1833-ban, akkor a Tolna megyei Szent-Lőrincre a latin iskolába adták.

Zsenge éveiben tehát Sándor szintiszta magyarok között élt. 1834-ben Pestre vitték a piaristákhoz, 1835-ben, szeptemberben hozzám adták Aszódra. Apja ezen szavakkal mutatta be fiát: "Elhoztam Sándor fiamat keresztapja, *Martini Károly* ajánlásával, aki magának Pozsonyban iskolatársa volt. Kivettem Pestről, mert ott a színház körül lödörgött, Aszódra hoztam, ilyen városba, mely nekünk, szülőinknek, oly kedves emlékü.

Mielőtt Petőfi Sándorról, mint tanítványáról szólnék, röviden ismertetést kell adnom az aszódi evangélikus egyházzal és annak iskoláiról. Az istentiszteletek ott két nyelven folytak: szlovákul az aszódi hívők számára, akik néhány iparos és kupecsalád kivételével (*Sprösser, Neumann, Schellkorn, Lang, Jents, Pfahl, Portir, Schellhorn, Straub, Schubert, Biller*) szlovákok voltak: s németül az iklandi filiálé számára, kik az ottani földesúr, gróf *Ráday* révén *Würtenberkből* lettek oda telepítve, s nem Iéven templomuk, vasárnaponként Aszódra jártak istentiszteletre; s a fent nevezett családok, valamint báró *Podmaniczky* földesurak számára, akik abban az időben a művelődést német nyelven igyekeztek terjeszteni, s egymás között is németül beszéltek. Az evangélikus egyháznak két iskolája volt 1785-től: elemi iskola mindkét nembeli tanulók számára, s az úgynevezett latin iskola, mely a





Az aszódi gimnázium épülete

felőbb iskolák számára készített elő. Az elemiben hosszú éveken át (20-25) eredményesen oktattam *Schön József*, és főleg az aszódi és környékbeli családok leányait német nyelven is; a latin iskolában abban az időben *Holéczy, Juhász Ferdinánd, Valaszky János, Dianiska Ferdinánd* és végül én. Valaszkynek csak tizenkét tanítványa volt - ebben az iskolában alacsony volt a létszám - s mikor a nagy lutrin színházat nyert Bécsben, mely helyett 24.000 dukátot fizettek, s mikor *Dianiska Csuvárra (Csóvár)* távozott lelkesnek: 24 fő, ennyit találtam én, amikor 1833 novemberében az ő helyére érkeztem. A latin iskola - az én időmben gimnáziumnak nevezték - tanítója köteles volt nemcsak minden osztályban tanítani, hanem a lelkész helyett prédikálni, áhitatot és temetést végezni, nevezetesen minden negyedik vasárnapon szlovákul és németül; s amikor úrvacsora volt, olyan nyelven, amilyen az Úr vacsorája még nem volt szolgálva. Nehéz feladat volt a tanító számára, de én ennek átvételére felkészülve éreztem magam, mert alaposan megismerkedtem az alsós gimnázium összes tantárgyával még a pozsonyi teológiai stúdiumok idején, 1828-ban Osztrólokán, a nagyműveltségű *Osztrólczy Miklós* úr házában, hol teljes öt éven át tisztem volt tanítani a szívben-lélekben kiváló, sajnos, már nem élő fiát, elejétől kezdve a retorikai osztályig inkluzíve. Lelkesedéssel kezdtem új tisztemet, teljes szívvel adva át magam hivatásomnak, s munkám áldásos eredménye, hogy iskolám évről-évre egyre jobb hírű és virágzóbb lett. Az iskolai épület minden helyiségét - az én három szobámon, kamrámon kívül - a hat osztály tanítására rendeztem be. A tanulókat ezekben osztottam be, a legalkalmasabbak kölcsönösen kérdeztettek vagy válaszoltak; én pedig szünet nélkül végigjártam az osztályokat, s szükség szerint segítségükre voltam, s felügyeltem a rendre. A négy nyelvű *Dunay-féle Donatus, Rhenius* grammatikája és szintaxisa, *Tekus* prozodiája voltak azon könyvek, melyekből az utasítás alapján a latin nyelvet tanulták, *Gedik* olvasókönyve, *Phaedrus* költeményei, *Cornelius* életrajzai, *Ovidius* elégiái kerültek elemzésre, magyarra fordításra, memorizálásra. Magyarról latinra a kisebb *Chimani-Talyga* gyakorlatai alapján fordítottak, németről latinra az összes gimnazisták és szintaxisták *Döring* négy pontját fordították. Ily módon a német nyelvet olyannyira elsajátították, hogy a harmadikosok, negyedikesek nemcsak élvezettel fordították *Döring* történelmi elbeszéléseit, hanem német

könyveket is, nevezetesen *Campe* útleírásait. Mivel a tanítványaim képességeinek megfelelő magyar könyvek nem álltak elegendő számban rendelkezésünkre, minden osztálynak írtam történelem- és természetrajzot, nyomtatott könyvek alapján is tanultak szöveges és szöveg nélküli térképről.

A számtanhoz és stilisztikához is voltak jegyzeteik; üveges szekrényben kifüggesztett írott feladatok, nem kellett mást tenni, mint a fedelet megfordítani, s a feladatok ki voltak jelölve minden osztály számára, s a stílusgyakorlatokhoz megfelelő anyag is megvolt. Az óra ideje alatt nem volt elegendő lehetőség a kijelölésre. A dolgozatokat minden héten két kézben adták be magyar és latin nyelven egyformán. Hogy az így elosztott osztályokban alkalom nyílt diákcsínyre is, azt könnyű feltételezni, mindamellett az ismeretekben szorgalommal gyarapodtak.



Az ifjú Petőfi

Az ily módon szervezett iskolába 1835 szeptember elején érkezett *Petrovics Sándor*. Nevezetesebb iskolatársai voltak akkoriban: *Benedicti Pál, Csönföly Lajos, Dlhányi Zsigmond, Dömök Sándor és József, Esztergály Mihály, Földvári M., Gál Dániel, Horeczky Sámuel és Gedeon, Horváth Károly, Jakubovics (Kemény) János és Mihály, Jankovits (Jánossy) Pál, Jungmann Dániel, Krupecz Imre, Neumann Károly, Nikodem János, Osztrólczy János, Sárkány Sámuel, Révész Pál, Schubert Ágoston, Valentinyi János*, összesen: 43 fő. Közülük sokan az egyházban és helyi hivatalokban végzik eredményes munkájukat, mint ahogy diakként is megállták helyüket. *Petrovics Sándor* méltó osztálytársakra lett bennük, ahogy ő is megkedvelte magát velük és velem is. A tanulás úgy ment neki, mint a karikacsapás. *Petrovics* helyesen és szépen tudott írni, és egyedül ő tudott rajzolni. Az év végén neki jutott a tisztesség mintát adni szépírásból, címet írni, melyet jól sikerült koszorúval mintázott és festett ki. Ez a címzett levél a Petőfi Emlékbizottság alelnökének, *Török Aurél* úrnak kívánságára került tőlem a nemzeti múzeumba *Sándor* asztali késével együtt, melynek nyelét *Sándor* édesanyja pántlikával fonta körül, s melyet *Sándor* halálból

az én boldogult feleségemnek ajándékozott. A levél ez év októberében a "Magyar Szalon" füzetében lett közzétéve. A grammatikai osztály második évfolyamát dicsérettel végezte.

Az 1836/37. év kezdetén *Sándor* öccsével, *Istvánnal* együtt érkezett, akit ily szavakkal mutatott be: "Idehoztam *Pistát*, az öcsémet, mert azt tapasztaltam, hogy itt törődnek velem." A tizenhárom éves fiú szavai is utalnak természetére, testvére is hasonló volt, csak élénkebb, ő sem töltötte az időt haszontalanul. Mindketten anyósomnál, *Neumann-nénál* laktak, jól tanultak, engedelmesen viselkedtek. *István* másodikos volt a grammatikai osztályban. Az összes gimnazisták száma: 53 fő.

Az 1837/38-as tanév végén, melyet *Petrovics Sándor* Aszódon töltött, mint a legjobb stilisztának, neki jutott feladatul elbúcsúzni az iskolától, annak patrónusaitól, melyet dicséretesen teljesített magyar hexameterekben. Ezt a búcsúztatót - valedikciót - is megőriztem és a fentebb megnevezett folyóiratban közzétették. A versből nem annyira a költői tehetségre lehet következtetni, hanem arra, milyen jó tanuló volt. *Aszódról* nemcsak úgy távozott mint ékes



Az 1838/39-es évben az apa elhozta István fiát mint másodikos szintaxistát. Ekkor mesélte, hogy Sándor katona akart lenni. "Jól van fiam, - mondta neki - szavam sincs ellene, csak tisztességes úton történjen. Elvittem Pestre a sorozó bizottsághoz, de amikor a tisztek az alárendeltséget megemlítették, mely a katonaságnál van, mindjárt elment a kedve a katonáskodástól. Ezért elment Selmecre, ahol egy évet sem töltött, bevonult, s ezzel a rosszal teli élet útjára lépett."

Azóta, hogy testvére is elkerült Aszódra, kiválóan végezte el a gimnázium alsó osztályait, nem álltam a Petrovics családdal közelebbi kapcsolatban, csupán mások révén és az újságokból értesültem Sándor kalandos sorsáról és költői dicsőségéről.

1843-ban egy alkalommal már mint hírneves irodalmár eljött engem személyesen meglátogatni Gödöllőről jövet, kétségkívül azzal a céllal, hogy tudomásomra hozza, már nem Petrovics, hanem Petőfi, mivel az apja kitagadta (ezt Koren magyarul írta zárójelben - a fordító megjegyzése), s ő is megtagadta apját. "Ezt bizony nem jól tette" - mondtam neki, s ezzel a dolgot lezártam tekintetem.

Pamäti profressora Stefana Korena  
Zivena – Almanach II. 264-274. –1885  
Fordította: dr. Valent Júlia



Dr. Perényi Béla

## Kálló Ferenc 50 éve halott

CHESTERTON

### HAGYOMÁNYOK ÉS HAZUGSÁGOK

Fordította és bevezető  
tanulmányt írt hozzá:  
HEVESI SÁNDOR



*Kálló Ferenc*  
1920.

RÉVAL-KIADÁS.

*"Olyan társadalmat teremtettünk, mely ugyanazt az embert püszasztárra állította, amikor prédikált, s börtönbe zárta, amikor meg is tette, amit hirdetett."*

(Chesterton)

Apám hagyatékában számos könyv maradt, közöttük egy Chesterton-kötet is, amiről akkor csak azt tudtam, hogy egy barátjától kapta. Jóval később fedeztem föl a könyvben az ajánlást: "Kálló Ferenc 1920." A könyvet ekkor tüzetesebben megvizsgáltam.

Chesterton, a nagy angol író (1936 óta már nem él) a modern katolicizmus szenvedélyes harcosa volt, Kálló Ferencet, a szarvasi származású papot pedig magam is jól ismertem. Gyakran hazajárt Szarvasra, a róm. kath. plébánia melletti földszintes iskola-épületbe, ahol édesapja, az áldott emlékezetű Gyula bácsi (közel a nyugdíjas korhoz) az eleven kis nebulókat tanította a betűvetésre. Nekem is ez a nyugodt modorú, pipás, alacsony ember volt 1927-ben a felejthetetlen első tanítóm. Kálló Gyula bácsit az 1890-es évek közepén helyezték Szarvasra. A legidősebb fia, Ferenc, - a későbbi lelkész - 1894-ben még Szegeden született,

aztán csecsemőkorától itt nevelkedett Szarvason, a már itt született őt testvéröccsével együtt. Visszatérve a Chesterton-könyvre ("Hagyományok és hazugságok"), Kálló Ferenc - mielőtt édesapámnak ajándékozta - több gondolatot aláhúzott benne. Ez azért is érdekes, mert mutatja, hogy ő a katolikus gondolkodónak nemcsak olvasója, hanem egyetértő híve is volt. Chesterton sokoldalúságára vall egyébként az is, hogy a detektívirodalom is számon tartja őt, mint a bűneseteket felderítő pap, a "jámbor Brown atya" nyomozásainak ötletes íróját. Kálló Ferenc, a "jámbor atya" életútja azt jelképezi, hogy túllépett a becsült írója papi hőségének tettein. Igazi hős lett...

### Szarvasi diákévek

Kálló 1905 őszétől 1913 júniusáig, a nyolc középkolai évben a szarvasi gimnázium diákja volt. Igazgatói Benka Gyula, majd Mocskonyi József, osztályfőnökei pedig Plenczner Lajos, később Udvardy Sándor voltak. Kálló Ferenc az eminens tanulók közé tartozott. Az utolsó tanévben pl. pályamunkájával az önképzőkör elnöktől, dr. Nemes Béla tanártól egy tízkoronás aranyat nyert. Ugyanabban az évben megkapta az ötkoronás Debreczeni-féle ösztöndíjat, sőt mint szegény sorsú tanuló a segítő egyesülettől 15 korona segélyben is részesült. A hatgyermekes családnak bizony mindez sokat jelentett.

Baráti köréhez tartoztak: *Tepliczky János*, a későbbi nemzetgyűlési képviselő, *Lengyel Béla*, II. világháborús tábornok, *Placskó Samu* és *Simon Béla*, majdani orvosok, *Bárány Dezső*, később kat. lelkész és *Keszt Béla* leendő ügyvéd (a mai kétnyelvű izraeli költő édesapja).

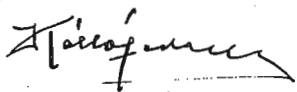
Az akkori fiatal szarvasi lelkész: *Fetzer József* beszélte rá Kállót a papi pályára. Egyházi könyveket adott neki, és rendszeres ministránsává tette. (Fetzer apát-plébános a század első évtizedében került Szarvasra, és 1979 nyarán, 95 éves korában, egy másik kedves tanítványa, *dr. Dankó László*, a jelenlegi kalocsai érsek úr temette a Bolza-kripta előtt, nagy tömeg jelenlétében.)

## Papi pályán

### EZÜSTSZENTMISÉM EMLEKÉRE.

Budapest, 1942 június 15.

ományi **KÁLLÓ FERENC**  
m. kfr. tábori olesperes.



hogy én, aki egész életemben kifejezetten a kommunizmus ellen küzdöttem teljes erőmből, - pont én leszek kommunista izgatással vádolva valaha."

Egyértelmű és jellemző közlés. (A letűnt rendszer idején természetesen erről mélyen hallgattam.) 1930-ban az Alkotás utcai XI. számú helyőrségi Kórház lelkésze lett, és a kórház kis kápolnájában mondta hétről hétre, híressé vált beszédeit. - *Aurél* öccse írja egyik levelében:

"... végül is a kis kápolna olyan szűknek bizonyult, hogy annak kibővítését a Kormányzóné közbenjárásával - akinek egy időben a gyóntatója volt - sikerült elérni. Beszédeit én is sokszor hallgattam. Izzó magyarságúak és háborúellenesek voltak."

## Az ellenálló

Németbarát érzelmű vezetői részéről nem egyszer figyelmeztetésben részesült. Az ellenállási mozgalommal azonban már a háború első éveiben kapcsolatot teremtett. Így pl. *Bajcsy-Zsilinszky Endrével*, *Pállfy Györggyel*, *Kiss János* altábornaggal, *Nagy Jenő*, *Tartsay Vilmos*, *Almássy Pál* ezredesekkel, *Lázár Károllyal*, a testőrség parancsnokával, *Horthy István* kormányzó-helyettesével, stb.

Alapító tagja volt a "Történelmi Emlékbizottság"-nak, amely magába tömörítette a különböző pártok háborúellenes politikusait, és ellenállási csoportokat szervezett. Kálló Ferenc a XI.

Kálló Ferencet 1917-ben szentelték fel lelkésszé a nagyváradi egyházmegyében. Mint káplánnak működési helyei voltak: Békésszentandrás, Endrőd, Tótkomlós, Újkígyós, Csorvás, Orosháza, Debrecen és rövid ideig Szarvas is. Buzgó, agilis ember volt, mindenütt szociális egyesületeket, legényegyleteket szervezett. Kulturális előadásokat rendezett, Szarvason pl. a húszas évek végén 120 szereplővel a régi faszínházban a többször megismételt "Lairus leánya" című színdarabot, amelyben mint zsidó rabbi, maga is szerepelt.

1927-ben lépett be a hadsereg tábori lelkészi állományába főlelkészi ranggal. Innen járt ki gyóntatni, lelki gyakorlatokat tartani.

Közben egy korábbi, meglehetősen szociális tartalmú endrődi beszéde miatt rosszakarói feljelentették. Alaptalan vádaskodás volt, a Gyulai Törvényszék meg is szüntette a nyomozást. Kálló ekkor levélben kért a határozatból a Dandár parancsnokság részére. Levele kiselejtezett iratokból került elő. Miért érdekes ez? A következő részlet található benne: "Sosem hittem volna,



Kálló Ferenc tábori lelkész

angol, francia pilóta életét mentették meg. Többeket pl. a fertőző osztályra rejtettek. Ma is élő társuk, *dr. Cemer Mihály*, akkori orvos-írnök, aki 1941-től teljesített ott szolgálatot. A következőket mondja:

"Ott találkoztam Kálló Ferencel, s lettem vasárnapként a helyőrségi kórház kápolnájában tartott istentiszteletin a ministránsa. Az orvosi szobában volt egy amolyan kedélyes "kávézó", ahol ő is elfogyasztotta feketéjét. Ide az azonos felfogású orvosok jártak be.

... Szinte állandó "tag" volt *Thassy Jenő* főhadnagy, az ellenállási mozgalom szervezője, társával, *Görgei Guidó* főhadnaggyal...

Birtokomban vannak képek Kálló esperes emlékeztetés 1944. március 15-i miséjéről, több képen magam is rajta vagyok... Kállóval utoljára egy héttel a meggyilkolása előtt, 1944. október 22-én beszélgettem. Nálam volt a parancsnoki bélyegző, s ezzel számos munkaszolgálatost, stb. sikerült biztonságba helyezni."

A kórházban sok művész-embert is bűjtatott a Kálló-csoport. Így *Sárközi György* és *Karinthy Ferenc* írókat, *Básti Lajos* és *Latabár Kálmán* színművészeket, *Sőtér István* irodalomkritikust, stb.

Kálló Ferenc munkahelye ugyan a kórházban volt, de emellett rendszeresen kijárt a budakeszi Szanatóriumba is, ahol katolikus betegeket részesítette vigasztalásban. Itt is ellenállási magot szervezett, amelyről sok érdekes mozzanatot mondott el *dr. Finta István* budai otthonában, a halála előtti években. Dr. Finta a "Reformátusok Lapja" főszerkesztőjeként ment nyugdíjba. Kállónak közvetlen barátja volt, s a budakeszi szanatóriumban a protestáns betegek lekipásztora. Az itteni ellenállási egység-vezető *Dr. Csutkay István* volt. - Nem lehetett véletlen az sem, hogy az elvakult gyilkosok éppen a budakeszi erdőszélen végeztek áldozatukkal.



Kálló Ferenc tábori esperes

számú helyőrségi kórházban működő ellenállási csoport vezetője volt. Üldözötteket bűjtattak, hamis igazolásokat adtak, sőt fegyvereket is gyűjtöttek, szükség esetére. Csoportjában több megbízható orvos volt segítségére. Elsősorban *dr. Leitner Ferenc* orvos-alezredes, aki a belgyógyászati és fertőző osztály vezetője volt. Több ezer katona, munkaszolgálatos, polgári személy, sőt



Sírja a Farkasréti temetőben

## A cinikus telefonhívás

A nyilaskeresztesek alig 2 hete voltak uralmon, amikor kioltották a hős pap életét. - 1944. október 29-én a kora reggeli órákban megszólalt a telefon a budai XI. számú helyőrségi kórház ügyeletén: "Ha hiányzik a papjuk, menjenek ki Budakeszire, ott megtalálják!" - kiáltotta valaki a telefonba. A kórház orvosai ebből nyomban megértették, hogy szeretett lelkészük, az üldözöttek rejtegetője, Kálló Ferenc tábori esperes már nem él.

Valóban, előző este bőrkabátos nyilasok toppantak be a Márvány utcai lakására, majd egy fekete autóra ültették, magukkal hurcolták, kihallgatásra vitték. Ez a hajnali órákig tartott, de eredménytelen maradt, mert a törekeny, de hős lelkű pap egy nevet sem árult el ellenállási csoportjának tagjai közül, az embertelen kínzás ellenére sem. Végül ismét autóra ültették, s elhajtottak vele a Hűvösvölgy felé... Budakeszi határában, az erdőszélen végeztek vele. Gyilkosai ezután telefonáltak a Helyőrségi Kórházba...

A budapesti XII. kerületben ma is utca őrzi Kálló esperes emlékét. A Hegyaljai útról kiágazva meredeken emelkedik ez az út. Ez is jelkép.

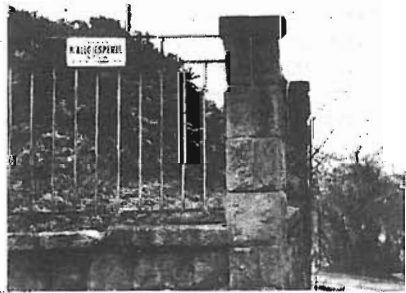
Édesapja, aki 83 évesen 1951-ben hunyt el - mint a legkisebb fia írta az egyik levelében - még megérte a legkedvesebb fia szomorú dicsőségét.

## Bűnhődnek a gyilkosok

1948 júliusában a fővárosi lapok kolumnás cikkeiben adták hírül: "Elfogták a nyilas Számonkérő Szék szervezőit, Kálló esperes gyilkosait."

A Budapesti Népbíróság dr. Bereczkey Brunó tanácsa a következő hónapban már tárgyalta is a bűnügyet. *Réti János* kórházi raktáros I. rendű, *Dukovics Hugó* könyvelő II.r., *Horváth Gedeon* gépkocsivezető III.r. és *Fehér András* lakatos IV.r. vádlottak kerültek bíróság elé. Réti János a nyilaskeresztes Számonkérő Szék egyik vezetőjeként utasította Dukovics Hugót, akinek a nyilas pártházban saját irodája volt, hogy Kálló Ferenc tábori lelkészt, aki békepropagandát folytat és a helyőrségi kórházban Szálasi Ferenc ellen uszít, "el kell tenniláb alól". Dukovics 1944. október 28-án megparancsolta Fehér András és Horváth Gedeon fegyveres pártszolgálatosoknak, hogy az esti órákban keressék fel lakásán Kálló esperest, és "hallgattassák el".

A gyilkosság végrehajtását Fehér András jelentette az I.r. és II.r. terhelteknek, amit ők jóváhagyólag tudomásul vettek.



Budapesti utcája

A vádlottak közül hármat halálra ítélték, fel is akasztották őket. A gépkocsivezető, Horváth Gedeon életfogytiglani szabadságvesztéssel megúszta. (Állítólag már nem él.) A tárgyalás után évtizedekkel tudtam meg, hogy a halálos ítélet mellőzését feltehetően minek köszönhette. - A nyolcvanas években egy jónevű egyház-író bizalmasan elmondta, hogy beszélt régebben - az azóta elhunyt - *Kovács József* nyomdással, aki a Budapesti Gyűjtőfogházban valamikor



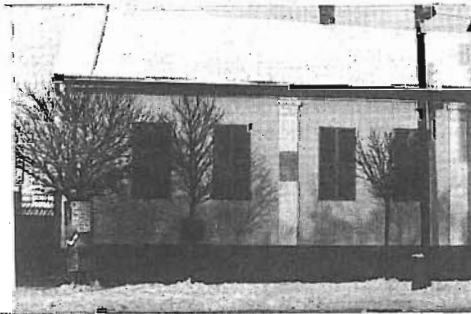
A kivégzés színhelye

Ugyanekkor jegyzőkönyvileg meghallgattam *Katona Anna*, akkor már 70 éves, Budakeszi, Erdő utca 60.sz. lakost, aki a következőket mondta írásba:

"A II. világháború idején Budakeszin, az Erzsébet-Szanatóriumban takarítónő voltam. Kálló Ferenc lelkészt - akit mi akkor káplán úrnak nevezünk - azért ismertem, mert ő akkoriban hetenként 2-3 alkalommal lelki vigaszt hozott az ott ápolt tüdőbetegeknek. 1944. októberének utolsó napjaiban - később a dátumot feljegyeztem: október 29-én éppen vasárnapi napon kora reggel fegyverdörrenésre figyeltem föl. Velem együtt több dolgozó és járóbeteg is összerendezt a lövedék robbanására. Többedmagammal futni kezdünk a hang felé, hogy megtudjuk, mi történt. Arra már nem emlékszem, hogy hány lövést hallottunk. A dörrenést a műút felől hallottuk, úgy gondolom, hogy talán 200, vagy 300 méterre a sanatóriumtól.

Az erdőn át rohantunk arra. A budakeszi országútnak az egyik erdei ösvénnyel való találkozási helyén állott Szent Antal kőszobra - aminek talapzata, vasráccsal körülvéve még most is ott van - és a szobor kerítése mellett, háttal a műútnak, földre borult arccal feküdt az a pap, aki azonos volt azzal a káplánnal, aki sokszor megfordult a sanatóriumban. Már nem élt. Tarkólövést kapott, a vére rá volt fagyva. Bal karja a teste alatt volt, a jobb karja mellette kiegyenesedve. Hogy ki volt, vagy kik voltak a káplán úr gyilkosai, azt nem tudom, mert mire odaértünk, csak az áldozatot láttuk ott."

## Emlékezés



A szarvasi plébánia, neveltetésének színhelye

Szarvason még 1948-ban emléktáblát helyeztünk el az iskola falán. 1984. október 29-én kegyeletes megemlékezést tartottak a Farkasréti-temetőben Kálló Ferenc halálának 40. évfordulóján. Szarvasiak kevesen voltak a gyászszertartáson. (Ott láttam a Koffán-nevű, hajdani atyai tanítótárs fiát; *Kemenes Béla* honvédtisztet.) Igaz, Szarvas későbbi országgyűlési képviselője, *Fekete János* (volt szarvasi diák) meleg részvétellel emlékezett meg Kállóról. Emlékét Budapesten ma is őrzik. emlékbeszédeket a még élő harcostárs, *dr. Cenner Mihály* és a mártír-pap

keresztfia: *dr. Papp Endre* tartották.

Biztosra veszem, hogy ez évben - a kétszeres évfordulón - városa is megemlékezik dicső Fiáról, akit valamikor Kunszery Gyula, a neves közíró így jellemezett "Ember volt az embertelenségben".

## Privler Pál (1900-1974)



Szarvas többek között azért is iskolaváros, mert azzá tették kiváló pedagógusegyéniségei. Közöttük található a volt római katolikus elemi népiskola igazgatója, *Privler Pál*, aki valóban iskolateremtő néptanító volt.

Privler Pál 1900. május 1-én született Kondoroson. Szülei: *Privler Pál* uradalmi tanító és *Krájsz Mária Margit* háztartásvezető. Elemi iskoláit Kondoroson végezte. Édesapja hivatása iránti elkötelezettsége miatt pedagógus kívánt lenni. Tanítói oklevelet Nagyváradon szerzett a Római Katolikus Tanítóképzőben 1919. június 23-án.

A fiatal tanító Szarvasra jött, s az itteni római katolikus elemi népiskolában kapott állást. Kiváló szorgalma, lelkiismeretes pedagógus munkája, egyházi szolgálata (kántorság), jó szervező tehetsége miatt 1933. július 31-étől az iskola igazgatójává nevezte ki a Debreceni Apostoli Kormányzóság. Mindez 61 évvel ezelőtt történt. Ebben a

munkakörben dolgozott 1949-ig, az iskolák államosításáig. Ő volt a szarvasi római katolikus elemi népiskola utolsó igazgatója. Ügyes kézzel, jó szakmai felkészültséggel vezette az iskolát. Az egyházközösség támogatásával eredményesen fejlesztette a tantermek számát, s növelte a pedagógusok létszámát. Kiváló tantestületet kovácsolt össze. Csak néhányat említsünk a legjobb tanítók közül: *Hegyi József*, *Kovácsik Erzsébet*, *Tauth Antal*. Különleges zenei tehetségét az egyházi zenében és Szarvas város zenei közéletében kamatoztatta. Énekkarok szervezésében, működtetésében példás részvételt tanúsított.

Az államosítás lelki válságát nehezen viselte. Több tantestülethez is tartozott a következő 11 évben. 1969-ben kapta meg Aranyoklevelét a Debreceni Tanítóképzőtől.

Családi életét a vallásos tanító lelki gazdagsága fémjelezte. 1933. augusztus 5-én kötött házasságot *Szrnka Etelkával*, aki Szarvason született, 1918-ban Pozsonyban tanítóképzőt végzett, majd 1922-ben tanárképző főiskolát az Állami Erzsébet Nőiskolában Budapesten. (Természettudományi tárgyakból szerzett végzettséget.) Két évig állásnélküli, majd 1924-től Orosházán tanít a polgári leányiskolában. 1928-ban Szarvasra került, s itt tanított a polgári iskolában nyugdíjaztatásáig, 1960-ig. Ekkor vonult nyugállományba Privler Pál is.

Öt gyermeket neveltek fel. *Pál* mérnök Münchenben. *Katalin* ny. óvónő Budapesten. *Endre* mérnök Kecskeméten. *Etelka* óvónőként dolgozik Budapesten, *Mária* tanárnő a Szarvasi Óvóképző Főiskolán.

Privler Pál 74 évet élt. Életének értelmet a család és az iskola adott. 1974. szeptember 6-án bekövetkezett halála után öt gyermeke, 7 unokája és 3 dédunokája őrzi emlékét szívében. De mindazok is, kik tanítványai voltak városunkban.

*Megjegyzés: Tantestületének fotója a 120. oldalon látható.*

## Hagyok-e utódaimra dalt... Lírai emlékezés Czipri Évára



Hagyok-e utódaimra dalt... - teszi föl kételkedő kérdését *Czipri Éva* A babérágot megérintettem című versében. Rövid életében soha nem kapott erre választ.

Elöttem lexikonszerű életrajzi adatok, három kötet kézirat, egy kötet vers, napilapok, hetilapok, folyóiratok, bennük egy-egy Czipri-költemény, s jegyzeteim, melyekben a volt férj, *Lelkes György* emlékeit rögzítettem. Ezekből próbálom összeállítani azt a képet, amelyet oly kevesen ismernek életében.

Csak futólag láttam őt. Emlékfoszlányaimban bájos, kedves fiatalasszony képe tűnik fel, aki strandra, sportpályára, moziba jár, kíséri gyermekeit az óvodába. Nem tudtam, hogy verseket ír, mint ahogyan sokan nem tudták. Pedig egy rendkívüli tehetséget rejtett a kisváros. Életének egyik fele volt a vers, olyan elválaszthatatlan része, mint nekünk a mindennapi étel, ital. Mi lehetett volna belőle, már soha nem tudjuk meg. Hogy

mi lett belőle, azt is csak kevesen ismerik: költő, aki a világ jelenségeit fájdalmasan élte át, s a fájdalom küzdötte ki magából a dalt.

1943-ban született Marcaliban. Iskoláit Kaposváron végezte, itt is érettségizett. Már általános iskolás korától kezdve írt. Középiszkolás, amikor versével díjat nyert a Helikon-ünnepségeken. Képzőművészeti szakközépiszkolába járt, de a zene is komolyan érdekelte.

Már középiszkolásban is komoly, sőt komor témákkal foglalkozott. Díjazott verse a háború ellen szól, de megjelenik költeményeiben az elmúlás, a meg nem értettség gondolata is:

*"Ifjú erő, akaratos szépség lázongó gondolat  
hiába ujjongsz éledsz, hódítasz  
ide jutsz végül a bonckés alá  
feltépnek, kimosnak, agyonmagyaráznak és  
mégsem ért meg senki"*

(Gondolatok egy boncoláson)



Az érettségiző diák



Az édesanya

Kitűnő tanuló. Pályaválasztása irodalmi érdeklődésétől távol áll: vegyésznek tanul Szegeden. Ekkor a versírás még másodlagos volt az életében.

Kedvelt versformája a szabadvers. Komor képei a nagybeteg, kétségbeesett, magányos József Attila képeit idézik:

### *Menekülsz*

*Kövek közül az erdőbe menekülsz  
Ő az erdő ösvényei vétkesebbek  
farkasoktól az őzekhez menekülsz  
az őzek törvényei véresebbek  
a rosszaktól a jókhoz menekülsz  
körbenyírt fejünkön megannyi átok ül  
a porból az égbe menekülsz  
s ott sem leled helyed*

Amikor befejezte tanulmányait, férjhez ment, és Szarvasra költözött. A Szarvasi Állami Tangazdaságban kapott állást. Élvezte környezetét, a Köröst, a ligetet. Vidám volt, társaságba járt. 1968-ban megszületett kisfia, Zoli, majd 1970-ben Gyuri. Kezdetben, mint minden fiatal anyja, nagy szeretettel vette körül őket. Ez verseiben is tükröződik:

*"... a csiganyálás erdei ösvény a  
köfal zeg-zugának  
mind nekem adják magukat  
hogy átnyújthassam őket kis  
kezed jelbeszédeinek..."*

*(Méz és fenyő - Zolikának)*

*"Kis játékelefántot szorongat  
csöpp kezed,  
téveszmék s tévhiték ilyenkor  
szerteszállnak..."*

*(Játékelefánt - Gyurikának)*

A változás második gyermekének születése után kezdődött. Ettől kezdve a külvilág számára is két énje volt. Az egyik az otthon teremtő, családját szerető édesanya, a másik: a költő. Ez a két én nem tudott összhangba kerülni benne, élesen elvált külső megnyilvánulásaiban.

A vers születése komoly gyötrődést jelentett számára. Előbb prózában fogalmazta meg érzéseit, vívódásait, látomásait, majd - hosszasan vajúdás után - megszületett a vers. E vajúdás fájdalma átsugárzik a sorokon:



A nő

### *A kardnyelő*

*Kardot nyeltem  
nyelőcsövemben a hideg  
és gyilkos pengével  
kiabálok felétek  
nem akarok több vért  
és elszorult torkokat látni.*

Ilyenkor aztán megkönnyebbült, teljesen kicserélődött. Nevetett, dalolt, mosogatót, takarított, eleget tett napi követelmeinek. Ekkor gépelte, rendezte verseit. Ő mindig érezte, tudta, hogy jó verseket ír. Hogy ezek fontosak, és később nemcsak neki lesznek fontosak.

Verseinek többségét kéziratok őrzik. 1960-65 termése 21 vers. A nap városa címen gyűjtötte csokorba. 1971-73 között már több mint 130 költeményt fogott egybe Vízöntő éve címmel. Az 1973 decemberétől írt Új vetés 65 verset tartalmaz. Végül 47, cím nélkül egybeszedett költemény, amely már nincs összefűzve. Ennyi egy költői út.

Sok folyóiratnál próbálta elhelyezni verseit.

Éveken át csak visszautasításra talált. Sokszor kemény, fájó és igaztalan bíráló sorok kíséretében kapta vissza kéziratait, ha egyáltalán visszakapta.

Czinkótszky János a szarvasi gimnázium magyartanára figyelt fel rá először. Elolvastván verseit hetente találkoztak, s éjfelekebe nyúló beszélgetést folytattak. Ezek jelentettek számára vigasztalást és biztatást.

1974 elején Weöres Sándor felfigyelt az ismeretlen költőre: "...milyen rezgő szelíd, mégis átható fénygömbje van. Első olvasásra alig érthető, de hangulata már akkor is megmarad... Czipri Éva hajladozó, szellős vessoraiban a szarvasi növénykert fái susognak." Weöres szavára kinyíltak a zárt kapuk. A Forrás 1974/1. számában közli hét versét; többek közt a "Méz és fenyő"-t:

*"... nem hullok darabokra  
míg felém repesnek zsályák csápjai  
s a gólyahír sárga zománcú bokra  
a koranyár termőre borul  
a fák ágai zamatigéretűek  
a hárs az akác mézes pohara mind nekem adja magát..."*

*(Méz és fenyő)*

Minden verssé vált benne. Hol a csillagászatot, hol a földrajzot, hol a görög történelmet tanulmányozta. Hihetetlenül fogékony volt, s rövid idő alatt képes volt befogadni a legbonyolultabb dolgokat.

"Lirai alkat vagyok, így érzelmeimre a versek hatnak legjobban. Másrészt viszont, mivel bizonyos természettudományos nézőponttal is rendelkezem, a mélyben rejlő dolgok belső logikája is érdekel, még ha azok a lehető legszubjektívabb területen, az érzelmi élet területén jelentkeznek is." (Cz. É. levele)

Ezt igazolják a verscímek is: *Saint-John Perse, Bartók, Vietnam, Odüsszeusz katonáinak add meg hazatértük, Hortenzia Allendének, Toccata és fúga, Egy asztronautához.*

Weöres Sándor fölfedező sorait egy neki ajánlott verssel köszöni meg. "S a fecskék? (Mátyás-napi köszönettel Weöres Sándornak)" címmel.

Állandó hiányérzet gyötri:

### *Vágyam*

Szomjazó lelkem vágya semmi s minden  
felragyogni a karimákon  
s eltűnni sejtős erdeidben  
Deres körmömre fújtál,  
én átöleltelek.  
Ettől vagyok örökre  
reménytelen beteg.

Versei ekkor már több folyóirat szerkesztőségében várják a megjelenést. "Sok, nagyon sok verset írtam. Tele kereséssel, kutatással, vággyal a végtelen és végleges élet után. Talán jó úton járok, azt hiszem." (Levél az Új Ember szerkesztőségének) Amikor ez a levél megjelent, Czípri Éva már nem élt. Tragikus váratlansággal hunyt el. Halála előtti napon keletkezett utolsó versét. Letisztult forma, letisztult hang, a halál harmóniája:

"S ha majd a végső kimenőt  
kapjuk s örökre távozunk  
holtunkból virág és rozs sarjad  
és beszövi a szemfedőt...  
De az eszmélet nem hanyatlik  
Csak más emlékün újra él  
Lesz majd aki eltávozik  
és lesz majd aki ittmarad  
és mindent szépen ahogy illik  
méltón a helyére ítél"

1974. július 30. Szarvas

Megszólalt és elment - írja *Horpácsi Sándor* tanulmányában.

Tragikus emberi sors, tragikus költősors. Életében csak a Forrás közölte verseit. Holta után szaporodnak a közlések. Egy-egy költeményét közli az Új Ember, a Népújság, az Új Auróra, a Vigília, a Somogy, a Békési Élet, a Szarvas és Vidéke. Több verse jelenik meg Békés megyei antológiákban (Békési vers 1975, Biztató 1977). A Békés Megyei Könyvtár kiadja verseit önállóan (1979), majd közös kötetben *Erdélyi Attila* rajzaival (1979). Válogatott költeményei 1982-ben a Magvető kiadásában jelentek meg *A láng szívében* címmel.

Ebben az évben lett volna 51 éves, és már 20 éve halott.

# Arcképcsarnok



## Választás 1994 Képviselőjelöltek

Az 1994. évi országgyűlési választáson Békés megye 5. számú választókerületében (Békésszentandrás, Csabacsúd, Gyomaendrőd, Hunya, Kardos, Kondoros, Örménykút, Szarvas) 12 jelölt indult.



*Babák Mihály*  
1947. technikus,  
KOMÉP ig.h.  
FIDESZ



*Bódi János*  
1949. építőmérnök,  
INTEGRÁL ügyvezető,  
Köztársaság Párt, SZDSZ



*Császárné Gyuricza Éva*  
1939. közgazdász,  
pénzügyi-gazdasági vezető,  
KDNP



*Gazsó István*  
1953. asztalos, MSZMP;  
alkalmazott



*Hornok Lajos*  
1948. közgazdász, Konzer-  
vatív Párt, pénzügyi-  
gazdasági menedzser



*Kepenyes András*  
1948. mezőgazdász,  
Munkaügyi Hivatal  
kirendeltségvezetője, MDF



*Dr. Kepenyes János*  
1943. mg. gépészmérnök,  
HAKI tudományos  
munkatárs, FKGP



*Dr. Kutas Ferenc*  
1940. tanár, Vajda Péter  
Gimnázium, MSZDP



*Nagy Márton*  
1947. épületgépész  
üzemmérnök, Zöld Párt



*Cs. Szabó Imre*  
1934. agrármérnök, a Békés  
Megyei Földművelési  
Hivatal vezetője, EKGP



*Szöllösi Istvánné*  
1945 tanítónő, a Pedagógus  
szakszervezet főtitkára,  
MSZP



*Dr. Tóth Lajos*  
1947. agrármérnök, a  
gyomaendrődi Alkotmány  
Tsz elnöke, Agrárszövetség

### Az 1994. május 8-án megtartott választás eredményei

A nyilvántartásba vett választópolgárok száma 39 980.  
Megjelent 27 733 (69,37 %). Érvényesen szavazott: 27109 (97,75 %).

#### A szavazatok megoszlása:

Szöllösi Istvánné (MSZP)	7187 (26,51 %)
Bódi János (Közt.-SZDSZ)	4664 (17,20 %)
Dr. Kepenyes János (FKGP)	3475 (12,82 %)
Kepenyes András (MDP)	2030 (7,49 %)
Császárné Gyuricza Éva (KDNP)	1736 (6,40 %)
Babák Mihály (FIDESZ)	1724 (3,36 %)
Gazsó István (Munkáspárt)	1554 (5,73 %)
Hornok Lajos (Konzervatív Párt)	1476 (5,44 %)
Szabó Imre (EKGP)	1247 (4,60 %)

Dr. Kutas Ferenc (MSZDP)	981 (3,62 %)
Dr. Tóth Lajos (Agrárszövetség)	845 (3,12 %)
Nagy Márton (Zöldek)	190 (0,70 %)

A választások második fordulójába a három legjobb eredményt elérő jelölt jutott.

### Az 1994. május 29-én megtartott második forduló eredményei:

Szöllősi Istvánné (MSZP)	46,53 %
Dr. Kepenyes János (FKGP)	27,86 %
Bódi János (Köztársaság Párt-SZDSZ)	25,60 %

Így Békés megye 5.sz. választókerületének országgyűlési képviselője Szöllősi Istvánné lett.

## Szöllősi Istvánné

1945-ben született Somogyban. 1966-ban szerzett tanítónői diplomát. 10 éven át somogyi falvakban tanított. 1976-tól Kaposváron dolgozott, 1980-tól visel szakszervezeti tisztségeket. 1983-tól megyei titkár, 1989-től a Pedagógus Szakszervezet főtitkára. Azóta Budapesten él. Férje katontiszt. Egy gyermeke és egy unokája van.

Az MSZP felkérésére párton kívülként választották képviselőnek Békés megye 5. számú választókerületében.

*Szerkesztette: Dr. Kutas Ferenc*



# Szemle

## A keresztény egység bibliai üzenete

**A KERESZTÉNY EGYSÉG  
BIBLIAI ÜZENETE**  
szemben áll  
az új vallásokba való belépéssel

BÁNYAI JÁNOS  
SZARVAS  
1993.

Egység - a XX. sz. kulcsszava. Ez a szó, mely reményt ébreszt és optimizmussal tölti el az embereket, akik bízni akarnak és tudnak a jövőben. Egység a gazdasági életben, lásd kibővülő Európai Gazdasági Közösség, egység a védelmi rendszerben. Ezért a magyarságnak nincs más alternatívája, mint csatlakozni ahhoz az Európához, ahol az egység jelei már láthatóak. A gazdasági, politikai és keresztény egységhez. Ellenkező esetben előttünk a riasztó példa: a tőlünk délre dúló kilátástalan balkáni háború, melynek oka: az egység megszűnése. Egymásnak ront a katolikus horvát, a muzulmán bosnyák, az ortodox szerb. Ez már kizárólag vallásháború jelleget ölt.

Ezt vette észre plébánosunk, *Bányai János*. Legújabb füzetében a keresztény egységet megbontó szektákra hívja fel a figyelmet. A Szentírás tanítása, de Jézus életútja is bizonyítja: "Nincs többé zsidó vagy görög, szabad vagy rabszolga, férfi vagy nő, mindnyájan egy személy vagytok Krisztus Jézusban."

Bár eltérő meggyőződésüket tiszteletben tartja, álligazságukat elítéli, mert megbontják a keresztény egységet. Azt az egységet, amelyre oly sokan törekednek.

Kár, hogy a téma csak a vázlatig jutott, bár lehet, hogy a célja is ez volt. Hiszen az érzékeny olvasó továbbgondolhatja mindazt, amit ő csak jelezni kívánt.

Mindazoknak ajánlom, akik úgy kezdik a napot: Mi Atyánk! Mert azok képesek testvérként elfogadni az emberiséget.

*Lelkes György*

## Ki mint vet...

### Hrabovszki Mihály KI MINT VET...



feldolgozásban, konkrét adatokkal kiegészítve teszi meggyőzőekké.

Nagyon sok személyes élményt és szakmai barátságot mutat be, mely a közös munkán keresztül realizálódott.

Nagy erőssége a könyvnek, hogy a sok szakmai mondanivalót nagyon olvasmányosan adja közre, így élvezetes olvasmány is.

A közölt nagyon sok irányú ismeretanyag, amely a témához kötődik, mind a szakember, mind más olvasó számára nagy haszonnal tanulmányozható, mely mindig megőrzi aktualitását.

Soha nem vesztheti el időszerűségét az olyan írás, mely az emberiség egyik alapvető élelmiszernövényének a búzának a termesztésével foglalkozik. Mert vethették és arathatták a gabonát kézzel vagy géppel, de a növényhez való ragaszkodás még nagyon hosszú ideig fennmarad.

Nagyon tanulságos könyv - melyet a szerző Hrabovszki Mihály az elmúlt években jelentetett meg - adja közre azt a nehéz és kitaró küzdelmet, amit az ember folytatott a természettel a kenyérnek való megszerzéséért.

A szerző nagy szeretettel ír bevezetesként a búza és termesztésének történetéről, bemutatja a mindenkori igények és helyi természeti adottságok alapján legalkalmasabb szakmai teendőket. Ő, aki hosszú szakmai munkájában nagyon sok energiát és figyelmet fordított a búzatermesztésre saját tudományos és gyakorlati eredményeit mutatja be.

Sok magán, de elsősorban közösgazdaságban nagy területen ellenőrizte azokat a természeti eljárásokat, amelyeket kidolgozott és alkalmazott. Az eredményeket sajátos

*Dr. Marjai Gyula*

# Szarvason történt 1993

## Január

14-én Gálffy László színművész zenés irodalmi estje volt a Városi Könyvtárban.  
22-én közmeghallgatást tartottak a 93-as költségvetési tervezetről.  
Befejeződött a szarvasi holtág rehabilitációs munkáinak első üteme.  
Elkészült a Béke köz és a Rákóczi utcai parkoló.  
Az értelmiségi Klub vendége volt Dr. Hasznos Miklós.  
Megalakult a Szarvasi Önvédelmi Egyesület.  
Oktatási fórumot tartott a FIDESZ, melynek vendége Sasvári Szilárd volt.

## Február

5-én az Értelmiségi Klub vendége volt Filó Katalin, a Haza és Haladás Alapítvány igazgatója.  
8-án a Kodály-vonósnégyes adott koncertet a Művelődési Házban.  
10-én a város végső búcsút vett Ruzsicskay Györgytől.  
15-én megalakult a Szarvasi Ásvány- és Őslénygyűjtők Köre.  
22-én a Városi Könyvtár vendége volt Pécsi Ildikó színművész.  
26-én a Szocialista Párt vendége, Keleti György tartott fórumot.

## Március

4-én a Concerto Armonico Kamarazenekar adott koncertet a 2.sz. Általános Iskola dísztermében.  
15-én megemlékezéseket tartottak a Petőfi-domborműnél és az Új-templom kertjében.  
16-19. között hologram kiállítás volt az 1.sz. Általános Iskolában.  
20-án a Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskolában nyelvi labort avattak.  
30-31-én a Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola adott otthont az óvóképző és tanítóképző főiskolák főtítkárai számára tartott foglalkozásnak.  
A helyi FIDESZ szervezet vendége volt Deutsch Tamás és Bayer Zsolt.  
Elhunyt Ruzsicskay Györgyné.

## Április

5-én városunkban tartotta a népművelői továbbképzést a Békés Megyei Művelődési Központ.  
8-án rendezte meg a Kertbarátok Köre a bor- és kolbászversenyt.  
18-án a Műemléki Világnapon megkoszorúzták a katolikus templomot.  
24-én Korbely István festőművész kiállítása nyílt meg a Művelődési Házban.  
30-án átadták a Lazareus Nec Szociális Gondozóközpontot.  
Megalakult a Nyugdíjas Párt helyi szervezete.  
Egészségügyi szaküzlet nyílt a Szirén porta mellett.

Megnyílt a Belvárosi Söröző Pizzéria.  
Polgárőrségek megyei találkozójának színhelye a város.

## Május

2-án fejeződött be az április 30-án kezdődött Gyermektáncosok III. Országos Szólótáncfesztiválja.  
7-én Kohut Béla festőművész tárlata nyílt meg a Tessedik Sámuel Múzeumban.  
29-én a Szarvasi Gyermek-és Ifjúsági Alapítvány, a Ruzsicskay Hagyaték Kuratóriuma és a Vajda Péter Művelődési Központ vers- és prózamondó, valamint színjátszó-és bábvetélkedőt rendezett.  
30-án a Művelődési Házban a 2.sz. Általános Iskola gyermeknapi gálaműsort rendezett.  
31-én felavatták az Ótemetőben a II. világháborús emlékművet. A megnyitó díszvendége Dr. Für Lajos honvédelmi miniszter volt.  
Az SZDSZ Gondolkodjunk együtt az oktatásról címmel rendezett fórumot a DATE Egyetemi Karán.  
Megjelent a Szarvasi Krónika 7. száma.  
Megrendezték a III. Szarvasi Egészségvédelmi Napot.

## Június

3-án ünnepséget tartottak a Környezetvédelmi Világnap alkalmából a DATE Egyetemi Karán.  
4-én létrejött a Melis György Kórusalapítvány.  
9-én Szarka László közreműködésével író-olvasó találkozó volt a Városi Könyvtárban.  
12-én tartották a Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola Diplomakiosztó ünnepségét.  
13-án zárult a VI. Szarvas Kupa - ultrakönnyű motoros repülő verseny.  
25-én nyitotta meg kapuit a Ciprus vendéglő  
Felavatták a Békés Megyei Munkaügyi Központ szarvasi kirendeltségének új épületét.  
Szuhaj György festő-, és Várhelyi György szobrászművész tárlata nyílt meg a DATE-n.

## Július

Fafaragó tábor volt az Óvóképző Főiskolán.  
Semmelweis Ignác születésének évfordulóján munkaértekezletet tartottak, melynek dr. Pusztai Erzsébet, az Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium politikai államtitkára volt a vendége.  
A Tessedik Sámuel Múzeumban Mézeskalács -kiállítás nyílt.  
Átadták a Bacsó Béla úti óvodát az Evangélikus Egyháznak.

## Augusztus

1-jén Vihg István festőművész kiállítása nyílt meg az Arborétumban.  
13-án fejeződött be az Arborétumban a Környezetvédelmi Tábor.  
20-án felavatták a felújított Magyarország közepe emlékművet.  
A Szent István napi ünnepségek színhelye a Szent István park volt.  
21-én városunkba látogatott dr. Mádl Ferenc művelődési és közoktatási miniszter.

## Szeptember

22-én a SZIRÉN Ruházati Szövetkezet tartott bemutatót jövő évi kollekciójából.  
25-én a Szarvasi Ásvány- és Őslénygyűjtők Köre rendezett kiállítást.  
A FIDESZ oktatási fórumot tartott, melynek Fodor Gábor volt a vendége.  
Szarvas adott otthont a Rökkantak Világnapja alkalmából rendezett országos találkozóknak.

Bújdosó József érem- és iratanyagából nyílt kamarakiállítás a Művelődési Központban.  
A BNV-n bemutatkozott a Vasipari, a Plastoball és az Agromex.

## Október

6-án az aradi vértanúk emlékére rendeztek ünnepséget az I. világháborús emlékműnél.  
23-án emlékműsor keretében emlékeztek a Fő téren az 1956-os forradalom és szabadságharcra.  
27-én 75 éves fennállását ünnepelte a Szarvasi Református Egyház.  
A SZIRÉN Szövetkezet divatbemutatót tartott a Ciprus csárdában.  
T.Kiss Eszter tűzzománc kiállítása nyílt meg az Arborétumban.  
I. osztályú kick-box-bajnokság volt Szarvason.  
A 2.sz. Általános Iskolában létrejött a Tehetség és Siker Alapítvány.

## November

2-án felavatták a II. világháborús emlékművet. Az avatón részt vettek Dr. Balsai István, dr. Dankó László és a helyi egyházak képviselői.  
12-én a volt Roszik-iskolában megnyílt az Evangélikus Egyház Szeretetotthona.  
28-án a Shell megnyitotta benzinkútját.

## December

Dr. Gál Zoltán az MSZP frakcióvezetője tartott lakossági fórumot a DATE Egyetemi Karán.  
A Magyar Biofizikai Társaság Radioökológiai Szakosztályának tudományos ülése volt az ÖKI-ben.  
Néprajzi gyűjtemény nyílt a Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskolán.  
Ünnepi hangversenyek voltak a város templomaiban, iskoláiban.

*Szerkesztette: Petneházi Andrea*

## A Szarvasi Krónika Alapítvány alapító tagjai

### Vállalatok, Intézmények

Alfarip, GMK, Szarvas  
ÁFÉSZ, Szarvas  
Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola, Szarvas  
Bútoripari Rt., Szarvas  
DATE Mg. Víz- és Környezetgazdálkodási Kara, Szarvas,  
INTEGRAL GMK, Szarvas  
Kertészeti Egyetem Arborétuma, Szarvas  
MIKO KFT, Szarvas  
Öregdiákok Baráti Köre, Szarvas  
PLASTOLUS Műanyagfeldolgozó és Játékkészítő KTSZ, Szarvas  
Szarvas Város Barátainak Köre  
Szarvas Város Képviselőtestülete  
Szarvasi Krónika Szerkesztőbizottsága  
Vas- Fémipari Szövetkezet, Szarvas  
Városszépítő Bizottság, Szarvas

### Magánszemélyek

Dr. Búzás László főiskolai tanár, Szarvas  
Csonka Istvánné nyugdíjas, Felsőgöd  
Dr. Dankó László érsek, Kalocsa  
Fazekas Géza egyetemi hallgató, Szarvas  
Ilowski Anna ny. óvónő, Hobart (Tasmánia)  
Dr. Janovszki János agrármérnök, Szarvas  
Kiszely Mihály üzemmérnök, Szarvas  
Dr. Kutas Ferenc középiskolai tanár, Szarvas  
László István középiskolai tanár, Szarvas  
Dr. Marjai Gyula agrármérnök, Szarvas  
Dr. Molitorisz Pál ügyész, Szarvas  
Oszlári Evelyn Mariann egyetemi hallgató, Lautrach (Németország)  
Oszlári Lajos elektromérnök Lautrach (Németország)  
Dr. Sipos András okl. erdőmérnök, okl. agrármérnök, Szarvas  
Stafira Sándor agrármérnök, Szarvas

### A Szarvasi Krónika 8. számának költségeihez hozzájárultak:

Ilowski Anna ny. óvónő Hobart (Ausztrália)  
Szarvas Város Önkormányzata. Képviselői alapjukból:  
Árvai Pál alpolgármester  
Dr. Demeter László polgármester  
Sonkolyiné Szekerczés Margit önkormányzati képviselő

## A Szarvasi Krónika Alapítvány Kuratóriuma

Dr. Demeter László polgármester, a Kuratórium elnöke  
 Dr. Kutas Ferenc tanár, a Kuratórium ügyvezetője  
 Dr. Gyalog Sándor jegyző  
 Dr. Palov József múzeumigazgató  
 Sztrehovszki Zsuzsa ny. gimnáziumi tanár, könyvtáros

A címlapon Tessedik Sámuel A Paraszt ember Magyarországon (1784-1786) c. művének mellékletét képező falurendezési tervzetéhez készült címer látható. Tessedik reformgondolatainak szimbolikus foglalata. Tartalmazza az akkori szarvasi parasztnép mezei foglalatosságait és az akkori szerszámokat. A felső latin idézet fordítása: "Imádkozzál, de dolgozzál is, s az Isten megsegít." Az alsó felirat magyarul: "Az embert gyermekkorától kezdve kell hozzászoktatni a tanuláshoz: ilyenformán folyamatosan gyarapítja ismereteit, s nemesebbé és szelidebbé válik erkölcsé."

A borítók belső oldalain lévő fotók Dr. Domán Imre felvételei. Az első borítón: A pásztor ebédje (Fábri János, 1959), A hátsó borítón: Makai bácsi Cserebökényből (1959)



A szarvasi 3. Sz. Általános Iskola tantestülete 1958/59-ben  
 (A Privler Pál című megemlékezéshez, 104. oldal)

Ülő sor: (balról jobbra) Schulltz Sándorné, Gulyás Mihályné, Szatur Gézáné, Hantos Gusztávné, Dr. Hanzó Lajosné, Cserevölgyi János ig. Kalmár Lászlóné, Kutas Györgyné, Falusi Lenke, Geredi Emilné, Sáfár Sándorné

Középső sor: Laczi József, Molnár Pálné, Lelkes Lajosné, Czinkoczkai Mihályné, Kele Margit, Keresztényi Tiborné, Kovács Béláné adminisztrátor, Bogyik Györgyné, Hanó János, Tóth Imre, Kutas György,

Felső sor: Varga László, Borgulya István, Lelkes Pál, Balázs Pál, Roszik János, Privler Pál, Kalmár László, Gyekiczki Pálné hivatalsegéd, Gyekiczki János hivatalsegéd, Gyekiczki Jánosné hivatalsegéd.

## E számunk munkatársai

Dr. Búzás László ny. főigazgató-helyettes, tanszékvezető főiskolai tanár

**Czipri Éva**

Dr. Demeter László polgármester  
 Demján Sándor ev. segédlelkész

**Dr. Domán Imre**

Fellerné Búzás Klára főiskolai adjunktus  
 Hanzó Ildikó tanítónő  
 Koszti Pál igazgató  
 Dr. Kutas Ferenc középiskolai tanár  
 Lelkes György középiskolai tanár

**Lelkes Pál**

Dr. Marjai Gyula kandidátus, ny. intézeti igazgató  
 Dr. Molitorisz Pál városi ügyész  
 Dr. Palov József kandidátus, ny. múzeumigazgató  
 Dr. Perényi Béla ny. megyei ügyész  
 Petneházi Andrea tanítónő  
 Dr. Reszkető Péter főiskolai adjunktus  
 Dr. Sípos András kandidátus, c. egyetemi tanár, az Arborétum igazgatója  
 Dr. Szatmári Imre régész  
 Szőnyi Sándor ny. középiskolai tanár  
 Szuha György középiskolai tanár  
 Sztrehovszki Zsuzsa ny. középiskolai tanár, könyvtáros  
 Dr. Tímár Jánosné középiskolai tanár, könyvtáros  
 Dr. Valent Júlia ny. intézeti tanár

Fotó:  
 Benkő László  
 Tiszavári Sándor  
 Archív fotók

Technikai munkatárs:  
 Paraszt Jánosné  
 Tóthné Jansik Erzsébet

Szakmai lektor:  
 Dr. Palov József

A reprodukciók Szuha György alkotásai

# Tartalom

## Bevezető

### Jelenidőben

Sztrehovszki Zsuzsa: Egy adománylevél margójára .....	7
Dr. Tímár Jánosné: A nagykönyvtár kincsei .....	10
Hanzó Ildikó: Szétszóródnak a lélek lapjai (vers) .....	15
Dr. Búzás László - Koszti Pál: A szarvasi ipariskolai képzés 110 éve .....	16
Kántor Zsolt: Hajnalban elfordul az agy ... (vers) .....	20
Dr. Sípos András: A kocsányos tölgy .....	21
Czipri Éva: Krisztus állta .....	23
Szuhaj György: Képtelen riport .....	24
Dr. Reszkető Péter: Egy ember - több képben .....	26

### A szarvasi tanyavilág

A szarvasi tanyavilág kialakulása, Szerk.: Dr. Molitorisz Pál .....	32
Gazdálkodás a tanyán, Szerk.: Dr. Molitorisz Pál .....	36
A tanyai épületek, Szerk.: Dr. Molitorisz Pál .....	39
A tanyák népe, Szerk.: Dr. Molitorisz Pál .....	43
Dr. Domán Imre: Káka .....	51
Dr. Domán Imre: Halásztelek .....	53
Elődeink életéből, Szerk.: Dr. Kutas Ferenc .....	55
Lelkes Pál: A tanyai iskolák története (4. rész) .....	60

### Múltunkat idézve

Dr. Szatmári Imre: A décei ásatások .....	66
Dr. Domán Imre: A szarvasi fazekasság története .....	72
Szőnyi Sándor: A Szarvasi Önkéntes Tűzoltó Egylet .....	77
Dr. Valent Júlia: Közös dolgaink .....	81

### In memoriam

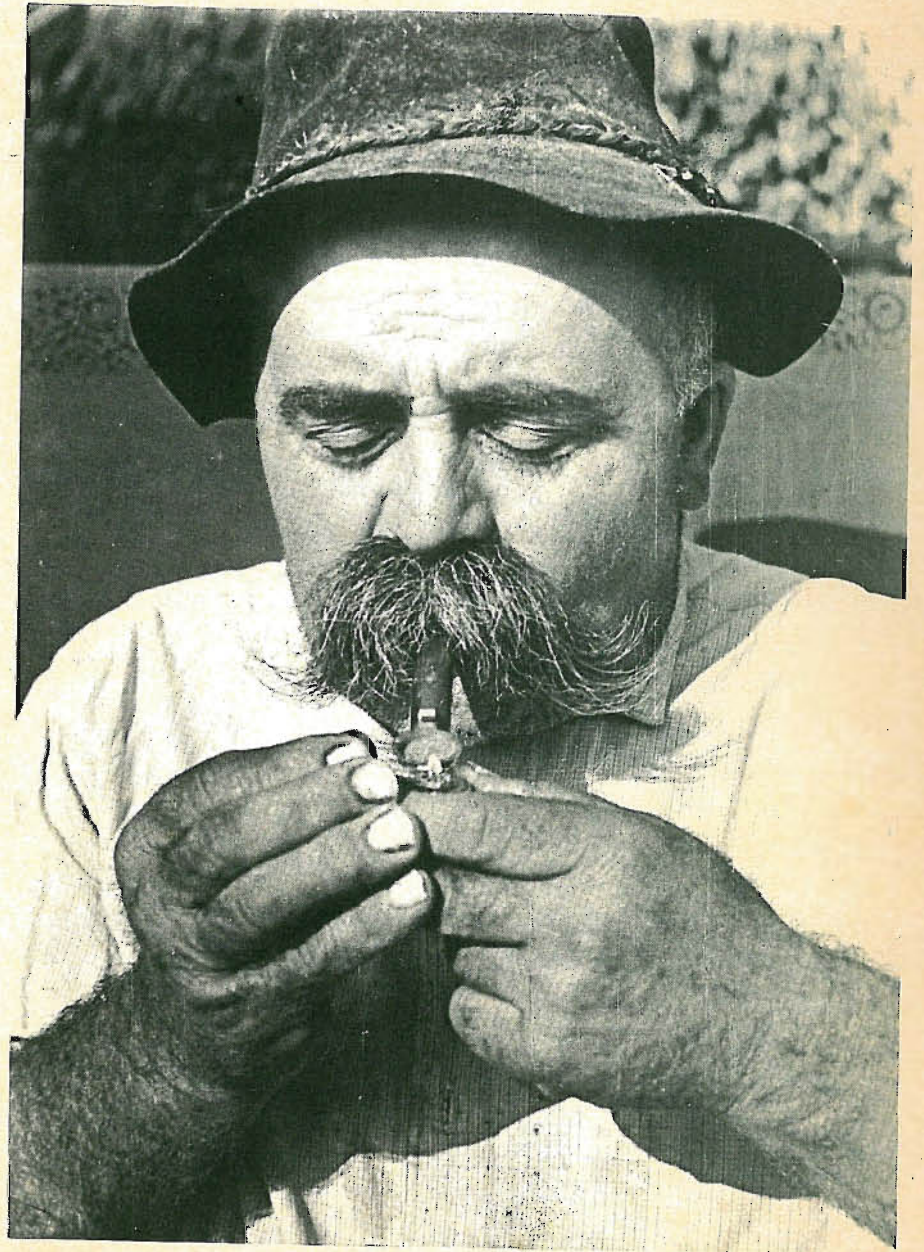
Demján Sándor: Koren István .....	88
Koren István professzor emlékei Petőfi Sándorral .....	92
(Fordította: Dr. Valent Júlia)	
Dr. Perényi Béla: Kálló Ferenc ötven éve halott .....	99
Fellerné Búzás Klára: Privler Pál .....	104
Dr. Kutas Ferenc: Lírai emlékezés Czipri Évára .....	105

### Arcképcsarnok

1994. képviselőjelöltjei (Szerkesztette: Dr. Kutas Ferenc) .....	110
--	-----

### Szemle

Bányai János: A keresztény egység bibliai üzenete (Lelkes György) .....	114
Hrabovszki Mihály: Ki mint vet... (Dr. Marjai Gyula) .....	115
Szarvason történt (Szerkesztette: Petneházi Andrea) .....	116





Ára: 100,-Ft

Ady Endre

## Az elbocsájtott légió

(részlet)

...  
*Katonáimat elbocsájtom,  
Fegyvereiket Isten ójja.  
Idegen zsoldban is azok legyenek,  
Kik nálam egykor voltak:  
Álmok légiója.*

...  
*Hajrá, én vitéz katonáim,  
Olyan mindegy az, ki a gazda.  
Harcoljatok azzal, ki harcot akar  
S hagyjátok el a harctalant,  
Föl, föl, föl a magasba.*

...